

Yrkesreisen

Tre fortellinger

Odd Arne Thunberg

Septentrio Educational, Nr 1, 2024
<https://doi.org/10.7557/8.7212>

© Odd Arne Thunberg. Denne teksten er lisensiert under [Creative Commons Navngivelse-IkkeKommersiell-IngenBearbeidelser 4.0 Internasjonal](#) lisens.

Publisert av Septentrio Academic Publishing
UiT Norges arktiske universitet

Sammendrag

Å skrive *Yrkesreisen* kom i stand i en forskningstermin. Teksten har tre deler. Læringsfortellingene er basert på gjenfortalte yrkes- og livserfaringer, samtaler og dokumenter. Det ligger til grunn et større tekstmateriale fra intervjuer med en rekke yrkeslæringer i hotellbransjen. I tillegg er det brukt dokumenter fra yrkeserfaringer - og dokumenter fra gjenfortalte skole- og yrkeshistorier. Noen fortellinger er også inspirert av dagbøker, aviser og notater. Materialet fra dagbøker har også poetiske innslag, og dermed også innslag av fiksjon. Hvis boken skal plasseres i en sjanger, vil forfatteren hovedsakelig foreslå sakprosa. Forsknings-faglitteratur er relevant for kapittel 1 og 2 som er basert på observerte og gjenfortalte yrkeserfaringer og hendelser. Kapittel 3 er kanskje mer en episk sjanger hvor deler av teksten er inspirert av dagbøker, notater og muntlige fortellinger.

Del 1 (Johannes): Denne innledende delen omhandler praktisk læring for et fremtidig yrke. Fortellingen tar utgangspunkt i informasjonen fra fem individuelle og anonymiserte intervjuer med resepsjonistlæringer i perioden 2021–2022. I tillegg har kapittelet innslag fra yrkesrelaterte erfaringer, og referanser fra brev og dagbøker. I tillegg til å lære seg et yrkesfag, beskrives en hjelpende dimensjon i hovedpersonens velutviklede luktesans. Johannes kan identifisere mange av sine hotellgjester lenge før han ser eller hører dem.

Del 2 (Ole): Teksten er basert på erfarte, nedskrevne og anonymiserte læringshistorier fra yrkespraksis i byssa til sjøs og på hoteller i Norge. Denne teksten kan også leses som en del av en helhetlig fortelling om læring i og erfaring fra en kompleks yrkespraksis. En hjelpende læringsdimensjon dukker opp om natten gjennom kloke tips og advarsler i de uregelmessige drømmene til hovedpersonen.

Del 3 (Jon): Teksten er basert på komplekse livserfaringer spesielt med vanskeligheter tilknyttet skolen. Yrkeshistorier fra et langt liv i byssa til sjøs og på militær-kjøkkener langs kysten er hentet fra gamle dagbøker, fortellinger og notater. Dette materialet er blitt omskrevet og anonymisert. I tillegg til å skulle lære seg et yrkesfag, beskrives en hjelpende dimensjon fra en usynlig kraft. Tydelige tips og advarsler kommer gjennom stemmen fra Magnus. En onkel som døde for mange år siden. Hovedpersonen Jon var sjømann og en uekte sønn til den finske skøyteløperen Clas Thunberg. Dette er også tidligere blitt gjengitt i *Historien om Vinter-OL* (Lahlum og Tronstad 2021, s. 67).

Innledning

«Jeg har lyst til å gjøre noe praktisk hver dag, og jeg vil møte nye mennesker», sa Johannes, som satt på en rolig kafe sammen med faren Ole og bestefaren Jon. De tre møttes av og til om sommeren, og dagens tema var hvordan ungdommer velger sitt yrke.

Jon hadde reist til sjøs tidlig, og det samme gjorde Ole. Johannes hadde valgt resepsjonistfaget og hotellbransjen.

«Jeg har skrevet ned noen sider om min egen bakgrunn og mine veivalg i livet», sa Jon. «Dere kan gjøre som dere vil med denne fortellingen, og hvis dere ønsker det, kan jeg godt lese det første avsnittet høyt for dere.»

«Å ja! Tusen takk», svarte Ole.

«Ja, les gjerne, far», sa Johannes.

«Å, du vet, som pensjonist får jeg jo god tid til å tenke, og da kunne jeg like godt skrive ned denne fortellingen til dere», kvitterte Jon med et smil. «Jeg har hørt at dere også skriver litt på deres egen yrkesreise», sa han. «Jeg leser de første linjene, og resten får dere nesten lese selv.»

Jons historie inspirerte både Johannes og Ole til å fullføre sine påbegynte fortellinger¹.

¹ Del 1 (Johannes) baserer seg på fem individuelle anonymiserte forskningsintervjuer med resepsjonistlærlinger i perioden 2021–2022. I tillegg er det omskrevne erfaringer fra hotelledelse og yrkespedagogikk i vgo.

Del 2 (Ole) er basert på historier fra yrkespraksis til sjøs og på land.

Del 3 (Jon) er livserfaringer, historier og gamle notater som er omskrevet og anonymisert.

Del 1. Johannes

1.1. Utreise

Johannes var klar for å begynne på læretiden som resepsjonist. Byen han kom tilbake til, var nesten ikke til å kjenne igjen. Det første han ville gjøre etter å ha sjekket inn på hotellet, var å besøke de gamle studentblokkene. Intervjuet startet ikke før kl. 14.00, så det ble tid til en liten luftetur. Her hadde han lekt med lillebroren Sverre og gått på barneskolen mens foreldrene studerte. Enda kjente han et lite savn etter Morten, Kjell og Kristian, som var de tre bestekameratene herfra. Tenk at det var gått ni år. «Hvis jeg skulle være så heldig å få denne lærlingplassen, kommer jeg på besøk til dere igjen», mumlet Johannes for seg selv.

«Det intervjuet ditt kan slettes ikke ha gått så verst», sa Ole til sin eldste sønn, som sto i pakkingen tre uker senere. Johannes smilte litt småskeptisk, som han alltid gjorde til disse velmente kommentarene fra sin far. Blant de seks intervjuede hadde han vært en av de to som fikk lærlingplass, og snart var han klar for to års læretid. Familien, noen venner og kjæresten hadde samlet seg til en liten avskjedsfest rundt hagegrillen. Pakkene på det lille campingbordet vitnet om en kommende hybeltilværelse. På bordet lå det to sett nytt sengetøy i beste sateng, og de heklede koppehånddukene var nylig strøket. Midt på bordet lå det en *Masutani*, en glinsende japansk kokkekniv av ypperste stålqualität, som han hadde fått av kjæresten Elna. Foreldrene, besteforeldrene, venner, tanter og onkler hadde ordnet med litt lomme penger og elektroniske gavekort i den hvite kakeboksen.

Etter en kjøretur med faren kjente Johannes på en emosjonell cocktail av vemod. Lukten som alltid dukket opp hos han under slike avreiser eller seremonier, hadde en litt stram og bitter krydderodør. Nesten som et gammelt slør som dampet. Hvorfor denne sinnstilstanden oppsto når han skulle si farvel, klarte han aldri å analysere fullt ut. Det var en stor øy de bodde på, og kjøreturen rundt ble akkurat lang nok til å la tankene klarne – eller i det minste sorteres. Tiden da han bodde hjemme, var plutselig over.

Den første gangen den uforklarlige krydderlukten dukket opp, var under en spesiell hjemreise han husket fra barndommen. Sammen med sin bror Sverre hadde han vært med bestefaren om bord på en tankbåt i to fine sommeruker. Skipet gikk langs kysten med drivstoff. Deres gamle nabo Erling var også en av mannskapet om bord. Johannes ville absolutt ikke reise hjem ved seilasens slutt. Det hadde vært den mest spennende sommeren han hadde opplevd så langt. Erling hadde vist han absolutt hele skipet, og spesielt i maskinrommet og styrhuset var det svært mye interessant som foregikk. Skipperen hadde latt han få lov til å styre skuta og til og med få snakke litt på VHF-en i styrhuset med Hammerfest radio. Bestefaren lærte han å lage krokan til iskremen. På kaien dukket moren opp i en taxi. Han var glad for å se henne igjen og hadde nok kjent på litt mammalengsel. Allikevel syntes han at ferieturen om bord ble altfor kort. Det var jo enda flere områder som burde utforskes, og flere kaier å besøke. Da Johannes gråtende skjønnte at det ikke var noen vei utenom å reise hjem, kjente han en stram og uforklarlig krydder-eim av ingefær. Denne lukten forfulgte han alltid senere ved sterke farvelseremonier, men merkelig nok ikke under begravelser. Disse kirkeseremoniene luktet

alltid bare svak kamfer. Av frykt for å bli misforstått eller erklært som *sanseløs* hadde han aldri spurt noen i nærheten om de også kjente til slike merkelige avskjedsluker.

Etter foreldrenes skilsmisse hadde Johannes blitt boende hos faren, mens lillebroren Sverre flyttet ut med sin mor. Alle bodde i den samme regionen, og avstanden mellom de to husene var bare tre mil. Søsknene hadde først prøvd å bo annenhver uke hos hver av foreldrene, men det ble etter hvert litt for slitsomt for alle de involverte. Omstillingen og logistikken gikk etter hvert brukbart. For ungene var det også en slags trøst at flere av vennene deres på skolen også praktiserte tilsvarende helgependling. Etter noen måneder satt Johannes en høstkveld på hybelen og bladde i dagbøkene sine. Han leste litt fra det han tidligere hadde skrevet under kapittelet *Endelig ble jeg lærling*. Resepsjonistfaget hadde han valgt fordi han likte så godt å reise, og på grunn av mulighetene til å treffe nye mennesker og steder. Muligheten til å kunne komme seg ut i verden syntes han virket spennende, og med denne jobben kunne han kanskje også få muligheten til å jobbe internasjonalt. Det mest interessante var allikevel å kunne få møte forskjellige gjester fra inn- og utland.

1.2. Endelig lærling

Den første tiden i resepsjonen hadde gått raskt unna, og arbeidsoppgavene hadde så langt vært både interessante og spennende. Han følte seg heldig som var blitt så godt ivaretatt blant de dyktige og hyggelige kollegaene i avdelingen. Resepsjonssjefen hadde gitt han gode tilbakemeldinger, og han trivdes godt sammen med den andre lærlingen og resepsjonistene.

Han følte mestring når han klarte å kjenne igjen gjestene etter flere dager eller uker. Stemmene var litt lettere å huske enn ansiktene. Hvorfor det var slik, hadde han gitt opp å fundere på. Noen av de forretningsreisende brukte ukjente og spesielle parfymer, mens andre brukte de mest kjente merkene – litt i meste laget. Flere ganger hadde han kjent stamgjester igjen på lukten før han så eller hørte dem. Når de luktbare etter hvert sto ved innsjekkingen, var bildet allerede oppe på skjermen.

Besteforeldrene hans, far Jon og mor Vibeke, hadde anbefalt han å lære språk. «Det kan være billetten din til veien videre», sa de alltid til han da han gikk på ungdomsskolen. Nesten frivillig hadde han derfor deltatt på et språkkurs i spansk for nybegynnere på friundervisningen. Dette kurset gjennomførte han sammen med besteforeldrene og noen nabogutter på kveldstid. Vibeke, Jon og Johannes hadde alltid hatt en nær og god kontakt, og Johannes hadde mange morsomme bilder og dagboknotater fra feriereiser i oppveksten. Besteforeldrene var veldig interessert i hvordan de ble mottatt og ivaretatt som gjester. «Legg godt merke til velkomsten og hvordan vi blir møtt og tatt imot», sa de ofte i kor før familien sjekket inn på hoteller eller ankom en restaurant. Førsteintrykkene av forskjellige resepsjonister eller servitører var svært ulikt under familiens ferieturer. Etterpå var det alltid tid til undrende spørsmål eller kommentarer om akkurat dette.

På disse reisene hadde de lagt merke til noen skikker som Johannes etter hvert kunne få bruk for. De hadde registrert at med noen få unntak var alle resepsjonistene på hotellene i Syd-Europa mer aktive på jobb enn det de opplevde hjemme. Hjemme var det ganske vanlig at resepsjonistene bare satt smilende på en stol bak disken og hilste rolig gjestene velkommen når de ankom. Det var kanskje dette som var den største forskjellen, tenkte Johannes for seg selv mens han bladde videre i dagboken. Der nede var alle resepsjonistene alltid godt

forberedt og klare. De hilste gjestene velkommen stående når de ankom. Resepsjonistene satt ikke henslengt på en stol. De skulle så klart å stå oppreist og vise gjestfrihet uten at det virket underdanig. Dette momentet hadde han helt naturlig adoptert og praktisert i sin egen resepsjon fra første dag som resepsjonistlærling. Han hadde lett, men ikke funnet noen spesifikk beskrivelse av arbeidsstillinger i instruksen. Når en resepsjonist starter vekten stående, inntar ikke den påtroppende kollegaen en sittende posisjon. Den nye rutinen hans smittet derfor raskt over til hele teamet.

«Dette er hotellets stående velkomstregel», pleide resepsjonssjefen å innlede med når de tok inn praksisaspiranter, elever på utplasseringer eller nye ansatte i resepsjonen. Johannes hadde egentlig ikke reflektert over at han i løpet av noen få måneder som resepsjonistlærling stille og rolig hadde vært med på å endre velkomstrutinene. Det hadde bare skjedd som den mest naturlige delen av jobben. Det var jo så enkelt som bare å gjøre det. Å stille litt ekstra opp for gjesten var hans idé. *Stående velkomst* ble ikke bare en nyordning på dette hotellet. I løpet av en tre måneders kampanje var det blitt en del av de nye resepsjonsrutinene på alle de norske hotellene i kjeden.

Arbeidsmiljøet på jobben var bra, men Johannes bodde litt avsides i sin lille hybelleilighet. Det var hovedsakelig et etablert bomiljø for godt voksne mennesker og ikke så mange i hans aldersgruppe. Johannes hadde notert i dagboken en mandags morgen at det kanskje var på tide å oppsøke Morten, Kjell og Kristian. Det skrev han etter en lang frihelg med regn ute og en mengde med filmepisoder i hybelsofaen. Bordet i den lille stuen var fortsatt halvfullt av potetgull og marsipansjokolade. «Det er greit at det regner her, men jeg kan jo ikke bare sitte hjemme og se på film i to år. Enn hvis jeg blir 100 kilo?» hadde han notert til seg selv.

Morten bodde bare to mil unna, og han var den første Johannes oppsøkte. Interessen hans hadde alltid vært innenfor elektronikk, og han kunne fortelle at de to andre kameratene deres, Kjell og Kristian, hadde valgt akkurat det samme. Disse tre vennene hadde alle fått lærlingkontrakt i det samme rederiet. De jobbet på en oljeplattform i Nordsjøen, men på litt forskjellige skift. Det ble derfor ikke helt enkelt å skulle arrangere et møte for hele gruppen samtidig. Johannes møtte Morten flere ganger på hans stamkafe. I friperiodene fra Nordsjøen ble det tid til både litt hjemmelekser fra lærebøkene og ganske mange kafebesøk.

Kjell og Kristian dukket også opp etter hvert, og de to inviterte Johannes med på hytteturer og turer med danskefergen. Johannes var glad for at han hadde fått et lite nettverk av kamerater utenfor hotellveggene. Det var mange flotte folk å snakke med på jobben, men han ville helst ikke involvere seg for tett med denne gruppen. En dag meldte Morten til Johannes at det ville komme en driftsstans på oljeplattformen. Alle lærlingene om bord ble hjemsendt for en kortere periode. Morten hadde antydnet at dette kunne være en gyllen anledning for Johannes til å invitere de tre bestevennene til en liten offisiell gjenforening. Forslaget ble meget godt mottatt, og Johannes var straks i gang med å planlegge den første felles samlingen med alle fire barndomsvennene til stede. Han var ikke helt fri for nerver for dette treffet. Hva skulle han servere? Hvor skulle de være? Han visste jo at de tre guttene fra gammelt av var ganske bortskjemte hjemmefra – og ikke minst nå med alle de eksklusive rettene fra varmdisken og alle dessertene om bord på oljeplattformen.

På Johannes' hotell var alle lærlingene blitt en sammensveiset gjeng som ofte hjalp hverandre i spesielle situasjoner eller anledninger. Resepsjonssjefen Tobias fikk nyss om at Johannes hadde funnet igjen sine gamle barndomsvenner i nabobyen, og at disse guttene snart skulle treffes. Han spurte om Johannes var interessert i å invitere vennene til hotellet. Det syntes han var en meget god ide. Tobias fikk ordnet et lite møte med de øvrige avdelingssjefene på hotellet, og de klekket ut et spennende prøveprosjekt for alle lærlingene sine. Forslaget ble ønsket velkommen av ledergruppen, og det ble også til slutt velsignet av hotelldirektøren. Ledelsen ville bruke Johannes' gjenforening som en anledning til å *øve på praktisk prøve*. Direktøren foreslo at de fire ungdommene, inkludert Johannes, kunne være hotellets *forsøksgjester* for en helg. Oppholdet skulle være helt gratis, men kostnadsrammen skulle være nøktern, og arrangementet skulle selvsagt være alkoholfritt. Tobias skulle få ordnet litt råvaresponsing fra slakteren. De øvrige kostnadene skulle bokføres under *prøveøving*. Planen var at de fire gjestene skulle trakteres av hotellets resepsjonistlæringer, servitørlæringer og kokkelæringer. I tillegg skulle hotellets oldfrueavdeling benytte anledningen til en prøvehelg for sine assistenter under opplæring. Gjennomgangsmelodien i prosjektet fra avdelingssjefene var at alle lærlinger og assistenter trenger reelle prøvesituasjoner.

Hotellkjøkkenet var godt drillet på både klassiske og moderne selskapsmenyer. Det var menyer både for større selskaper og et mindre antall gjester. Det siste var ikke uvanlig i forretningssegmentet. Toppmøter innenfor deler av forretningslivet var ofte bare nødvendig i starten og i slutfasen med bare tre–fire deltakere rundt bordet. Resepsjonistlærlingene hadde sammen med salgsværdningen jobbet med invitasjonskort, og oldfrueavdelingen hadde laget eksklusive romdekorasjoner med hilsmningskort, frukt og sjokolade. Kokkelærlingene hadde utviklet en treretters selskapsmeny med høstens lokale råvarer. Servitørlærlingene hadde jobbet med en alkoholfri vinmeny, pynting og borddekking. Assistentene i oldfrueavdelingen hadde laget en vakker blomsteroppsats til restaurantbordet.

På forhånd hadde Johannes kjøpt en gammel, men ubrukt møteprotokoll i byens bruktbutikk. Den tykke, linjerte boken med de grønne, stive skinnpermene var ment å skulle inneholde møtereferater fra forskjellige epoker. Johannes tenkte at de like gjerne kunne protokollføre samlingene fra dag én, og at gruppen kunne kalle seg «Firergruppa eller Forumet eller noe helt annet». Både Morten, Kjell og Kristian ble svært glad for hotellinvitasjonen fra Johannes. «Endelig kan vi møtes igjen, alle fire, og ikke bare for en kveld, men til en hel helgesamling», sa Morten. «Ja, og selvsagt på byens beste hotell», hvisket Johannes. Han fortalte om ideen fra ledelsen, som ønsket å styrke opplæringen på hotellet, og at de i realiteten var prøvekaniner for en slik læringshelg for hotellets lærlinger og assistenter. «Vi må for Guds skyld oppføre oss, og det blir ikke noe drikking av alkohol», sa Johannes. Alle var enige om at helgeoppholdet på hotellet ikke skulle gå utover Johannes' goodwill, og at de heller skulle markere full frihet i flaskeforet på en senere hyttetur.

Helgesamlingen nærmet seg, og de fire guttene var veldig spent på opplegget. Resepsjonistlærlingen Nina tok høflig imot de fire spesielle gjestene som sjekket inn samtidig denne fredagen. «Dere er svært velkomne, og hotellets direktør ønsker dere også en lærerik weekend her hos oss», sa resepsjonistlærlingen. I oldfrueavdelingen hadde tvillingsøstrene Irene og Karin gjort sitt ytterste for å gjøre de fire hotellrommene så innbydende som mulig. De hadde til og med lagt igjen sine personlige visittkort ved siden av sjokoladen på

skrivebordet. «Vi hilser deg varmt velkommen og står til tjeneste hele helgen», var budskapet. Det lå også en personlig hilsen fra hotelldirektøren på rommene. I konvolutten lå det tre fribonger på alkoholfri drikke i hotellets bar i toppetasjen og et kort med ønske om en god samling og et godt helgeopphold.

Etter innsjekking og litt avslapping møttes *firergruppen* i toppetasjen til kveldens første sprudlende aperitiff. De var blitt enige om at det var denne fredagskvelden som skulle være hoveddrammen for samlingen, og resten av helgen var litt åpen. Middagen var avtalt til klokken 18.00, og Johannes meldte seg frivillig til å være gruppens første protokollfører i Forumet, som heretter ble det uformelle navnet til denne gruppen. Alle lærlingkollegaene til Johannes sto klar i restauranten en time senere. De håndhilste på de unge gjestene, som satte seg ned ved et rundt bord. Lærlingene på hotellet presenterte deretter seg selv og fortalte kort hvor langt ut i løpet de var kommet. Først ble det en liten gjennomgang av forberedelsene til dette selskapet med alt fra gjesteinvitasjoner, romservice, pådekking og blomsterdekorering. «Når det gjelder maten ved dette taffelet, vil selvsagt kjøkkenet ha et ord med i laget», sa servitørlærlingen Olga, «men først vil jeg presentere kveldens viner». Protokollføreren fikk sin fulle hyre med å få med seg alle detaljene.

Til hovedretten av fisk hadde Olga hentet en alkoholfri hvitvin. *Night Orient Sauvignon*. «Denne vinen er kanskje litt spesiell, men den minner smaksmessig litt om tyske hvitviner generelt», sa Olga. Til hovedretten av kjøtt hadde hun sammen med hotellets vinkelner plukket ut *B by Black Tower Zero*. Det var en ny Cabernet Sauvignon, som også var en alkoholfri rødvin. Til forretten og desserten ville hun servere et glass *Sparkling Apple-Pear Williams*. «Denne vinen finnes heldigvis også i Vinmonopolets hyller i hele landet», sa hun.

Kokkelærlingen Bente var litt sjenert, men hun trådte også stolt frem og presenterte kveldens selskapsmeny, som lå sammenbrettet på bordet. Menyen hadde hun utviklet selv, og hun hadde fått ansvaret for å sette den sammen helt alene uten innblanding. Vinene var allerede blitt skrevet inn av Olga. Først skulle det serveres en Consommé med skogssopp. Hovedretten av fisk var stekt piggvar med smørsaus. Den ble servert sammen med fersk asparges og tomater. Hovedretten av kjøtt var Oksefilet Wellington med madeirasaus, grillet tomat, rotgrønnsaker og aromasopp. I tillegg kom det Duchessepoteter av mandel. «Navnet Wellington er ikke med i denne menyen bare fordi det er hovedstaden i New Zealand», sa lærlingen Bente og smilte litt skjevt. «Det er en gammel klassisk rett som først ble laget av en kokk til ære for Arthur Wellesley, hertugen av Wellington, som vant slaget over Napoleon ved Waterloo i 1815. Kjøttet er imidlertid fra i år. Ja, altså, denne indrefiletten er av okse, og den er først blitt krydret og deretter svidd litt av i stekepannen. Deretter så er den smurt inn med et fyll av stekt sopp, løk og brødrasp. Alt dette ble så innbakt i en butterdeig og stekt i ovnen i ca. 20 minutter. Fileten serveres med en madeirasaus, som er en klassisk brun grunnsaus tilsatt madeira. Som garnityr er det grillet aromasopp, tomat og rotgrønnsaker. Til dessert serverer vi etter hvert multesorbet med karamell og krem», avsluttet hun.

Johannes smilte og fikk nesten tårer i øynene. Han takket hjertelig for de gode presentasjonene, og stemningen var upåklagelig god rundt bordet. Alle i gruppen følte seg svært godt ivaretatt av hotellets fantastiske lærlinger. «For en start for denne firergruppen», tenkte Johannes for seg selv. Middagen smakte fortreffelig, og latteren satt løst. Praten rundt

bordet gikk høylytt, og mange gamle minner ble frisket opp. «Det er ikke alt som skal protokollføres», sa Johannes i sin tale til Forumet etter desserten. «Vi har rett og slett for mange temaer med altfor mange personlige kommentarer. Men det vi alle må være enige om, er at dette var en fantastisk meny med noen fabelaktige læringlekollegaer.» Johannes hadde hentet inn kokkelærlingen Bente og servitørlærlingen Olga. De fire gjestene reiste seg og applauderte, bukket dypt og tok en tre ganger hipp, hipp, hurra for dyktigheten. Kvelden ble lang, og samtalene var innom mange gode minner fra barneskolen.

Lørdagen hadde gruppen en tidlig frokost. Morten hadde kjøpt billetter til bowlinghallen, og det ble en morsom formiddag i byen. Lørdagskvelden ble også en spesiell og meget god restaurantopplevelse. De var selvsagt ikke helt alene på hotellet. Denne kvelden ble det arrangert et bryllup i det største tilstøtende møterommet med de mørke glassveggene. Forumet satt i restauranten med et titalls andre gjester. Guttene fikk tilbud om å spise den samme menyen som brudeparet og alle bryllupsgjestene som feiret begivenheten i naborommet. De protesterte ikke mot tilbudet om å spise fersk hummer og spareribs. Innimellom fikk de også et glimt av bruden og venninnene hennes. De var som klippet ut av en amerikansk film. De fire guttene lurte lenge på hva som egentlig foregikk i naborommet, og de var litt nysgjerrige. Var det virkelig et bryllup, eller var det en temaaften? Etter en diskre informasjonsutveksling med en av servitørlærlingene fikk Johannes oppklart mysteriet. Det viste seg at det godt voksne brudeparet hadde møtt hverandre som unge studenter i Kansas i New Jersey, og de hadde tidlig bestemt seg for at hvis de en gang skulle gifte seg med hverandre, så skulle de ha *Wild West City* som tema.

I disse omgivelsene ble både kjæresten og giftemål et uunngåelig tema for de fire guttene. Johannes hadde allerede fortalt litt om sin kjæreste Elna og hvordan de møttes. Foreløpig hadde de ingen konkrete planer om forlovelse eller ekteskap. Morten hadde vært forlovet i to år, men var nå på tur inn i et nytt forhold som han ville holde litt hemmelig. Kjell og Kristian hadde ikke hatt noen langvarige forhold med kjæresten, og de hadde heller ingen slike planer. De sa i kor at de hadde viet hele livet sitt til elektrobransjen.

Søndagen startet med en times treningsøkt i hotellets trenings- og spaavdeling. Forumet var enige om at de ikke skulle ende opp som overvektige slappfisker etter slike treffpunkter. Etter en herlig hotellfrokost hvor både eggerøren og det sprøstekte baconet falt godt i smak, tok gruppen farvel med hotellet og hverandre. Johannes ga protokollen videre til Morten, som fikk ansvaret for den neste samlingen.

Nå var et helt år tilbakelagt, og Johannes hadde kommet halvveis som lærling. Han satt og leste litt i sine gamle dagbøker. Et fenomen som han hadde reflektert over på feriereisene sammen med far Jon og mor Vibeke, var de situasjonene som oppsto hvis noen av gjestene kom med en klage. Kundeklagene hadde blitt et nytt favoritttema hos besteforeldrene. Dette hadde han skrevet litt om i dagboken. «Hvis noen klager på et dårlig hotellrom eller på et måltid i hotellets restaurant, er det veldig stor forskjell på hvordan klagen tas imot», sa far Jon. Dette trodde de to besteforeldrene og *hobbypsykologene* ikke bare hadde handlet om hvordan klagen ble fremført, men kanskje mest om hvordan mottakeren bak disken tenkte. Siden de to pensjonistene selv sjelden eller aldri hadde noe å klage på, spionerte de litt på de andre hotellgjestene mens de selv satt og leste aviser i de forskjellige resepsjonene. Egentlig

var det ikke gjestene eller klagene de hadde satt sitt søkelys på. Det var mottakeren av klagene, altså resepsjonisten. De oppsummerte etterpå over kaffekoppen at det var stor forskjell på behandlingen av en forretningskunde og en sommerturist. Det var også store variasjoner innenfor alle kundegruppene avhengig av hvem som var på jobb i resepsjonen. Besteforeldrene var enige om at en gjest er en gjest, og at det var alle disse enkeltindividene som hotellet skulle leve av.

Johannes husket at hans omsorgsfulle farmor Vibeke hadde spurt han: «Johannes! Prøv å forestille deg en kunde uansett kundegruppe som kommer til deg med en klage, Hvordan tror du at denne situasjonen kan gi deg en gyllen anledning til å bli litt klokere?» Det var dette som var spørsmålet. «Den første tanken som slår alle oss resepsjonister», svarte hun selv, «er dessverre å gå litt i forsvar. Her lukter det kundetrøbbel, og da er det naturlig å gå over til en slags angrepsposisjon. Men hvis du derimot klarer å se klagen som en gave, har du vunnet. Klagen gir deg en mulighet til å endre noe. Neste gang vil du kunne møte gjesten med større vennlighet, og det er dette du skal hilse velkommen.»

«Premien blir at gjesten ikke går rett over gaten til konkurrenten på grunn av dårlig behandling», sa far Jon, som satt ved siden av. Mor Vibeke smilte og kunne bekrefte dette fenomenet. «Det letteste av alt for gjesten er å forlate en fornærmet resepsjonist», sa hun. «En vanskelig oppgave for resepsjonisten er å beholde gjesten. Dette husker jeg fra mine år som hotellansatt», oppsummerte mor Vibeke.

Johannes husket at både han og besteforeldrene hadde ledd litt av den konstruerte situasjonen. Han husket også at han innerst inne hadde tvilt veldig på om noen resepsjonister ville takke han hvis han som gjest en gang skulle fremføre en klage. Han hadde jo hørt at mange arbeidssituasjoner ikke alltid trengte å være slik som vi først trodde, men dette ble litt for drøyt. Han hadde allikevel testet ut denne gamle erfaringen fra mor Vibeke på flere av sine faste gjester. Etter noen måneder var Johannes' tankemønster overfor morgengretne businessgjester gradvis blitt litt justert. Det hadde skjedd en snikende endring. Han opplevde en holdningsendring som han ikke klarte å sette ord på. Han hadde tatt med seg litt av denne undringen til sin egen praksis. Før et vaktskifte stakk han ofte innom salgsfolkene, som hadde sine kontorer bak resepsjonen. Samtaletemaet var alltid ulike eksempler på kundeklager.

Salgssjef Berit hadde smuglest litt i sin ektemanns siste undervisningsbok *Gjort – Lært – Lurt* av pedagogene Oskar Gjedda og Tom Tiller². Hun og den nysgjerrige resepsjonistlærlingen Johannes var blitt enige om at hvis resepsjonssjefen Tobias og resten av teamet gikk med på det, skulle kundeerfaringene fra resepsjonen *bokføres*. De korte historiene fra kundemøtene i resepsjonen skulle først anonymiseres og beskrives generelt og deretter sendes på en e-post til salgssjefen. Hva har jeg gjort i dag? Hva har jeg lært? Og hva var lurt? Deretter skulle salgssjefen systematisere disse fortellingene. Datamengden bare vokste og vokste. Korte, konsise erfaringshistorier ble etter hvert svært verdifulle. Disse litt merkelige og interessante funnene fra *Gjort–Lært–Lurt*-metoden kunne salgsavdelingen og resepsjonsavdelingen diskutere i flere lunsjpauser i strekk. Perspektivene ble gradvis endret.

«Dette er hotellets nye serviceprogram for å ivareta kundeklager», sa salgssjef Berit.

² Gjedda og Tiller (2017).

Gjort–Lært–Lurt! Motta klagen som en gave fra kunden. Da har vi alle vunnet.

De skinnende ordene var preget i gullskrift på brosjyren som ble delt ut under et personalmøte på hotellet. To av de nye resepsjonistlærlingene på kjedehotellet som lå ved flyplassen, hadde fått hovedrollene i *Grippen*. Denne kortfilmen hadde allerede blitt en premiert reklamefilm som raskt vakte oppmerksomhet. De nye rutinene var selvforklarende om hvordan en klage fra en kunde burde mottas. Læringsfilmen handlet ikke så mye om selve samtalen eller hva som burde sies bak resepsjonsdisken. Det handlet mest om kroppsspråket og tankeboblene og anledningen til å motta selve kundeklagen som en *situasjonsbestemt gave*. Tankeboblene spant rundt ordspillet om hvordan *markedsfjellet* kunne flyttes gjennom positive tanker om kunden. Alle kundesegmenter skulle heretter behandles likt. Kunden var *sjefen* uansett hvilket segment personen kom fra. «Takk, Vibeke!» mumlet Johannes da han så videoen for første gang i resepsjonen. «Hvem er Vibeke?» hadde en av de andre lærlingene spurt. «Å nei da, det var bare en hyggelig melding fra en venn», svarte Johannes litt forlegen.

«*Riv Pyramiderna!*³», sa far Jon på telefonen da han fikk høre om den nye servicekampanjen i hotellkjeden. «Hva?» spurte Johannes. «Hva mener du?» «Han hadde kallenavnet Janne», sa Jon, «men det riktige navnet var Jan Carlzon. I 1985 skrev denne svensken en liten bok om dette fenomenet. Det var i den tiden når han styrte SAS-skuta. Alle bedriftene han ledet, skulle snu opp ned på de gamle hierarkiene og plassere kunden på toppen – ikke eieren, styret eller direktøren. Det var kunden som var sjefen. *Riv Pyramiderna* er tittelen.» «Å, den der boken må jeg kanskje få lest», kvitterte Johannes. «Ja, den er svært lettlest», sa far Jon. «Han forteller forresten også en interessant historie om sin datter som hadde spart penger, og som skulle kjøpe en flaske parfyme i julegave til sin mor. Intet er nytt under solen», fortsatte bestefaren litt mumlende i telefonen.

Johannes hadde siden han startet som lærling, skrevet noen få hovedkapitler i sine dagbøker. Han satt en kveld og leste fra to slike historier som han hadde skrevet om Elna og broren Sverre.

1.3. Kjæresten Elna

Elna var alltid opptatt av dyr, og hun hadde en helt spesiell kontakt med både katter, hunder, hamster, marsvin og fugler. Når hun skulle reise på noen turer i sommerferiene sammen med familien, stilte Elna alltid opp med fuglebur og diverse dyrekasser. Det var blitt mange spesielle episoder og leteaksjoner etter disse kjæledyrene. På en ferie i barndommen stakk undulaten Big-Ben av da noen hadde glemt å lukke både døren i buret og vinduet på kjøkkenet. Fuglen var fløyet og ikke å se. Hele familien hennes lette i tre dager, og de var oppe med fugleburet i en hel rekke høye furutrær uten å lykkes. Da tok faren hennes, Peter, affære og rykket inn en annonse i lokalavisen. «*Big-Ben Undulat mistet!* Blå og gulspraglet. Kontakt oss på dette telefonnummeret. Hvis den er vår, mottar du kr. 200,- i finnerlønn!» Det gikk bare to dager før det kom en telefonbeskjed. Big-Ben var blitt observert, og han ble funnet fire kilometer fra hytten. Lykken sto i taket, og både sommeren og fuglelivet var berget for hele familien. Kanskje var lykken størst for Elna og resten av nabolaget, som hele tiden hadde fått nye leteinstrukser. Finnerlønnen ble utbetalt, men finneren ville ikke la seg avbilde

³ Carlzon (1985).

i avisen, skrev en journalist i denne interessante og meget lokale nyhetssaken. Gutten som fant Big-Ben, var redd for at han kunne bli assosiert med undulater resten av livet.

Johannes lot ofte tankene svinge innom Elna når kjente på litt savn. Rett før han flyttet sørover, hadde hun fortalt at hun ville bli lege. Nyheten hadde ikke kommet som noen stor overraskelse på Johannes. Legestudent ble hun også etter hvert, men før det var hun innom noen poenggivende språk- og økonomikurs på bachelornivå. Opptak til medisinstudier i Norge var en beinhard konkurranse. Elna holdt på å gi opp yrkesdrømmen, men hun kom inn på medisinstudiet i Budapest i Ungarn. Hun håpet at de seks årene der ville bli et minnerikt studieopphold, og at det var et yrkesvalg som hun ikke ville angre på senere. Kjæresten Johannes, familien og venner hjemmefra besøkte henne flere ganger i storbyen. Der ble det arrangert mange fantastiske vandringer, middager og besøk på kulturarrangementer. På universitetet var det også flere hundre andre utenlandske studenter som tok godt vare på sine ulike kulturer og tradisjoner. At Elna skulle klare å gjennomføre den lange utdanningen, var ingen selvfølge. Litt ut i løpet pådro hun seg en lengre sykeperiode grunnet et komplisert beinbrudd. Det var en utrolig sterk prestasjon av henne å fortsette utdanningen etter dette.

Et nytt og hyggelig bekjentskap for storfamilien i Norge var Golden retriever-valpen Martin, som Elna hadde hentet fra dyrebeskyttelsen i Budapest. På slutten av en tidlig vårtur hjemme i Norge bestemte Martin seg for å utforske fjellheimen på egen hånd. Heldigvis var dette før bøndene slapp ut sauene sine på sommerbeite. Denne ekspedisjonen til Martin varte i over to uker og medførte leteaksjoner for familien flere dager i strekk. Elna måtte sorgmodig returnere til Budapest uten hunden. Naboen hadde tørt kommentert til Elna at Martin kanskje bare hadde tatt seg en tur på interrail. Heldigvis fant Martin veien tilbake selv, og familien hadde feiret dette med tørrfisk og hundepølse og lange videoopptak til medisinstudenten.

Nå måtte Johannes trå støttende til med en ekstra og ikke planlagt utenlandsreise. Heldigvis kunne han ta ut avspasering for de mange ekstravaktene i resepsjonen. Turen ble allikevel noe lengre enn først planlagt. Etter en mellomlanding i København annonserte SAS-pilotene streik, og da ble det noen ekstra dager i Danmark for Martin og Johannes.

1.4. Broren Sverre

Sverre bodde i København. Det var et morsomt sammentreff at de to brødrene skulle treffes igjen på grunn av en rømt hund. Ingen av bikkjene Johannes og Sverre hadde opplevd i barndommen, hadde rømt eller måtte fraktes over landegrensene, så dette var en ny erfaring. «Det måtte nok en *ungarer* til», smilte Sverre og klappet Martin på hodet. De to brødrene satt i Tivoli i København en nydelig vårdag. De hadde blitt enige om å treffes i Sverres lunsjpauser. «Vi er som forskjellige planeter», tenkte Johannes. Han hadde flere år tidligere undret over om det kanskje var lillebroren Sverre som egentlig var den beste selgeren av de to, og at det kanskje var denne halvdansken som skulle blitt værende lengst i serviceyrket. «Slik går det sikkert til slutt. Vel å merke hvis dette er slutten, da», noterte Johannes i dagboken sin da han var tilbake på gjestgiveriet. De var jo begge enda unge, og hvis de ville skifte yrke, var det nærmest blitt ukomplisert. Johannes undret seg over hvorfor Sverre alltid likte så godt å være selger, og hvorfor han ikke fortsatte med idrettskarrieren. Hvorfor endrer vi våre fokus? Hvorfor ville Johannes selv lære mer om yrkesopplæring?

Det kunne kanskje blitt en fremtidig bok med noen av disse spørsmålene, tenkte Johannes for seg selv over kaffekoppen. Det slo han i samme åndedrag hvilken bakside disse mange ubesvarte spørsmålene kunne medføre. Var han klar for en slik selvransakelse? Han hadde selv vært litt i kjelleren før han skulle ta det endelige yrkesvalget.

Sverre hadde alltid vært en litt rastløs fyr som likte varierte hverdager og nye opplevelser. I fritiden hans var det alltid fotball som kom først. Allerede før ungdomsskolen var han *solgt*, og ingen ble spesielt overrasket da han valgte idrettslinjen på videregående skole. Det var ikke politikk som fascinerte Sverre mest, men han var engasjert i nødhjelpsarbeid, og han hadde tidlig blitt med i enkelte arbeidsoppgaver for Flyktninghjelpen. Etter militæret søkte han seg til en lengre periode ved Tivoli i København. Under dette arbeidsoppholdet fikk han videreutviklet sine salgsteknikker fra sommerjobbene på kiosken hjemme. Fritidsproblemer opplevde han aldri så lenge han kunne spille litt fotball, men det var salg og kunder han levde og åndet for. Å kunne treffe nye turister på Tivoli eller nye gjester på puben betraktet han alltid som en gave. Med en fleksibel arbeidsgiver kunne Sverre også utføre kortere oppdrag internasjonalt for Flyktninghjelpen.

Johannes hadde hørt og lest om de spennende håndverkstradisjonene i denne storbyen. Han og Martin vandret rundt på Flæsketorvet mens Sverre var på jobb. I storbyen var det mange gamle antikvariater. Disse bokbutikkene annonserte rimelige klassikere innenfor yrkeslæring og mesterlærekulturen. Johannes kjøpte flere bøker og skulle endelig bli litt bedre kjent med denne litteraturen. Den danske mesterlæren var tidligere viden berømt, og innenfor de klassiske fagene håndarbeid og sløyd eksisterte fortsatt tradisjonsfaget håndverk og design på yrkesskolene. Her var det lærebedriftene som hadde det fulle og hele opplæringsansvaret for elevene. De samme prinsippene var videreført til alle verkstedsfagene, matfagene, serveringsbransjen, hotellfaget og resepsjonistfaget. Johannes tenkte at det kanskje er i denne byen at håndverkstradisjonene sitter sterkest i Norden.

«Les denne», sa Sverre til Johannes og rakk han en tykk, liten bok: *Salongen i Jerusalem*⁴. «Jeg ringer deg neste gang jeg skal til Israel, kanskje du en gang kunne vært med dit en tur?» «Ja, svært gjerne», svarte Johannes.

Flystreiken ble avsluttet like raskt som den startet, og Johannes og Martin kunne snart reise videre til Elna i Budapest. På den siste kvelden i København bladde han litt videre i dagboken sin. *Du skal tenke internasjonalt, men handle lokalt!* sto det på en løpeseddel som han en gang hadde mottatt fra en naturverner. *Velg deg et yrke for fremtiden!* sto det på en annen liten løpeseddel ved siden av. Av en eller annen grunn hadde han tatt vare på sedlene, og han hadde limt inn begge to i dagboken med brun teip. «Tenk at min generasjon fikk en slik mulighet», hadde han notert på teipen. «Vi fikk friheten til å kunne velge yrke selv og ta våre egne utdannings- og yrkesvalg. I tillegg fikk vi anledning til å kunne gjøre eventuelle omvalg, og alle videreutdanninger er fortsatt helt gratis. Disse privilegiene må vi forsøke å bevare og videreføre», tenkte han.

Endelig landet Johannes og Martin i Budapest. Oppholdet i København hadde vært fint og lærerikt, men hovedmålet var å komme frem til kjæresten. Martin var helt oppkavet og stilte

⁴ Tveit (2017).

opp med mange nye godlyder da han møtte igjen matmoren. Elna hadde kjøpt inn litt vin, og hun hadde også ordnet med festmat til alle tre for denne velkomstkvelten. I tillegg hadde hun ordnet seg en fridag fra lesingen dagen etter.

1.5. Semmelweis

Elna bladde litt i et bildealbum på iPaden og viste frem et bilde av en gammel skrukket inngangsbillett fra et museum de hadde besøkt på det første familiebesøket. «Kanskje vi skal ta en ny tur ned dit?» spurte hun. «Ja, la oss stikke innom der», sa Johannes.

De spesielle reisene sammen med familien i Budapest var også noe Johannes ofte tenkte tilbake på. Sammen med Elnas foreldre Kari og Peter hadde de besøkt Ignaz Semmelweis' æresmuseum i distrikt 1. Siden Elna var blitt immatrikulert ved Semmelweis universitet, hadde familien følt det som en liten plikt å skulle oppdatere seg på denne historien. Reisefølget hadde studert og diskutert historien om denne kjente vitenskapsmannen i ukesvis før de dro på sitt første besøk til Ungarn. «Det er spennende å vende blikket fremover, men kanskje nødvendig med enkelte pausetanker over fremskrittene», sa Kari mens hun leste på veggplakatene sammen med Johannes. Kari var apoteker, og hun var spesielt faglig opptatt av denne kjente vitenskapsmannen. Hun hadde tidligere forklart Johannes kortversjonen om historien til Semmelweis. Dramaet var flere år tidligere blitt vist på teateret i hjembyen hennes og etter hvert også i sort-hvitt på fjernsynsteateret til NRK. Romanen *Semmelweis* av Jens Bjørneboe⁵ rammer inn maktkampen mot autoritetene, og det var nettopp denne motstanden ungareren Ignaz hadde opplevd som medisinerstudent og fødselslege i Wien i Østerrike. Dette skjedde så tidlig som i 1840. Barselfeber herjet på alle klinikkene hvor kvinner fødte barn, og barnedødeligheten var svært høy. Sykdommen ble regnet som smittsom, og fenomenet var noe som legene mente at alle bare måtte akseptere. Legestudentene fikk under utdanningen opplæring i å dissekere lik i kjelleren, og studentene gikk fra disse øvelsene direkte opp til kvinneavdelingen uten å vaske seg på hendene.

I sin studiepraksis var Ignaz og kollegaene hans alltid litt plaget av *liklukt* på hendene etter dissekeringene. Om kveldene når legestudentene gikk sammen på ølbarene, diskuterte de dette luktfenomenet, og de skjemtes litt av den dårlige lukten fra hendene sine. En gruppe dotømmere satt en kveld ved et bord ved siden av legestudentene. Disse unge mennene fortalte hemmeligheten om klorkalken. Det hadde disse arbeiderne i generasjoner brukt til å vaske hendene sine med. Hendene til disse dotømmerne ble alltid helt rene og luktfrie etter en slik behandling. Oppvåkningen etter diskusjonene på barene førte til at Ignaz startet opp sine omfattende antiseptiske eksperimenter. Han foreslo umiddelbart som et tiltak at alle studentene skulle vaske seg på hendene med et antiseptisk middel før de gikk inn til de fødende kvinnene. Den harde kritikken som han fremførte muntlig og i brev form mot systemet, provoserte imidlertid de eldre autoritetene. Den unge legen fikk aldri noe gjennomslag for sine forslag om å desinfisere hendene. Det ble utvekslet mange harde beskyldninger. Semmelweis ble syk av maktkampen og måtte gi etter for det enorme presset han møtte, og han utviklet etter hvert en alvorlig psykose. Han ble innlagt på et sinnssykehus og døde av en blodforgiftning under uklare omstendigheter bare 47 år gammel.

⁵ Bjørneboe (1968).

Museumsturene ved elven i Budapest sammen med Elna og svigerforeldrene hadde vært en sjelsettende opplevelse for Johannes. Historien om Ignaz endte med en tragisk slutt for den unge mannen. På samme tid hadde han rukket å flytte grenser i ung alder. Budskapet fra Semmelweis handlet om ikke å gi opp.

Urettferdigheten vekket alltid en indre uro hos Johannes når han tenkte på Bjørneboes romaner, spesielt historien om Semmelweis. Johannes og Elna tok en ny tur til museet. «Det er klokskapen vi må hegne om», tenkte Johannes. «Selv om resultatene ikke kommer før etter din egen død. Vi må først og fremst leve og lære mens vi kan.» Det var etter noen slike ettermiddagstimer ved elven at et glass palinka alltid smakte best.

Enda en reise til Budapest var nå tilbakelagt. Martin var kommet trygt hjem til matmoren Elna, og Johannes kom tilbake til hverdagen i resepsjonen på hotellet. Arbeidet hans som resepsjonist på det nye hotellet gikk fint, og nå fikk han snart ansvaret for opplæringen.

1.6. Hytteturen

«Når jeg får interessante arbeidsoppgaver, og når arbeidsmiljøet er så trivelig som dette, seiler bare ukene», skrev Johannes i dagboken etter nesten to år som lærling i hotellresepsjonen. Dagen før hadde han mottatt en hyggelig e-post fra Morten. Spørsmålet var om han ville bli med resten av Forumet på en hyttetur. Han oppdaget til sin overraskelse at både Irene og Karin fra oldfrueavdelingen også sto på gjestelisten til den planlagte turen.

Hvorfor var gruppen plutselig blitt utvidet? Johannes hadde ikke fått med seg at Kjell og Kristian hadde fått svært god kontakt med de to tvillingsøstrene i løpet av den tidligere hotellweekenden i forumet. Han ville jo ikke være noen festbrems og var egentlig godt fornøyd med at hytteturen falt sammen med hans frihelg. Til tross for dette hadde han enda ikke respondert på invitasjonen. Guttene hadde jo sist blitt enige om å etablere dette spesielle forumet for firerbanden, og nå skulle de ha med to jenter i tillegg. Hva ville Elna si til dette? Han grublet i et par dager over dilemmaet, og til slutt ringte han til henne og spurte om råd. «Herregud, Johannes!» sa hun. «Selvsagt skal du delta på den der hytteturen. Hvis du ønsker det, så kan jeg også komme.» «Ja! Kan du det, da?» spurte han litt perpleks. «Ja, det kan jeg selvsagt. Vi har jo ikke sett hverandre på månedsvis. Jeg sjekker billigbilletter i kveld.»

Det ble flybilletter på Elna, og hun skulle delta på hytteturen. Johannes bestemte seg for ikke å fortelle noe om Elnas deltakelse til forumet på forhånd. Tre dager før hun ankom, dukket det opp en pakkeseddel i posten. Johannes hentet en godt innpakket eske med vakuumert røkt reinkjøtt nordfra, som noen hadde pakket og sendt til hans adresse. Elnas deltakelse ble veldig godt mottatt i hyttegruppen, og stemningen steg ytterligere når de oppdaget hva slags proviant hun hadde ordnet. Denne delikatessen var ikke hverdagskost, og hun hadde sørget for et uforglemmelig festmåltid på hytta den helgen. De tre jentene fikk en spesiell og god kontakt, og de hadde gått flere lange fjellturer mens guttene rippet opp i sine gamle historier.

Da Johannes og Elna kom tilbake til byen, kunne hun fortelle en litt oppsiktsvekkende nyhet. De to søstrene Irene og Karin hadde fortalt at de tidligere hadde søkt plass som resepsjonistlæringer, og de hadde fått jobb i en hotellresepsjon i nabobyen. Dette hadde gått veldig bra de første ukene, og begge søstrene hadde stortrivdes i resepsjonen. En dag kom det imidlertid nye arbeidsrutiner, og de kunne ikke lenger sitte på kontorstolen mens de jobbet.

Ledelsen ved hotellet hadde plutselig bare endret rutinene, og fra et bestemt tidspunkt skulle alle resepsjonister kun arbeide stående. Siden begge søstrene hadde en medfødt ryggproblematikk som gjorde det umulig å ha en slik statisk arbeidsstilling i åtte timer i strekk, måtte de kaste inn håndklede. Søstrene måtte slutte, og hotellet hadde opphevet lærekontraktene. Etter en tid fikk de to jentene jobbtilbud som oldfrueassistenter i denne byen. Johannes ble sittende helt stille etter at han hadde hørt Elnas fortelling. Var det virkelig mulig? Hadde dette hatt noe med hans ideer om *stående velkomst* å gjøre?

1.7. Fagbrevet

Da det nærmet seg fagprøve, satt Johannes hjemme på hybelen og gruet seg. Han kjente det i magen og trodde ikke at han skulle mestre prøvesituasjonen. Han beskrev dette senere som en slags *overtenking*. Erfaringen viste imidlertid at fagprøven hadde vært både lærerik, interessant og nesten litt morsom, selv om han hadde vært veldig spent. Prøven var lagt opp som *en vanlig dag på jobben*. I situasjonsbeskrivelsen skulle det ankomme en ny businessgjest til resepsjonen på hotellet, og denne gjesten skulle stille noen sentrale spørsmål som kandidaten skulle besvare. Oppgaven var overkommelig og omhandlet spørsmål som status på hennes oppsparte kjedepoenger, om hun kunne få vasket en bluse, hvor gjestekontoret var, og om regningen kunne splittes mellom rommet og restauranten. Johannes lærte at fagprøven hovedsakelig handlet om grunnleggende resepsjonistskunnskap. Han fikk bruk for det han allerede visste om gjester generelt, inkludert litt kjennskap til rutiner, kultur og skikker blant forretningsfolk og fritidsgjester. Hotellet hadde standardisert sine rutiner, men det handlet mest om kommunikasjon mellom kunden og resepsjonisten. Eksamenssituasjonen skulle vise om han behersket denne kommunikasjonen, og hvordan han håndterte de ulike gjesteutfordringene. Et annet minne han noterte seg fra fagprøven, var at kvinnen fra fagprøvenemnda luktet fiol.

Fagbrevet ble en milepæl og et vendepunkt. Det nye nivået hadde åpnet opp for flere nye muligheter, og det ble en hektisk tid for Johannes i hotellbransjen etter at han fikk fast jobb som resepsjonist. Han sammenlignet det med å skulle klatre over utmarksgjerdet på veien oppover, og han hadde sett frem til å kunne reise litt rundt til de forskjellige kjedehotellene i landet. Det ble også anledning til noen kortere opphold ved de største internasjonale hotellene. Når denne perioden var over, kunne noen av hverdagene i resepsjonen allikevel oppleves som en lang rutine.

«Enkelte liker disse lange øvelsene bedre enn andre», sa alltid Kelly, en av arbeidskollegaene til Johannes. Hun hadde vært ansatt i den samme resepsjonen i godt over 25 år. Kelly likte stabilitet og følte at akkurat denne arbeidsplassen ga henne den tryggheten hun trengte i livet. Vel å merke hadde hotellet hennes endret kjedetilknøyninger opptil flere ganger i løpet av hennes periode i resepsjonen, og det samme hadde skjedd med både uniformene og interiøret. «Den lune atmosfæren i resepsjonen sammen med stamgjestene mine er imidlertid akkurat de samme som før», kvitret Kelly med sin kjente melodi.

«Blir du med en uke til Gaza og Jerusalem om åtte uker?» sto det i e-posten fra Sverre. Han hadde fått et nytt oppdrag fra idretten i Norge i samarbeid med Flyktningshjelpen. Arbeidet omhandlet å organisere en mulig deltakelse av barn fra Gaza og palestinske barn og ungdommer fra Øst-Jerusalem på Norway Cup. «Jeg blir med hvis jeg får fri fra jobb»,

kvitterte Johannes på direkten. «Hvor lang tid tar visumsøknadene?» «Jeg har forresten lest boken om Salongen⁶», la han til i en parentes.

Åtte uker senere sto Sverre og Johannes i resepsjonen på The American Colony Hotel i 1. Louis Vincent Street i Jerusalem. Hotellvalget var egentlig en selvfølge. Guttene husket enda fortellingene fra deres far, som hadde vært til sjøs som unggutt, og som hadde lært seg historien om The American Colony.

Sverre hadde vært der tre ganger tidligere, og både han og broren ble tatt veldig godt imot. Flyktninghjelpens hovedkvarter lå bare noen hundre meter unna, og denne løsningen var både praktisk og komfortabel. Hotellet var førsteklasses på alle måter. Den internasjonale betjeningen var godt skolert i husets spennende historie. Hit hadde den norskfødte Anna Spafford kommet reisende fra Amerika sammen med sin mann og en kristen sekt. Dette skjedde i 1881, og gruppen var overbevist om at Jesus skulle stige ned på Oljeberget det samme året. Sekten de tilhørte, ble kalt Overvinnerne, og de døpte huset sitt til The American Colony.

Denne legendariske historien var godt markert både på veggbildene og i mange bøker i bokhyllene rundt om på hotellet. Det var også laget en egen historieutstilling i tredje etasje. Bilder, artefakter og tekster viste glimt fra en historie med uro, krig, sykdom og dramatikk. Utstillingen var også en hyllest til personene bak de mange spesielle heltedådene og hendelsene i dette huset og disse dramatiske omgivelsene.

Johannes kjente også igjen flere titler på nyere bøker i bokhyllene. Der sto blant annet *Salongen i Jerusalem*⁷ og *Min kamp*⁸. I gjesteboken kunne han se flere kjente signaturer, og han syntes det var spesielt interessant at internasjonale forfattere, forskere og reportere kom hit for å ha sine skriveopphold.

Det er kanskje noe eget med atmosfæren her som inspirerer til skrivelysten, tenkte han smilende for seg selv da han og broren bestilte et glass champagne til frokostbuffeten. De hadde først nølt litt da servitøren kom med forslaget, men da de kikket seg rundt, oppdaget de at samtlige gjester hadde et slikt halvfullt glass musserende vin til sin frokostkuvert. Frokosten var et av dagens høydepunkter, og de brukte nesten to timer på å smake seg gjennom de mange spesielle og smakfulle rettene i buffeten. Dessertbuffeten til slutt med hjemmelaget pistasj-is og sjokolademarengs var også et høydepunkt.

Sverre hadde ikke bare ferie, og neste dag gikk ferden videre inn til Gazastripen. Flyktninghjelpen organiserte reisen, og sjåføren var lokalkjent og meget kunnskapsrik. Sammen med representanten fra Flyktninghjelpen ga disse de to besøkende fra Norge en oppdatering på den spente situasjonen. Flere palestinske barneskoler var noen få dager tidligere blitt rammet av et større raketangrep fra Israel. De militære kommandantene i Israel hevdet at palestinerne oppbevarte våpen fra Hamas i skolebygningene. På den andre siden av den store inngjerdingen av Gazastripen levde israelerne under den stadige trusselen om å kunne få en rakett inn i boligen. Disse siste flyangrepene fra Israel var et motsvar på de

⁶ Tveit (2017).

⁷ Tveit (2017).

⁸ Knausgård (2009).

utallige hjemmelagde rakettene som palestinere sendte fra Gazastripen inn mot de jødiske bosettingene nær grensen.

Det var barn og ungdommer som betalte den høyeste prisen for disse krigshandlingene. Palestinerne var underlegne i våpenarsenalene; flere skoler var blitt totalt utbombet, og tre skolebarn var drept. I tillegg til de tre døde og mange fysiske skader på folk og bygninger, kom ettervirkningene blant skolebarna. Mange elever slet med traumer og hadde mareritt om nettene, og de hadde ofte problemer med å gjennomføre skolehverdagene. Sekretæren i Flyktninghjelpen viste til et nytt prosjekt og refererte til to norske forskere som hadde publisert en ny bok om Krisepsykologi⁹.

Sverre lyktes i arbeidet med å organisere deltakelse for barn fra Gaza og ungdommer i Øst-Jerusalem i Norway Cup. Ungdommene fikk et uforglemmelig opphold i Oslo og en fortjent pause fra en traumatisk og farlig hverdag. Pokalen barna kom hjem med, vakte stor oppmerksomhet og applaus. Premien fra Norge ble stående som et varig og skinnende solidaritetsmonument på skoledirektørens kontor. Pokalen viste han stolt frem til absolutt alle besøkende på skolekontoret.

1.8. Veien videre

Nå hadde Johannes vært faglært resepsjonist i snart tre år, og han hadde fått rapporteringsansvar for enda en ny lærling i bedriften. For å få litt mer kunnskap om yrkesopplæring startet han på et deltidskurs innenfor praktisk pedagogikk på universitetet. Arbeidsgiveren hadde vært positiv, og de ble enige om at de dagene med samlinger som han måtte ha fri, kunne han jobbe inn i løpet av arbeidsåret. Pensumbøkene fikk han kjøpt brukt av Aud, en tidligere kollega som denne våren oppholdt seg i byen hans. Tidligere hadde hun jobbet for et direktorat i hovedstaden, men nå hadde hun startet opp i den private konsulentbransjen.

«Kanskje praktisk pedagogikk kunne bli like interessant som terrengsykling?» tenkte Johannes før den første deleksamenen dukket opp. Det skulle i starten vise seg å stemme bra. Alle prøvene hadde gått greit og radig unna, men han hadde den siste tiden sluttet å sammenligne sykkelsporten sin med de tørre og kjedelige læringsteoriene. Det kunne dukke opp vanskeligheter både i litteraturhenvisningene til tekstene og de bratte svingene oppe på skogsveien, men ikke alle øvelsene med tekst endte med en god mestringsfølelse. «Det blir med disse øvelsene som med glohaugen på bålet, jeg må bare fylle på med enda mer tørr ved hvis buljongen skal kokes. Tørre teorier, bøker, gløden og gleden henger kanskje sammen», noterte han til seg selv. Han hadde ikke gitt opp håpet om å styrke sin egen mestring og motivasjon i arbeidsdagen og komme seg gjennom den lange litteraturlisten. Å kombinere deltidskurset med en resepsjonsturnus var litt av et puslespill. Det måtte kombineres med helgevakter og avkortet ferie, men vaktlistene gikk alltid opp til slutt.

⁹ Raundalen og Schultz (2006).

1.9. Læring fra erfaringer

Hvordan kan litteratur om yrkeserfaringer og fortellinger om urettferdighet og makt bli viktig for yrkeselevene? Dette var blant spørsmålene Johannes sendte til sin foreleser ved universitetet i en e-post. Kunne for eksempel historien om Semmelweis styrke læringen om god håndhygiene også blant lærlinger? Ikke bare de som skulle arbeide med pasienter, men alle som skulle lære å lage mat? Ja, kanskje alle elever som skulle omgås pasienter og gjester? «Det å kunne lære av andres og egne livs- og læringserfaringer er ikke bare viktig for elever», svarte professoren. «Læringsfortellinger er viktig for alle yrkesutøvere.» Johannes takket for denne opplysningen, og etter noen kvelder på leseloftet dukket det opp en ny referanse:

Å kunne fortelle om seg selv i andres nærvær er en av de mest grunnleggende typer av sosiale relasjoner mellom mennesker. Kanskje fordi våre liv hele tiden innskriveres i historier og i det personlige register om meningen med livene våre. Vi forteller til andre, og andre forteller til oss... Straks vi er sammen med noen, er det en tendens til fortellinger. Det som skjer i fortellingen, er at man får orden på det som skjedde. Dermed blir det fortalte ordnet i noe som har skjedd, noe som skjer akkurat nå, og noe som kunne kommet til å skje.¹⁰

Johannes undret seg litt over budskapet til denne danske pedagogen. Kunne professorens kunnskap om folks egne fortellinger i Danmark overføres til norske forhold, og kunne de muligens også utvides? Hva skjer hvis vi inkluderer våre egne yrkesfortellinger som en langsiktig dialog mellom våre slektsledd? Johannes skrev ned sine egne læringserfaringer som ga han en spesiell mening. Kunne disse kanskje også kan være av interesse for senere generasjoner?

Resepsjonisten Johannes var blitt stadig mer involvert i yrkesopplæring og pedagogikk, og eksamenen i praktisk-pedagogisk utdanning hadde gått ganske bra. Han hadde underveis i studiet vært med i en gruppe på fire studenter, som alle hadde en tilhørighet til servicenæringen. At det kunne bli mer arbeid å skrive eksamen sammen enn hver for seg, hadde både Henny, Birgitte, Johannes og Sigrun vært innforstått med. Alle fire hadde tatt buss eller kjørt personbil mellom de to småbyene, og de hadde lest og diskutert faget sammen på alle sine reiser til og fra samlinger. Det var alltid lange spisepauser på reisene med diskusjoner og selvfølgelig rikelig med både kaffe og iskrem. I tillegg hadde de møttes til oppgaveskriving i flere frihelger og i feriene.

For å feire en vel gjennomført eksamen arrangerte hele kullet en avslutningsmiddag på en restaurant med et tilstøtende selskapslokale i nærheten av universitetet. Foreleserne ble selvsagt også invitert. God mat og god drikke ble toppet med morsomme gaver og godt forberedte taler fra studentene til foreleserne. Lærerne og de ansvarlige for studiet hadde også noen gode ord å meddele om veien videre for studentene. En bemerkning som Johannes la seg på minnet, og som han noterte ned i dagboken etterpå, var hilsningstalen fra Geir, en av foreleserne. Denne litt beskjedne foreleseren hadde tidligere på kvelden snappet opp et utsagn

¹⁰ Hermansen (2014, s. 47).

fra talen til Johannes. Det handlet om at Johannes og kollokviegruppen hans kanskje hadde lært mer pedagogikk på kjøreturene sine enn fra samlingene på universitetet.

«Uten forvarsel kom dette pedagogiske angrepet som et lyn fra klar himmel», sa Geir i sin tale til studentene med vinglasset i hånden. «Dette er noe av det verste jeg noen gang har hørt. Ja, i hele mitt liv som universitetsansatt! Det var aldri noen slike tilbakemeldinger å spore i noen av de skriftlige klasseevalueringene fra samlingene deres.» Geir hadde først startet opp talen litt avslappet, men så ble han mer og mer opprørt og etter hvert også litt rød i ansiktet. «Hva er dette for slags utakknemlighet fra studentene? Er dere helt komplett uten et fnugg av yrkesetikk?» spurte han retorisk.

Etter denne spesielle talen ble det først helt stille og deretter en vedvarende litt *uggen* stemning i lokalet. Servitørene skjenket mer vin i glassene. Etter noen minutter plinget Johannes i glasset sitt. «Kjære alle sammen! Jeg må på vegne av meg selv – og kanskje også på vegne av kollokviegruppen – på det sterkeste få lov til å beklage. Etter hvert vil jeg også kanskje foreslå en *om forlatelse*-skål. Hvis min tidligere bisetning om læring fra reisene til vår kollokviegruppe bare blir hengende i luften etter kommentaren fra Geir foreleser, blir dette kanskje litt halvveis?» spurte Johannes litt undrende. «Må virkelig en konkret læringsprosess fortrenge eller nødvendigvis konkurrere med en annen læringsprosess? Kanskje enkelte læringsprosesser på ulike måter til slutt kan betraktes som likeverdige eller kompletterende?» spurte Johannes. «Når jeg beskrev en ekstremt god læringssituasjon om bord i en buss eller under kjøring i en privatbil til og fra samlinger i denne byen, ja – inkludert de lange matpausene på veikroene, så prøvde jeg uten å bruke for mange ord å beskrive hva vi opplevde i akkurat disse prosessene på læringsreisene. Fagpraten om pensum var et frivillig alternativ til bare å skulle sitte passive og se på en film på telefonen, knaske potetgull eller supe kaffe og prate skit. Diskusjonene i gruppen som oppklarte faglige misforståelser eller som utdypet de tyngste flokene fra noen av teoriene, var noe jeg alltid gledet meg til, og som jeg trengte å gjøre sammen med likeverdige i et annet miljø enn det vi hadde på universitetet. Hvis dette tiltaket ikke var nyttig eller produktivt, kan jeg dele kritikken. Hvis det å skulle repetere eller utforske vanskelige forelesninger eller teoribøker ikke er å anbefale, så vil jeg selvsagt også beklage mitt utspill her og nå. Et slikt lunsjpauseeksempel kunne være begrepet Eureka. Dette var jo et begrep som noen av foreleserne brukte i utregningsmål i sine forelesninger på en samling, ja, jeg nevner ikke navn her», sa Johannes. «I min gruppe var vi i litt villrede over hvem han der Eureka egentlig var, og vi bestemte oss at vi til neste kjøretur skulle oppdatere hverandre om denne mannen. Som dere jo alle nå vet, så er jo Eureka ikke et mellom- eller et etternavn, men et begrep. Det handler om opplevelsen eller følelsen du får når du oppdager om gullet er ekte eller ikke, og nettopp dette var det jo Arkimedes som oppdaget i badekaret da han veide sin egen oppdrift. Denne oppdriftskraften var like stor som den vekta som legemet hans fortrenget. Hvis alle av oss hadde fulgt godt med i matematikktimene og naturfagtimene på ungdomsskolen, hadde vi selvsagt hatt full kontroll eller oppdrift på dette. Men for enkelte av oss så var det forløsende med en slik repetisjon av de grunnleggende ferdighetene. Så dette med å lære mer eller mindre er jo kanskje både veldig personlig og veldig situasjonsbestemt. Jeg kan kanskje i enkelte sammenhenger virke en smule tungnem. Dette har nok min gruppe også fått erfart med mine mange repeterende spørsmål om de enkleste floker. Det må jeg bare beklage. Jeg forstår bare ikke helt denne

kritikken fra Geir. Han har lært meg en hel rekke nye måter å se verden på. For eksempel så brukte han jo nesten hele den første samlingen til å bygge opp vår litt frynsede selvtillit, og han lærte oss at vi aldri – aldri – skulle være redd for å stille kritiske spørsmål. Det er disse momentene vi har lært av han», sa Johannes. «Hør her, Geir. Dette er egentlig din egen skyld, og det vil jeg bare få takke deg for. Skål, min venn!»

Geir strålte av dette innlegget. «Skål! Bravo!» ropte han fra det bakerste bordet. Stemningen var snudd helt på hodet. «Det er jo dette som virkelig kan være morsomt. Å få oppleve at studentene vokser himmelhøyt», kvitret Geir videre til sin bordkavaler flere ganger denne kvelden.

Det var ikke bare Johannes som hadde gjort noen notater fra denne spesielle kvelden. Birgitte hadde som den fødte notarius sikret seg retten til å gjøre lydopptak av alle talene fra festsamlingen på sin lille mobiltelefon. Talen til Johannes og talen til Geir var den første delen av opptaket som hun hadde fått transkribert da hun kom hjem. «Akkurat disse to sekvensene er verd hvert minutt i gull», hadde hun notert i marginen. «Disse skal bli stående i protokollen. Ingen tvil», hadde hun skrevet.

I alle de senere møtepunktene i denne kollokviegruppen ble det en fast standard å først lese gjennom de to talene fra det gamle lydopptaket. «Vi må aldri glemme at læring handler både om repetisjon og om trivsel», sa Birgitte og skjenket opp rikelig med rødvin i glassene.

Noen måneder senere ringte Geir til Johannes. «Du, det er et ledig vikariat som yrkesfaglærer på universitetet», sa han. «Du må søke på den jobben!» Johannes hadde først blitt litt perpleks. Da overraskelsen hadde gitt seg, lovet han å vurdere dette forslaget seriøst. «Du trenger ikke å telle så mye på knappene», sa Geir. «Det er jo dette du er skapt for. Den der talen din på avslutningsfesten snakker vi enda om her på kafferommet», sa han. Johannes måtte ringe til Elna. «Gjør det!» sa hun. «Gjør det bare før du ombestemmer deg. Dette blir ditt neste kapittel, Johannes.»

Permisjon fra resepsjonistjobben i hotellkjeden hadde vært uproblematisk, og før han visste ordet av det, var han i gang med et nytt karriereløp. Det ble en litt omflakkende periode med pendling til alle samlinger og veiledninger på universitetet. I tillegg var det enkelte kurs og møtedager som Johannes måtte delta på. Universitetet hadde opprettet avtaler for lærerstudentene om veiledning og praksisundervisning i flere videregående skoleklasser innenfor salgs- og servicefagene. Johannes fikk oppleve et nytt og spennende arbeids- og læringsmiljø, og han hadde fått bruk for flere av sine nyervervede erfaringer om læring i et yrke.

Den ferske universitetslæreren likte seg godt på campus, men han trivdes best ute i praksisfeltet. Som den eneste faglærte resepsjonisten i lærerkollegiet ble han flere ganger en slags *praktisk referanse* innenfor salgs- og servicefagene. Dette kunne også inntreffe når det dukket opp faglige spørsmål om veiledning generelt, og ikke bare fra praksis i reiselivsnæringen. Spørsmålene kunne omhandle alle typer utfordringer relatert til elevenes eller studentenes møter med andre mennesker. Han var også den eneste i kollegiet som enda ikke hadde tatt mastergraden.

I en juleferie fikk Johannes anledning til å snakke litt med bestefaren om den gamle signerte boken fra Jan Carlzon. Han husket at Jon tidligere hadde nevnt en episode i denne boken om forfatterens datter som var ute på julegavehandel.

«Jaså, så du husker den kommentaren ennå», sa Jon litt overrasket. «Det er jo flere år siden vi snakket om kundene på toppen av pyramiden.» «Ja, men det ikke helt enkelt å forstå hvor denne svensken egentlig ville med sin kommentar», fortsatte Johannes. «Nei, altså, hvordan var dette nå igjen. La oss kikke litt», sa Jon og hentet den grønne lille boken fra bokhyllen. «Jo, her står kanskje forklaringen», sa Jon.

Janne Carlzon¹¹ skrev i sitt etterord at poenget hans med boken var at den som ville lykkes, måtte lære seg å utvikle businessen gjennom møtet mellom kunden og den ansatte. Det var dette møtet som skapte hele bedriften, påpekte han, og denne kunnskapen var fortsatt mer betydningsfull i datidens konkurransesituasjon. Han ga leserne et praktisk eksempel med sin egen datter. Da hun var tolv år gammel, skulle hun kjøpe en fin julegave til moren. Hun visste nøyaktig hva hun skulle kjøpe, og hun hadde oppsøkt en parfymeavdeling i en kjent og eksklusiv butikk. Der møtte hun to ekspeditører. Begge kvinnene hadde bare skravlet med hverandre og vendt henne ryggen. Til slutt hadde hun endelig fått deres oppmerksomhet. Da hadde en av ekspeditørene bare kommentert tørt at den parfymen hun pekte på, var veldig dyr, og at den hadde hun nok ikke råd til. Den samme varen fantes jo i flere butikker, ja, kanskje i alle parfymeriene i byen. Det var jo ikke parfymen som var selve forretningen eller butikken, det var jo kontakten og kundemøtet.¹²

«Hør, her kommer sluttsatsen hans», sa Jon: «En tolv år gamle jente som lever til hun er 80 år, kommer til å handle i parfumerier i 68 år fremover. Den betjeningen som behandler en ung kunde på denne måten, risikerer å kaste vekk flere tiår av forretninger» Med tiår av tapte forretninger mente Carlzon selvfølgelig årevis med manglende konkrete salg som skulle gi butikken klingende mynt i kassaapparatet bak denne juveldisken», kommenterte Jon. «Ja, det enkleste for denne unge kunden var selvfølgelig å forlate parfumeriet og gå over gaten til konkurrenten», oppsummerte sønnesønnen.

Johannes startet på en masterutdanning i pedagogikk. Han ble med i en ny kollokviegruppe med to andre yrkesfaglærere fra nabofylket. Studiet gikk fint, og det var mange morsomme episoder med yrkesfagelevne som kunne dras inn i avhandlingen.

På eksamensdagen var hele familien til stede. Vennene Morten, Kjell og Kristian hadde også tatt reisen sørover for å få med seg begivenheten. Bestefar Jon nektet å sitte fremst, og han hadde innhentet tillatelse til å filme hele forelesningen fra bakerste benk. Dermed havnet hele familien helt bakerst i auditoriet denne formiddagen. Å sitte fremst i et hvilket som helst værelse eller i et klasserom var absolutt ingen belønning i Jons verden. Det ble alltid assosiert som en *ren og skjær straff*. At det ikke kom så mange tilhørere, og at det var bare tomme benker fremst, anfektet ikke Jon. Han kommenterte bare tørt at det egnet seg bra på film. «Nå blir heller ikke kandidaten unødvendig stresset av vår tilstedeværelse», mumlet Jon til sønnen Ole med et smil om munnen.

¹¹ Carlzon (1985).

¹² Carlzon (1985).

1.10. Eksamensforelesningen

Johannes startet eksamensforedraget med å fortelle en praksishistorie fra en yrkesveiledning som han hadde utført ved en større videregående skole en tid tilbake. Denne historien var selve innrammingen.

Johannes hadde i sin yrkesutdanning studert både teoribøker og skjønnlitteratur om likeverdig undervisning. Han hadde også gjennomført mange undersøkelser om involvering sammen med studentene, som jo også var yrkesfaglærere for sine elever i den videregående utdanningen. Overskriften i mange undersøkelser handlet om økt medvirkning og involvering av elevene i den videregående utdanningen. Dette var innrammingen for avhandlingen om læringsteorier. Opponentene ville gjerne diskutere det faglige innholdet etter hans muntlige innledning om veiledning i praktisk pedagogikk.

«Jeg var veileder og besøkte Ronny, en ny yrkesfaglærerstudent i resepsjonistfaget som skulle gjennomføre den første praksisveiledningen med veiledning fra universitetet. Studenten underviste dette semesteret 50 timer i yrkespraksis på sin praksisskole. Klasserommet var utstyrt og innredet som en typisk hotellresepsjon og lobby. Møblene og fargene i det store klasserommet var de samme som på storhotellet i den samme byen som skolen lå i. Grunnkursklassen til Ronny besto av seks gutter og seks jenter i resepsjonistfaget. Noen av elevene hadde allerede avtjent verneplikt. Temaet i dagens time var innsjekk og utsjekk – gjestebehandling i teori og i praksis. I starten ble det litt kaotisk da to 'litt røffe elever' kom litt for sent til undervisningen, og en av dem måtte ut igjen for å hente PC-en. Helt til slutt kom det inn en litt voksen og beskjedent elev i lyseblå dressjakke. Da alle elevene var ankommet, gjentok yrkesfaglærerstudenten: 'Hei og velkommen. Hør, dere: Altså i dag skal vi drille litt innsjekk og utsjekk med samme status, og alle gis anledning til å forklare dette på tavla.' Fra der jeg satt bakerst i rommet, virket det innledningsvis som om dialogen virkelig var godt etablert. For meg så det ut som om både vennlighet og engasjement preget klassen, og jeg var oppriktig stolt av lærerstudenten som hadde en slik tilsynelatende kontroll og glød. Egentlig var det kanskje greit nok at den lokale avdelingslederen var syk i dag, tenkte jeg. 'Nå skal vi prøve ut denne programvaren i praksis', sa studenten Ronny. 'Dere deler dere selv inn i grupper på to og to og fyller ut dette skjemaet og prøver dette nye hotellsystemet ut i praksis.' 'Men kan ikke vi få være tre i gruppen', var det en som ropte. 'Ok', sa Ronny. 'Det er greit. Kom så over til skjermene.' Klassen hadde nå delt seg i én gruppe med tre elever og fire grupper med to elever, og de hadde alt satt seg ned foran skjermene ved en lang skinnbenk langs veggen. Under eksperimentene samtalte de lavmælt og noterte på skjemaet. Da oppdaget jeg eleven i lyseblått. Den tolvte eleven ble ikke med i noen av de fem gruppene, men ble gående mutters alene. Ronny så han ikke og snakket bare ivrig med de andre. 'Nevn gruppesammensetningen', noterte jeg meg diskret. Jeg registrerte til min bekymring hvordan denne siste eleven forsøkte å komme i kontakt med de etablerte gruppene forgjeves. 'Huff og huff, dette var leit. Hva gjør jeg nå?' tenkte jeg. Forsiktig nevnte jeg eleven i lyseblått for Ronny da vi hadde gjennomgått dagens første økt. Ronny forsto ikke hvem jeg mente og så bare spørrende ut, men han skulle se ekstra godt etter i timen i neste uke om alle elevene virkelig var med i gruppene.

Plutselig sto han der, eleven i lyseblå genser. Inne i selveste personalkantinen satte han seg forsiktig ned. Ronny hadde allerede forlatt lokalet. Innsjekkteorien til Ronny på tavlen, om å

prøve å huske igjen gjestene, begynte å virke litt for seint for meg – altså veilederen. Etter en stund måtte jeg spørre eleven hvilken funksjon han hadde. ‘Jeg heter Aleksander, og jeg er sosiallærer for denne klassen’, sa han. Bang! Snakk om veiledereffekt! Litt senere på ettermiddagen måtte jeg ringe til studenten Ronny og fortelle at jeg nå visste hvem eleven i lyseblått var, og avsløre at mine innerste bekymringer var helt og holdent grunnløse. Da han skjønnte sammenhengen, at den ekskluderte eleven var sosiallæreren, hylte vi av latter. Studenten takket hjertelig for denne fantastiske historien som han fikk tillatelse til å fortelle studentkompisene over en halv pils. Om denne opplevelsen kan utlede noen moral, vet jeg ikke, men jeg kommer alltid til å kikke lenge og godt etter mulige sosiallærere blant elevene og studentene ved neste praksisbesøk. Det gjør studentene mine også», avsluttet Johannes.

Den danske opponenten for eksamenen takket for denne delen av eksamensforelesningen og det faglige bidraget etter at Johannes var ferdig med sitt innlegg. Med en høy grad av vennlighet oppfordret hun innledningsvis alle tilhørerne som var til stede i auditoriet, om å tenke litt på yrkesetikken i denne erfaringsbaserte læringsfortellingen. «Til tross for en meget god anonymisering av navn og sikkert også av kjønn: Ville det kanskje allikevel ikke være en umulighet for den interesserte detektiv i salen å identifisere sosiallæreren?» spurte hun retorisk. «Her må vi ivareta hverandre profesjonelt i alle ledd. Sosiallæreren har kanskje uforskyldt kommet litt i fokus her i dag, og han spiller en helt annen rolle i en slik fortelling enn det han selv hadde planlagt. Sosiallæreren hadde kanskje under tvil tatt på seg en slik rolle, som er midt imellom yrkesfagelevne og yrkesfaglæreren. Sosiallæreren blir kanskje etter denne historien uforskyldt latterliggjort blant elevene og kanskje også blant lærerne. Den tolvte eleven i lyseblått som ikke fikk være med? Yrkesetikken skal ivareta alle involverte i en undervisningssituasjon. Her er alle individer like mye verd. Hvis noen blir hånet eller plaget, blir ikke yrkesetikken ivaretatt.» Etter en lang kunstpause hentet opponenten seg litt inn og gjennomgikk selve avhandlingen, alle referansene og teoridelen. Eksamensoppgaven og de muntlige foredragene ble svært godt omtalt, og det samme ble sluttresultatet på det tilsendte vitnemålet.

Mor Vibeke var veldig stolt og glad etter eksamensdagen. Hun var blitt litt dårlig til beins og tok derfor en drosje tilbake til hotellet etter en lang dag i auditoriet. Far Jon ville være med på en spasertur tilbake i sola. «Som det heter i eventyret: ‘Vil du være med, så heng på’», sa han med sitt varme smil.

Dette ble Jons siste spasertur sammen med sønnesønnen Johannes. Noen få uker etter denne begivenheten døde bestefaren. Det siste Jon hørte fra det åpne sykehusvinduet, var lyder fra en barneskole rett ved siden av. Her lekte og skrålet skolebarn ute i alle friminuttene. Før skolestart 08.15 hørte Jon for siste gang en kraftig mannlig lærerrøst, som skrek ut en beskjed: «Oppstilling!». Jon døde fredfullt denne mandagen klokken 08.30 med hele familien rundt seg.

En dag etter denne studieperioden gikk Johannes innom sin første arbeidsplass i byen. Alle resepsjonistene jobbet fortsatt stående. De gamle velkomstrutinene som han hadde vært med på å utvikle, virket fortsatt. Nå var han blitt fast ansatt som universitetslektor. De fleste dagene på universitetet ble utført i sittende stilling i et kontorlandskap foran en PC. Samlingene med studentene ble imidlertid en avveksling med stående tavleundervisning. De

fleste av praksisveiledningene ble også utført stående ved de ulike arbeidsplassene eller på verkstedene i fagskolene.

1.11. Kampen om litteraturen

I forbindelse med en studentsamling snakket Johannes med en kollega på universitetet om tilleggslitteratur for yrkesfaglærerne. Johannes hadde foreslått den gamle boken *Jonas*¹³ av Jens Bjørneboe som aktuell tilleggslitteratur for dette studiet. Denne dramatiske skoleromanen hadde alltid fascinert Johannes. Flere kulturkjendiser hadde i tidligere tider skrevet leserinnlegg i landets aviser om at alle lærere burde lese akkurat denne fortellingen. Boken handler om en ordblind åtteåring som ikke forstår bokstavenes betydning. Eleven havner på en hjelpeskole som har utnavnet «Iddioten». Romanen *Jonas* tok et kraftig oppgjør med en lærers uvitenhet, maktmisbruk og skolens ensretting. Da boken kom ut i 1955, skapte den storm. Den ble raskt oversatt til flere språk.

Professoren var veldig skeptisk til forslaget om boken *Jonas*. Det overrasket Johannes. Kvinnen fortalte først at hun gjennom et av forfatterens forlag hadde oversatt flere av bøkene hans til et annet språk. Dette arbeidet utførte hun på kveldstid da hun var språkstudent i hovedstaden. Johannes, som hadde lest alle bøkene av Jens Bjørneboe, ble litt interessert i hva professoren tenkte om forfatterlegenden. «Han var en komplett idiot og en gal mann!» Dette var det korte og konsise svaret fra professoren før hun litt bryskt reiste seg og forlot pauserommet. Johannes satt perpleks tilbake. Hvorfor denne situasjonen oppsto, hadde han gitt opp å finne ut av. Kanskje det var så enkelt som at den tidligere studenten i sitt hjerte hadde høyere forventninger enn det den kjente forfatteren klarte å leve opp til? Hvorvidt oversetteren og forfatteren noen ganger møttes fysisk, eller hadde hatt en relasjon, visste han heller ikke. Av en eller annen grunn mislikte professoren dette litteraturforslaget, og Johannes måtte motvillig fjerne boken fra referanselisten.

Johannes hadde i lang tid etterpå grublet over den spesielle episoden på pauserommet, og han hadde lenge vært irritert på seg selv for sin manglende motreaksjon. Boken om Jonas kom ikke på pensumlisten dette studieåret. Når din avdøde favorittforfatter blir sablet ned og nærmest krenket, og når denne kraftsalven kommer fra en godt utdannet person med høyeste rang – er det ikke da litt feigt å bare sitte helt stille? Hvorfor hadde han ikke protestert? Jens Bjørneboe kunne jo neppe ha vært komplett gal da han skrev boken *Jonas*? Oppsto hele situasjonen fordi gjesteforeleserens egne bøker ikke var blitt foreslått som pensumlitteratur eller som tilleggslitteratur? Var det bare en generell test på hvem som hadde høyest rang og innflytelse?

Når det senere ble en pensumdiskusjon i kollegiet, eller når det ble snakk om studentenes pensumlitteratur på møter eller på kafferommet, inntok Johannes alltid startposisjonen *taushet er gull*. Han var *den stumme ferskingen*, som litt uforskyldt bare ble sittende helt stille og tenke på denne spesielle episoden med den sinte gjesteforeleseren. Etter hvert mannet han seg imidlertid opp og deltok mer og mer også i disse diskusjonene. Året etter kom boken om Jonas på pensumlisten under avsnittet tilleggslitteratur.

¹³ Bjørneboe (1988).

«Alle kan ha veldig bestemte meninger om både gamle og nye forfattere», noterte Johannes i dagboken sin. Han kom på en gammel litteraturkrangel mellom hans egen far og bestefar om forfatteren Knut Hamsun. Faren Ole mislikte sterkt denne gamle nobelprisvinneren, som jo også var en kjent nazisympatisør. Hans misnøye omhandlet ikke forfatternes uomtvistelige skriveferdigheter, men utelukkende hans vanvittige politiske villfarelse og rasistiske synspunkter. Bestefaren Jon hadde en langt mer forsonende tilnærming og mente at innenfor kunsten måtte dette kunne sees på som to dimensjoner. Jon hadde lest alt av Hamsun, og han kunne flere av sidene hans på rams. «Ingen vil noen gang skrive slik igjen», var alltid hans sluttkommentar. Jon mente at politikken i liten grad var ødeleggende for kunsten hans. «Han var full av humanisme i sin skriving», var Jons sluttkommentar.

Hamsuns hadde tydelig sympati for Adolf Hitler under andre verdenskrig. Forfatteren sendte blant annet sin egen nobelprismedalje i litteratur fra 1920 som en gave til propagandaminister Joseph Goebbels. «Jeg vet ingen som så utrettelig år etter år har skrevet og talt menneskehetens sak så idealistisk som De, hr. Reichsminister», skrev Hamsun i brevet. Han møtte også Hitler i Berchtesgaden sør i Tyskland i 1943. Dette møtet med Hitler ble imidlertid ikke noen større suksess. Hamsun mente blant annet at den norske sjøfarten hadde fått for dårlige vilkår under reichskommisær Terboven, og han ville ha denne lederen fjernet. Hitler var uenig og hadde bare svart at «om fremtiden kan man i dag ikke si noe avgjørende». Hamsun skrev også en nekrolog om Hitler: «Jeg er ikke verdig til at tale høirøstet om Adolf Hitler, og til nogen sentimental Rørelse indbyder hans Liv og Gjerning ikke. Han var en Krieger, en Krieger for Menneskeheden og en Forkynder av Evangeliet og Ret for alle Nasjoner. Han var en reformatisk Skikkelse av høyeste Rang, og hans historiske Skjebne var den, at han virket i en Tid av den eksempelløseste Raahet, som tilslut fældte ham. Slik tør den almindelige Vesteuropæer see paa Adolf Hitler. Og vi, hans Tilhengere, bøier nu vaare Hoder ved hans Død.»¹⁴

Dette var publisert dagen før Norges frigjøring fra tyskerne. Hamsun ble etter krigen tiltalt for landssvik. I stedet for å bli dømt av retten ble han fastslått å ha «varige svekkede sjelsevner».¹⁵

1.12. Den skjulte læreplanen

Johannes trivdes godt blant studentene og de andre yrkesfaglærerne. Han hadde mange kjøreturer og reiser til ulike arbeidsplasser og utdanningsinstitusjoner i forbindelse med veiledning av studentene ute i praksis. En kjent problematikk i den videregående yrkesfagutdanningen var et stigende antall frafall av gutter. Dette ble naturlig nok også et tema for undervisningen og i diskusjonene blant lærerstudentene. Hvorfor oppsto dette fenomenet? Hva gjorde myndighetene, og hva kunne lærerstudentene eller lærerne gjøre for å redusere frafallet? Disse aktuelle spørsmålene var nødvendig å stille underveis i studiet. Johannes hadde oppmuntret lærerstudentene til å lete etter praktiske eksempler på mulige lokale mottiltak. Var dette noe de kunne skrive rapporter om? Kunne det også tenkes nye initiativ?

¹⁴ Hamsun (Aftenposten, 7. mai 1945).

¹⁵ Eikeland (Fædrelandsvennen 2015).

En dag kom det tikkende inn en e-posthistorie fra Inger, en energisk lærerstudent innenfor matfagene. Hun hadde tidligere lest et kapittel om *den skjulte læreplanen* i boken *Didaktisk Arbeid* av Kitt Lyngsnes og Marit Rismark.¹⁶ Den skjulte læreplanen var, slik hun tolket det, en type aktivitet som ikke nødvendigvis kunne knyttes til det opprinnelige læringsmålet for undervisningen. «Denne læringen er skjult på den måten at elevene tilegner seg noe uten at det var planlagt eller initiert fra læreren.»¹⁷ Rapporten fra Inger omhandlet en liten elevgruppe på tre, etter hvert fire, gutter som var i ferd med å droppe ut av en VG II-klasse. De nevnte guttene hadde negative erfaringer fra grunnskolen og likte ikke skolen, spesielt ikke teoritimer eller skrivearbeid. Guttene hadde allerede for flere år siden lært seg å tape, og de var svært tilbaketrukket. Det gjaldt spesielt når klassen kom innom allmennfaglige øvelser. De ville jo lære å lage mat, og de ville lære seg å bake – og de ville ha seg en jobb! Etter hvert ble fravær et stort problem både for guttene og matklassen. Da satte faglæreren Inger og hennes avdelingsledelse et sterkere lys på mulighetene. I grenseland av hva som kunne gjøres, brukte Inger sitt personlige og faglige nettverk utenfor skolen og opprettet fire nye praksisplasser der hovedmålet var å styrke guttenes motivasjon slik at de kunne holde ut resten av skoleåret. Med avdelingsledelsens godkjenning ble to bakeribedrifter, en ferskvarebutikk og et cateringkjøkken partnere med hver sin utplasserte elev. Tidligere hadde skolen og kanskje mange av faglærerne vært litt handlingslammet og bare sett på at gutter droppet ut av skolen etter for mye fravær (alene på hybel). Nå valgte altså lærerne å prøve noe nytt og alternativt. Tre, etter hvert fire, gutter ble utplassert på fulltid i disse bedriftene i en lengre tidsperiode for så å komme tilbake til skoleklassen. Deretter hadde de fire guttene vekselvis undervisning og noen faste ukentlige praksisdager. Helt kort var hovedtrekkene i historien om disse utplasserte elevene at de ble værende på skolen, og at arbeidsgiverne var håndplukket. Problemene i starten av skoleåret var knyttet til elevenes manglende fremmøte og problematikk med å rekke bussen og stå opp om morgenen. Selve ideen og det praktiske undervisningsopplegget utenfor skolen fungerte allikevel bra med god mestring av relevante oppgaver, også vanskelige og krevende situasjoner. Et viktig poeng var å formidle det positive videre til alle parter. Guttene utviklet trivsel og fikk etter hvert en akseptabel tilstedeværelse. Faglæreren trakk systematisk erfaringene til de utplasserte elevene inn i klassen. Undervisningen ble fulgt opp blant annet med å kjøre til bakeributikken sammen med elevene for å hente råvarene som ble bearbeidet på skolen, og deretter videresolgt. I etterkant ble fortjenesten fra salget av varene satt i banken på en kollektiv reisekonto for hele klassen. Flere slike store og små motiverende hendelser som på en god måte knytter sammen læring, fag, nettverk og miljø, kunne også vært nevnt. Parallelt med disse utplasseringene etablerte klassen en ungdomsbedrift. Spesielt en av de nevnte elevene som deltok i denne prosessen, fikk god drahjelp av sine kundeerfaringer fra utplasseringene. Når elevbedriften skulle promoteres på salgsmessa, var det han som ble *sjefen*. Den nyervervede kunnskapen om å håndtere bakerikunder, og i tillegg lære seg å like det, fikk derfor stor betydning for helheten, resultatene til ungdomsbedriften og den kollektive selvtilliten. Dette resulterte etter hvert i en positiv og oppsummerende skriftlig rapport på over ti sider om bakerfaget, som var et spennende fag til fordypning. Det ble skrevet av en elev som for noen måneder tilbake hatet alle former for skriving. Hovedpoenget er at de nevnte

¹⁶ Lyngsnes og Rismark (1999).

¹⁷ Lyngsnes og Rismark (1999).

elevene ble værende i skolen. De droppet ikke ut, og ved avslutningen fikk de resultatet «meget godt». Bakermesteren kunne fortelle rosende historier fra de mange praktiske prøveoppgavene. En av disse var å bake wienerbrød. På benken sto det en kasse råvarer, og vår kandidat utførte oppdraget helt fint. Den eksterne sensoren var godt fornøyd, og faglæreren kunne med stolthet fortelle at etter at den praktiske prøveoppgaven var utført (bestått og avsluttet), gikk eleven uoppfordret alene tilbake til arbeidsplassen. Her hadde han forskriftsmessig pakket inn, priset og merket alle bakervarene som var blitt produsert, og han hadde også ført opp alle de medgåtte råvarene i råvareprotokollen. Denne siste delen av arbeidet var ikke en del av prøveoppgaven. Gleden over å ivareta et nystekt bakverk overgikk den noe konstruerte eksamenssituasjonen. «Da skjønnte både bakermesteren, sensoren, læreren og eleven at de hadde lykkes med sitt prosjekt», avsluttet Inger.

Dette praksiseksempel er kanskje enkelt og ikke uvanlig, men allikevel virkningsfullt, tenkte Johannes. Det handler dypest sett om å oppleve tillit til å bygge relasjoner. Yrkesfagelevne opplevde mestring fra første stund, og arbeidsgiverne fikk en hyggelig anerkjennelse fra rektor for sin sjenerøsitet. Elevene fikk til slutt svært gode arbeidslivsreferanser. «Arbeidsmiljøet fra denne konkrete videregående skolen har disse tingene *litt i blodet* fra spesialpedagogikken, men vi kan alle lære noe av de gode eksemplene», avsluttet lærerstudenten Inger i sin oppgavebeskrivelse.

1.13. Den nye favorittforfatteren

«Disse bøkene kan du kanskje lese som inspirasjon i ditt videre undervisningsarbeid», hadde Ole skrevet til Johannes, som nå var i full drift med undervisning og veiledning av 30 nye studenter i yrkesfagene. Faren hadde sendt han et hyggelig brev og en postpakke med to nye bøker. Boktitlene var *Den ulende mølleren*¹⁸ og *Den senile landmåleren*¹⁹. Ole omtalte forfatteren som *den kloke og morsomme finlenderen* da han skulle beskrive han. «Det som kanskje er mest fascinerende, er rikdommen av de mange inngående detaljene og de mange viktige og uviktige praktiske hendelsene i yrkene som er beskrevet i fortellingene. I sine romaner skildrer forfatteren en yrkeskultur som du nesten må kjenne godt til fra innsiden for å kunne tolke», skrev Ole.

Den nye favorittforfatteren hans het Arto Tapio Paasilinna. Denne mannen var en tidligere journalist som ble forfatter i voksen alder, og som fortsatte å skrive bøker og fortellinger helt til sine siste levedager. Han ga leserne mange svært detaljerte beskrivelser av hovedpersonene og arbeidsoppgavene i sine romaner. Disse karakterene kunne med humor og lidenskap utføre ulike klassiske håndverk eller oppdrag helt til den minste detalj. «I tillegg skildrer Paasilinna både landskap, mennesker og dyr i de merkeligste situasjoner», skrev Ole. Mannen rakk å skrive rundt femti bøker før han døde i 2018. Han ble 76 år gammel. Ni år tidligere var han ute for en stygg bilulykke, og der fikk han en hodeskade som gjorde at hukommelsen hans ble svekket. Hans oldemor var norsktalende fra Finnmark og av skånsk innvandrerslekt. Hennes far Hanhi-Mikki var bjørnejeger og synsk. Gjennombruddet til Paasilinna kom med boken *Harens år* i 1975.

¹⁸ Paasilinna (2006).

¹⁹ Paasilinna (2009).

Johannes tok en kveld med seg boken *Den senile landmåleren* på sengekanten. Han klarte ikke å legge den fra seg før den var ferdiglest. Heldigvis lå han alene denne kvelden. Flere ganger skvatt han litt av sine egne høylytte og spontane latterutbrudd. Landmåleren var blitt senil, og plutselig satt han i baksetet i drosjen til Seppo Sorjonen med lommene fulle av tykke ruller med tusenlapper. Etter en lang oppklaringsrunde og mange telefoner forsøkte de sammen å finne ut hvem passasjeren var. Langt om lenge kom han på sitt eget navn. Han het Taavetti Rytönen, men han visste fortsatt ikke hvor han bodde. I løpet av kjøreturen kom minnene og bildene mer og mer frem. Detaljene fra krigen kom strømmende på rekke og rad, og taxisjåføren var en tålmodig og interessert lytter. Rytönen husket krigen og etter hvert også mange andre morsomme historier og detaljer fra perioden da han selv var yrkesaktiv. Han hadde vært landmåler. Blant annet hadde han gått opp riksgrensen til fots. Siden drosjesjåfør Sorjonen var på jobb midt i turistsesongen, måtte han snart returnere bilen til sjefen og drosjeeieren i byen.

Sorjonen ville egentlig helst fortsette reisen. Han ville både høre og lære mer av Rytönen, og han tok like godt ut litt oppspart ferie for å kunne fortsette videre sammen med sitt nye bekjentskap. Passasjeren og sjåføren hadde funnet tonen, og de to nye vennene leide like godt en ny bil. Selv om målet var ukjent, fikk de oppleve en lang og meget spennende kjøretur nordover i Finland. Under turen erindret passasjeren flere og flere spesielle episoder fra krigen, og sjåføren var hele tiden en svært interessert lytter. Turen og fortellingen vokste til nye høyder da Rytönen traff igjen Mäkitalo, som var en gammel kamerat, berserk og krigsveteran. De to vennene og sjåføren Sorjonen arrangerte blant annet oksejakt i de ville skogene rundt hjemtraktene til Mäkitalo og hans kone. Dette skjedde riktignok etter at de hadde fått stengt og svidd av det nedlagte gårdsbruket til den lille familien.²⁰

Til slutt endte den lange bilreisen med at Sorjonen ble gift med sin nye kjæreste i Kelviå, og Rytönen var hans selvskrevne forlover. I sin tale til brudeparet kom han inn på landmålingsfaget både i Finland og i fjellene på Balkan. En lang liste over den siste krigens panservogner ble også oppsummert. Den personlige og merkverdige bryllupstalen ble avsluttet med en stor skål og en stille stund for alle de som hadde falt i kamp.

Johannes tenkte litt på boken om den senile landmåleren og på forfatteren som hadde skrevet den. I tillegg til en meget livlig fantasi måtte denne forfatteren ha hatt en dyp innsikt i og en sterk interesse for mange ulike praktiske yrker, tenkte Johannes. Fortellingen var også preget av en stor porsjon finsk humor. Til tross for at mange situasjoner både var morsomme og komiske, var det en ruvende respekt for yrkesutøvelsen og det klassiske håndverket. Oppgavene som er tilknyttet de ulike yrkene, ble utført av karakterer med humor og yrkesstolthet. Det tildeles også heder over oppfinnerkunsten og produksjonen av mange antikke og nye verktøyer og arbeidsredskaper. Det var som en slags arv eller forbundet med en siste mulighet til å oppfylle visjonene fra ingeniørene, som til tross for dårlige kår hadde klart å tegne og beskrive verktøyproduktene. Ikke minst får leseren respekt for det vanskelige arbeidet det må ha vært å kunne smi og produsere disse arbeidsredskapene, inkludert krigsmateriell og landbruksutstyr, til tross for knappe tider med råvaremangel og økonomisk usikkerhet.

²⁰ Paasilinna (2009).

To uker senere gikk Johannes i gang med boken om *Den ulende mølleren*.²¹ Denne fortellingen utspilte seg også langt nord i Finland. Boken handler om mer enn bare håndverk og tradisjonelt arbeid i landbrukssektoren. Historien har i tillegg en dyster tilnærming til psykisk sykdom. I starten av fortellingen dukket det opp en ukjent mann i bygda kalt *Gunnar Huttunen*, og han kjøpte den gamle nedlagte møllen ved Kemijoki-elva.

Selv om folk i bygda trodde han var komplett gal, klarte han til slutt og etter alle kunstens regler å sette den forfalne møllen i stand. Den første sommeren reparerte han sponhøvelen. Da naboene spurte hvorfor han hadde kommet nordover, var svaret at den møllen han tidligere hadde eid og drevet sørpå, var brent ned. I denne brannen hadde også konen hans omkommet.

Etter at sponhøvelen i møllen kunne tas i bruk, fikk Huttunen mange oppdrag med å levere sponstaver til hustakene i området. Han fikk etter hvert flere dårlige og mørke sykdomsperioder, og i disse situasjonene, spesielt om vinteren, pleide han å ule høylytt utendørs som et skremt dyr om nettene.

Under en vårløsning med mye oppsamling av vann og is var han nødt til å felle flere store grantrær og bruke dynamitt for å få knust isen. Han arbeidet som en villmann for å unngå at flommen og isflakene skulle ødelegge møllen. Siden bygdefolket bare hadde blitt stående å se på og håne han i stedet for å hjelpe til, hadde han avsluttet *sin underholdning* med en siste stor salve dynamitt, som resulterte i at alle tilskuerne flyktet og løp hjem, helt vettskremte og gjennomvåte.

En dag dukket det opp en kvinnelig hagekonsulent som fikk overtalt han til å lage sin egen kjøkkenhage. Møtet med konsulenten hadde vært meget vellykket, og det var så vidt at han hadde klart å motstå å ule av pur glede. Snart fikk han reparert møllehjulet, og etter alle kunstens regler fikk han også vedlikeholdt alt av reimer og tromler.

På butikken hang han opp en notis om at mølla var satt i stand, og at man kunne komme med korn. En av naboene hans hadde sagt at han måtte slutte med denne ulingen om nettene, og at hvis han ikke stoppet med det, ville nemnda få han tvangssendt til sinnssykehuset i Oulu. Her endte mølleren etter hvert også opp, men etter et langt leie på sykehuset klarte han å rømme sammen med en medpasient.

1.14. Læringsfortellinger som brenner seg fast

Johannes undret seg over alt det omfattende arbeidet som måtte ligge bak disse bøkene fra den finske forfatteren. Han så for seg hvor mange timer og dager forfatteren måtte ha brukt på de store og små detaljene i fortellingene. Det kunne ikke ha vært gjort i en fei å skaffe frem alle opplysningene til disse omfattende yrkesreisene. Fellestrekk for de to bøkene om mølleren og landmåleren var at begge karakterene eller hovedpersonene hadde en sterk egenmotivasjon og en ubøyelig tro på at begge til slutt skulle lykkes med sine praktiske arbeidsoppgaver. Kanskje var det dette som egentlig var masterplanen?

«Hvis jeg er sterk nok i denne troen – ja, hvis jeg nesten helt urokkelig tror på at jeg til slutt vil lykkes med et konkret praktisk arbeidsstykke, blir det kanskje lettere å gjennomføre den daglige arbeidsplanen underveis», tenkte Johannes. «Kanskje får en slik form for skriving om

²¹ Paasilinna (2006).

arbeid eller om yrker også en slags egen motiverende kraft til å skulle fortsette med å skrive bok nummer tre og fire», undret han. «Det handler kanskje om å være sterk i troen, men vi må muligens også ha noen delmål? Ja, vi må så avgjort ha noen delmål», noterte Johannes i dagboken.

Han kom på den gamle kjente boken *In Darkest England and the Way Out* av William Booth.²² Grunnleggeren av Frelsesarmeen hadde sammen med kollegaer hatt en visjon om å kunne hjelpe de fattigste blant sine medborgere, og de laget en tydelig plan. Det handlet om å kunne hjelpe alle de millioner av fattige i London i England som ikke hadde arbeid, mat eller hus. Booth og hjelperne hans utviklet delmålet *drosjehestplanen*. Når alle Londons drosjehester hadde fått et lovmessig krav på å ha tak over hodet og mat, måtte også de fattigste innbyggerne i London kunne gjøre krav på det samme. Delmålet hadde vært å forklare myndighetene at fattige sultne mennesker er minst like mye verd som enhver drosjehest. William Booth ble stående bak en verdensomspennende bevegelse, som vi blant annet møter i førjulstiden ute på gatene og i butikkene ved julegrytene når det skal samles inn penger til de sultne og trengende over hele verden.

Johannes opplevde selv en litt merkelig læringsepisode fra Frelsesarmeens søndagsskole i barndommen. Det var en hendelse som han aldri helt hadde klart å fortrenge. Som smågutt hadde han og flere av vennene vært svært ivrige etter å sanke gullfisker *til garnet* i den lille fremmøteboken. Dette var et pent og fargerikt hefte, som de hadde fått utdelt som et vedlegg til den lille skinnbibelen som de også hadde fått som gave av Frelsesarmeens søndagsskole. Sammen med vennene og noen fremmede gutter hadde de blitt stående å småkrangle på kirketrappen etter en slik søndagsskoledag. Samtalen hadde startet med hvem som hadde flest eller færrest gullfisker, men krangelen endte dessverre opp med steinkasting. I nabohuset til søndagsskolebygningen bodde det en kjent, lokal operasangerinne. Hun likte absolutt ikke rop og skrik utenfor husdørene sine og aller minst på en søndag formiddag. Det var som kjent en hviledag for alle hardtarbeidende borgere. Plutselig gikk altandøren hennes opp med et brak, og sangerinnen sendte av gårde en arie i de høyeste og mest skingrende toneleier. Guttene stivnet fullstendig og frøs til is. «Hva er det slags bok dere har i hendene? Hva er det dere har i hendene?» skrek hun. Når guttene fikk summet seg, ble de stående med bøyd hode og skjønnte sammenhengen. «Gå hjem og les litt i den der boken!» skrek hun og slamret igjen altandøra.

Det var den siste gangen Johannes og vennene hans praktiserte steinkasting med *hellig lektyre* i venstrehånden. Bare det å komme på å spørre ungene om *hva de har i hendene*, var jo helt fabelaktig. Akkurat der fikk guttene virkelig noe å tenke på, og gjett om de skvatt til. Når Johannes senere leste noe om steinkasting, tenkte han alltid på denne episoden. Det ble aldri noen stor opptur å lese litteratur om de som praktiserte steinkasting i glasshus, eller de som eventuelt skulle kaste den første steinen. Johannes ble *kurert* for uvettig steinkasting for resten av livet av en fly forbannet operasangerinne.

²² Booth (1890).

1.15. Kontroll over egne narrativ

I ukene da Johannes leste om karakterene til den finske forfatteren, dukket det opp flere spørsmål som han funderte på. Han hadde tidligere lest sin bestefars håndskrevne historie om skolemobbing og den beinharde virkeligheten han hadde opplevd som barn på skolen og som ungdom til sjøs. Fikk Jon mer orden på disse livserfaringene gjennom sin egen skriving? Johannes lurte på om det kanskje var farmoren eller fastlegen som hadde motivert bestefaren til å skrive ned sin spesielle læringsreise. Dette temaet måtte han snakke om med sin far.

Den spesielle telefonsamtalen var ikke nødvendigvis oppklarende. Endelig hadde Johannes fått luftet disse tankene sine med faren. Han hadde spurt Ole om hva de kunne lære av fortellingen fra bestefaren. «Ja, hva kan vi lære?» spurte Ole i retur. «Kanskje kunne Jon gjennom å skrive ned sin egen fortelling få sterkere kontroll over sitt eget narrativ, og dermed kan vi også gjøre det samme?» spurte Johannes. Temaene i telefonsamtalen svingte litt fra folk til fag og tilbake til hverdag, fotball og mulige arbeidsoppgaver. Ole avsluttet plutselig samtalen med å fortelle at familienaustet endelig var blitt malt, og at de gamle dørene nå var blitt skiftet ut med nye materialer av norsk gran. Nå kunne vinteren bare komme. Vanligvis er det jo den som ringer, som skal ha gleden av å avslutte en telefonsamtale, tenkte Johannes, men med denne mannen ble det alltid slik at Ole selv avsluttet enhver telefonsamtale. Det var helt uavhengig av hvem som ringte først eller sist.

Johannes klarte ikke helt å slippe taket på temaet læringsfortelling. Én ting var de gamle bøkene og teoriene om dette temaet som han hadde lest, eller alle læringsfortellingene som allerede var skrevet, men som han enda ikke hadde lest. Viktigst var kanskje de kommende fortellingene som enda ikke var blitt fortalt eller skrevet.

Hvordan kunne han motivere studentene til å skrive ned sine egne læringsfortellinger? Det viktigste var kanskje å kunne sortere eller til en viss grad kunne forstå hensikten eller verdiene av disse prosessene. Ole hadde antydnet at ved å skrive ned noen linjer fra sin egen læring, for eksempel spesielle episoder fra skolen eller arbeidet, kunne den lærende få en sterkere kontroll over sitt eget narrativ.

«Kanskje det å skrive ned eller fortelle sin egen læringshistorie til den neste generasjonen kan være med på å alminneliggjøre alle vanskelige og kritiske tanker om egne læringsprosesser?» tenkte Johannes for seg selv. Han hadde tidligere lest litt av faglitteraturen i hyllene på universitetet som omhandlet pedagogisk antropologi, og han likte svært godt boken *Det skjulte Nord-Norge* av Jens-Ivar Nergård.²³ Her beskrives forskningens bruk av fortellinger som en døråpner for både nye og gamle dører.²⁴ Den som studerer en fremmed kultur, studerer samtidig sin egen. Om det siste ikke er en viktig del av det første, er det mye som ligger dødt for forskeren. Dette er en visdom og en innsikt vi kanskje i første rekke forbinder med en av antropologiens klassikere, Brainslaw Malinowski,²⁵ forklarer Nergård.²⁶

²³ Nergård (2005).

²⁴ Nergård (2005).

²⁵ Malinowski (1989).

²⁶ Nergård (2005).

1.16. Familie-chatten om yrker

Johannes hadde noen uker senere chattet litt med faren om dette interessante bokfunnet. Han tenkte at det kanskje var lettere å kommunisere skriftlig på chatten enn å ta disse detaljene muntlig over telefonen. Ole var ikke ukjent med forfatteren Nergård.

«Ja, hva tenker du om at vi eventuelt skriver litt videre fra disse yrkesreisene i vår familie, da?» skrev Johannes. «Kanskje dette betyr at læringsfortellinger fra vår familie enten bare blir en intern historie, eller at disse også får en læringsverdi for noen? Ja, det får til syvende og sist være opp til leseren», svarte Ole.

«Vi lar leseren få det siste ordet», skrev Johannes, og faren kvitterte med et smiltegn. «Til vårt neste dypdykk her må jeg kanskje lese meg opp på han der Malinowski», skrev Johannes. «Tja, det kan du jo, men det er ikke absolutt nødvendig», skrev Ole. «Jeg vil si det så rundt som at det er kanskje tilstrekkelig at du leser bøkene til Jens-Ivar Nergård. Det handler også om å forstå sin egen kultur», skrev han og fortsatte: «Men vi skal selvsagt aldri helt avvise gode teoribøker.»

Johannes ble litt opprømt av denne interessante og faglige kommunikasjonen med sin far. Det var ingen selvfølge at de to skulle finne tonen så lett. «Det var det jeg visste», tenkte Johannes med seg selv. «Det er langt lettere å skrive enn å bare snakke om faglige floker.»

Uken etter tok han initiativ til å fortsette chatten med Ole.

«Hva tenker du egentlig om antropologene?» spurte Johannes. Femten minutter senere kom svaret:

«Antropologer kan jo bo årevis i fremmede kulturer. De kan for eksempel etter seks, syv eller enda flere år etter sin ankomst til en tilfeldig yrkespraksis eller boplass oppsummere sine forståelser. Altså er dette også en langsam metode for å utvikle praksisteorier», svarte Ole og fortsatte etter en lang pause:

«Jeg har akkurat funnet frem den gamle boken *Situert Læring* av Lave og Wenger.²⁷ Her har forfatterne beskrevet dette mer inngående.» Ole skrev videre at Jean Lave bodde i mange år blant libanesiske skredderlæringer. I et slikt etterarbeid fikk hun sitt gjennombrudd, og etter hvert oppsto begrepet «legitim perifer deltakelse». Nøkkelen til legitim periferitet er den nyankomnes (lærlingens) adgang til praksisfellesskapet og alt hva dette medlemskapet inneholder og medfører. Å bli et gyldig medlem av et praksisfellesskap krever adgang til et bredt område av den igangværende virksomhet, veteraner og andre medlemmer av fellesskapet og til informasjon, ressurser og mulighet for å delta.²⁸ Den faglige diskusjonen preges av forskjellige ståsteder om læring. Teoretikerne Lave og Wenger²⁹ hevdet at det ikke ville skje læring bare ved at en lærling gjentok andres prestasjoner, eller ved tilegnelse av kunnskap, overført med undervisning, men snarere ved centripetal deltakelse i det omgivende fellesskaps læreplan.

«Ja, hva var en slik centripetal deltakelse igjen?» spurte Johannes.

²⁷ Lave og Wenger (2004).

²⁸ Lave og Wenger (2004).

²⁹ Lave og Wenger (2004).

«He he, jo, centripetal er et begrep som forklarer en reell kraft som skriver seg fra en fysisk interaksjon», svarte Ole. Johannes noterte seg at faren sikkert hadde googlet seg frem til svaret fra sin mobiltelefon.

«Denne kraften virker mot midten av sirkulærbanen», fortsatte Ole.

«Du har jo kanskje hørt at sentrifugalkraft virker i en retning som peker bort fra midten av sirkulærbanen?» skrev Ole.

«Ja, nå tenker jeg på hun der Valarie Allman, som ble olympisk mester i diskoskast», svarte Johannes.

«Nettopp», skrev Ole. «Nå må du bare tenke motsatt.»

«Motsatt av Valarie?» spurte Johannes. «Ja!» skrev Ole.

«Mener du en mann?» spurte Johannes.

«Nei», sa Ole. «Slutt å tulle. Tenk deg kraften til en slags magnet», skrev Ole.

«Ja, akkurat, som en magnet, ja», skrev Johannes.

«Hvis lærlingene kan oppleve samme tiltrekningskraft på kunnskapen som jernspon har til en magnet, så blir det nok fart på læringen», kommenterte Johannes litt undrende.

«Ja, helt riktig!» skrev Ole. «Hold fast på denne metaforen med jernsponet.»

Ole fortalte at ifølge Lave og Wenger³⁰ oppstår denne kraften i konkrete praksissituasjoner gjennom situert læring. Det foregår ute i praksisfeltet, og det betyr at læringen preges av den situasjonen som finner sted. Det er lærlingen og dermed også læringen som er i sentrum.

«Jeg foreslår at vi skriver litt videre på dette temaet i neste uke», skrev Ole.

Onsdagen i uken etter plinget det i chatten klokken 18.00. Ole hadde gått rett på sak uten innledning og skrev følgende avsnitt om Lave og Wenger³¹, som i sin teori oppsummerer fire premisser for hva læring egentlig dreier seg om: «For det første er vi alle sosiale vesener. For det andre dreier kunnskap seg om kompetanse til å kunne anerkjenne handlinger, for eksempel det å kunne synge rent, oppdage vitenskapelige kjensgjerninger, reparere maskiner, skrive dikt, være selskabelig, vokse opp som gutt eller jente osv. For det tredje blir innsikt et spørsmål om å kunne delta i utøvelser av handlinger som kan gi et aktivt engasjement i verden. For det fjerde betyr mening at vi har en evne til å oppleve verden og vårt engasjement her som meningsfullt. Det er dette som læringen i siste instans skal produsere (op. cit.).

En meningsberettiget god hilsen fra kokken Ole.»

Så enkelt og på samme tid så vanskelig, tenkte Johannes om denne lille teorileksjonen om betydning av læring i yrkeslivet fra faren hans.

«Mange takk for teorioppklaringen. Jeg tenker at jeg kanskje må studere denne sosiologiske avhandlingen til Lave og Wenger nærmere. Ja, kanskje på en rolig telttur med hodelykt og

³⁰ Lave og Wenger (2004).

³¹ Lave og Wenger (2004).

uten forstyrrelser», skrev Johannes som tilsvaret. Han var blitt litt imponert over Oles tidsbruk på biblioteket, og han bestilte en stor blomsterbukett til faren gjennom Interflora.

Johannes tenkte at kommunikasjonen mellom han og faren på chatten kunne skrives ut på papir til senere repetisjon og kanskje legges i arkivet for god faglig kommunikasjon i familien. Han tok den planlagte teltturen helt alene. Boken hadde han tatt med. Den var ikke verdens enkleste bok. Han hadde lest, markert med farger og notert. På den siste siden i boken hadde han skrevet følgende: «Med andre ord kan en slik teori fra Lave og Wenger om læring i livet kanskje kortes ned slik: Jeg er et sosialt vesen, og jeg har oppnådd en kompetanse til å utøve konkrete handlinger, og jeg deltar også i denne utøvelsen med et aktivt engasjement som oppleves som meningsfullt.»

«Kanskje denne interessante chatten med Ole kan skape en sterkere bevisstgjøring av min egen yrkeslæring? Kanskje kan jeg enklere forstå hvordan fremtidige meningsfulle beslutninger om yrkesvalg kan gjøres på en best mulig måte?» undret Johannes.

«Koker det hele ned til anledningen jeg fikk til først å kunne få prøve meg i et yrke før jeg til slutt måtte bestemme meg?»

Del 2. Ole

2.1. Fra glasshus til notloft

På en allehelgenskveld langt sør i landet deltok Ole sammen med en liten gruppe inviterte gjester i et dekorert og oppvarmet lysthus. Ingen hadde vokst opp med Halloween-feiring slik det nå ble gjennomført. Det var allikevel morsomt å høre lokale historier om alle knask og knep som ungene måtte gjennomgå i dette nabolaget. Etter en krydret middag ble det servert kaffe og en liten attpåtar med brunt brennevin. Sistnevnte vareslag må ha vært innom gamle innrøykte tønner. Det er mulig at det var denne lille tåren som ble triggeren. Ingen andre gjenstander eller personer hadde utpreget lukt av røyk eller tjære, og det var enda veldig tidlig på kvelden.

«Husker dere sildoljefabrikken, stanken, røyken og nothjellene³²», spurte Kjell. Alle rundt det lille bordet nikket, og i de neste øyeblikkene kom en serie fortellinger. Deltakerne kom fra litt ulike destinasjoner, men alle hadde klatret og lekt i nothjeller som barn og ungdommer. Johan, som var fra Vestlandet, vokste opp i en familie som drev et eget fiskebruk med notbøteri og nothjell. Dette stedet var lett tilgjengelig både for han og vennene hans, selv om det egentlig var forbudt for barn. De andre deltakerne; Kjell, Andreas og Ole, kom opprinnelig fra en fjord nord i landet. Her kunne de lokale ungene også klatre og leke i nothjeller. Det sistnevnte området lå i tilknytning til en sildoljefabrikk, som i denne fortellingen ble sentral.

Hvordan kunne det være slik at noen lukter bringer frem minner og indre fargebilder fra spesielle opplevelser i barndommen? Det finnes visstnok mer enn én million forskjellige duftmolekyler som i ulike kombinasjoner blir det vi kjenner igjen som ulike lukter, googlet Johan. Ikke alle luktminner er like gode som tjære, honning, tørt gress eller sjøbris. Fjøs lukten var ram; den husket Andreas godt fra de omkringliggende gårdsbrukene i bygda og fra gjødsling over jordene på godværsdager. «En sterkere stank kom fra den allerede nevnte sildoljefabrikken», sa Kjell. Han husket at hans gamle bestefar smilte lurt i fabrikkosen og gjentok ordtaket: «Ja, her lukter det *pæng!*» Bestefaren hans mente at den grimme lukten fra kokt og tørket sild eller lodde var et rimelig bytte for at bygda deres fikk nye arbeidsplasser og aktivitet.

Behovet for næringsvirksomhet, arbeid, lønninger og mat på bordet trumfet altså en mindre trivelig hverdag når det gråbrune teppet av fabrikkrøyk senket seg over hustakene. Heldig var de som kunne rømme på besøk til sine slektninger, venner og bekjente i andre deler av regionen i de verste periodene. Når unger fra disse fabrikkstedene en sjelden gang fikk ta bussen inn til byen noen mil unna, kunne de lett identifiseres ved lukten på klærne.

I lysthuset satt latteren løst hos denne uformelle *kystgruppen*. Plutselig hadde dette indre bildet dukket opp på grunn av en liten skvett røkt avec. Det var overraskende at den svake røyklukten så lett kunne kobles direkte til gamle minner fra et notbøteri og en interessant oppklaring fra Johan om molekylerne.

³² Et høytragende byggverk på land som fungerer som et «tørkestativ» for å tørke nøter og garn til fiskebåter.

At fabrikkområdet var forbudt for barn, gjorde området ekstra spennende. Reglene var klare, men alle skjønnte at disse ikke alltid var så lett å overholde. Vaktene gikk kanskje mest etter lyden av skrik og skrål. «De av ungene som ikke gav opp etter et par–tre bortvisninger, deltok der ofte, og som regel flere ettermiddager ukentlig», sa Kjell. «Når bare én vakt skulle ha oppsyn med et større område døgnet rundt, kunne kanskje kameraovervåkning ha vært mer effektivt», kommenterte Ole. «Ja, dette var tross alt på syttitallet, og da var det vel ikke bare Norges Bank og enkelte militæranlegg som hadde kamera», responderte Andreas litt ironisk.

Kjell beskrev nothjellene som godt synlige landemerker. Hensikten med hjellene var å få tørket eller lagret redskaper til båter som drev sildefiske. Ved inngangspartiene var det skiltet med røde bokstaver: *Adgang Forbudt – Privat område!* Dette forbudet gjaldt for alle andre enn de som jobbet der, eller som hadde leveranser dit. Det fantes ikke låste porter eller andre uoverkommelige stengsler, så hvis guttene så litt vekk fra skiltene, var området lett tilgjengelig.

Hvor kom den spesielle tjærelignende notlukten fra? «Allerede i tidligere tider ble det brukt barking av fiskegarn og not på Vestlandet», forklarte Johan. Til nye nøter ble det brukt kaldbarking. *Barkesuppen* besto av knust bark fra furu, litt krystallsoda og mye vann. Blandingens sto i tre dager for å løse opp barken og trekke ut garvestoffene. «Tjærelukten er helt eiendommelig og ikke til å ta feil av», oppsummerte han.

«De store sildenøtene hang på lange åser under et tak, og høyden var ca. ti meter over bakken», anslo Kjell. Det var to parallelle tørkeloft med en kjørevei mellom. Nøter som hang til tørk, var rensert og reparert etter sundring. De ble også tilført enda mer garvestoffer slik at de ikke skulle råtne under varmgang. Noen ganger kunne noten henge fast i noe om bord og bli flerret opp, og andre ganger sprengtes den på grunn av for mye sild eller lodde.

«Det luktet stram tjære av sildenøtene, og det var høyt å skulle klatre til topps», sa Ole. Nothjellene var en attraksjon for barn og ungdommer. Hva som gjorde området så spesielt, var ikke helt enkelt å beskrive helt presist. Det omhandlet både en del spenning, mestrings, trening og tidsfordriv. «I tillegg ble dette en *hemmelig varmastue* når alle ungene skulle være ute for å leke, og det kunne bli lange ettermiddager med dårlig vær», oppsummerte han. På notloftet var det et lite rom der notrester og tauverk ble oppbevart. Denne gjemmeplassen kalte ungene bare for *Bua*.

«Ja, læring skjedde også i stor grad etter skoletid», sa Andreas. «Treningen med å klatre i tauverk og nøter ga ekstra styrke i armer og bein for alle som deltok i øvelsene. Det ble etter hvert bare lettere og lettere å klatre til topps. Vi opplevde jo hvor mye enklere det ble å klatre etter noen ukers lek i nothjellene. God balansetrening kom også godt med på toppen av nothjellen. Når vi balanserte langs åsene, og når vi svingte i tauverket mellom åsene, var det liten risiko for større skade hvis vi falt ned, men det kunne være trøblete å komme seg løs i den vasen det ble med *en fanget unge i garnet.*»

Å leke gjemsel var noe av det morsomste. I de lange nøtene var det store muligheter for både å kunne gjemme seg og noen ganger å rote seg helt vekk. Ikke sjelden måtte ungene kripe til korset og rope om assistanse for å komme seg fri. Disse øvelsene var også med på å overvinne angsten for å være innestengt, som nå kalles klaustrofobi. Ungene stolte på at de ble berget av

kameratene hvis de hadde klatret seg fast eller skadet seg. Solidaritet eller kameratredning var ikke ord de brukte, men mellom kompiser handlet alle på instinkt, og da trengte de ikke slike forklaringer.

«Forbuden frukt smaker kanskje best, men det er allikevel fortsatt forbudt. Dette lærte vi jo på søndagsskolen og hos mor Elen», sa Ole. «På syttitallet var det vanlig å tenne røyken fra tretten–fjortenårsalderen», responderte Kjell. Smugrøyking var like populært som det var vanedannende. Det var ikke spesielt vanskelig å få de større guttene til å skaffe tobakk, men varen skulle betales. Kreativiteten for å skaffe seg tobakkspenger var stor. Det handlet om alt mulig av ærender, oppdrag og oppgaver. Noen ganger fikk ungdommene penger fra panting av tomflasker, og andre ganger kunne de bære øl og brus kasser på butikken rett ved siden av notbøteriet. Det var flere unger som kunne spleise på en pakke tobakk, og kunsten med å rulle røyk gikk etter noe øvelse som en lek. «Av og til stjal vi også litt tobakk hjemme», sa Ole. «Faren vår var sjømann, og han handlet ofte med seg tobakksbokser på 200 gram med Tidemanns Rød Mixture nr. 2. Når en slik tobakksboks først var blitt åpnet, var det ganske lett å fjerne litt av tobakken uten at det ble oppdaget. Kunsten var å lette litt på det resterende innholdet og jevne det ut til den opprinnelige høyden i boksen.» Ole husket tilbake fra en slik episode. Tre dager etterpå fikk han dårlig samvittighet og skrev brev til far sin for å bekjenne forbrytelsen, der han ba pent og skriftlig om unnskyldning. Dette brevet ble et spesielt og morsomt minne for hans far. Han refererte ofte til denne skriftlige bekjennelsen i messa når mannskapet snakket litt om brevene som kom hjemmefra.

Kjell, som hadde sluttet å røyke, påsto at han husket jentebesøkene og kyssingen i bua på notloftet som det desidert artigste av alle aktiviteter. Han var noen år eldre enn Ole, så han startet nok flere år tidligere med slike aktiviteter. Med noen få unntak kunne verken Ole eller Andreas huske at det var så mange jenter innom nothjellene fra deres turer der oppe.

På de varmeste sommerdagene pleide Ole, hans bror og flokken med kompiser å bade i fjæra. Da var det først nødvendig med en liten leteekspedisjon etter flyteelementer som isoporesker eller plastdunker. For ikke å snakke om trekasser fra fruktåtene. Dette var mindre frakteskåter som kom nordover om høsten for å selge ferske epler og pærer fra Sør-Vestlandet til lokalbefolkningen. Frukten ble lagret og solgt i små trekasser. Husholdningene kjøpte inn fersk frukt til en rimelig pris i større kvanta til sylting og hjemmehermetisering. De samme vestlandsåtene som gikk med frukt på høstene, kom tøffende med emissærer om bord om vinteren når alle mannfolkene var på fiske.

I fjæra skulle det både bades og padles. Ingen av ungene kunne svømme, så det var om å gjøre å holde seg nært land. På en slik varm badedag kom det plutselig et digert flak med flytende sildefett sigende mot badeplassen. Flaket kom selvsagt fra sildoljefabrikken, som lå ca. 400 meter unna, og inneholdt en skummende gul, rød og hvitfarget seig masse som tidligere var blitt spylt på sjøen. Fabrikkarbeiderne hadde sprayet, vasket og rensset de store sildebingene, som skulle klargjøres for nye mengder lodde.

Å padle i eplekasser som kom fra fruktåtene i dette havnemiljøet, var veldig spennende, men også veldig illeluktende. Noen av mødrene kom alltid ned i fjæra og kommanderte ungene på land. «Ikke vær her. Dette griseriet er helsefarlig», var beskjeden. Det mødrene også tenkte litt på, var arbeidet med å vaske av guttene det seige, illeluktende laget av sildefett.

Ole husket at han fikk et plagsomt utslett på overkroppen i tiårsalderen. Doktoren fikk sett på dette etter en tid, og han anbefalte sol på kroppen og en tjæreluktende krem som måtte hentes på apoteket. Utslettet kunne forsvinne like raskt som det kom, og det var mest om vintrene at han kunne bli litt plaget.

«Skulle jeg i dag verdsette denne læringen fra nothjellene», mimret Kjell, «så tror jeg at å utvikle et godt kameratskap hang høyest». Resten av gruppen nikket og var enig. «Ja, i flere år vanket vi jo der, en fast liten gjeng», sa Andreas. «Av og til bare to og enkelte ganger fem eller seks, men ingen lekte der alene. Til det var det for farlig hvis en ulykke skulle skje av fall eller fastsetting.» «Jeg tror vi også hadde litt flaks», sa Ole, «for det skjedde ingen større ulykker eller større personskader som jeg kan erindre. Nestenulykker og mindre uhell var det selvsagt flere av. Det var kanskje fra disse episodene, en blanding av både forbuden frukt og hjelpsomhet, at læringen i notbøteriet ble knyttet eller spleiset sammen med leken», oppsummerte Ole og henviste til hans gamle naboer.³³

To uker etter denne interessante lysthuspratene var Ole fortsatt litt usikker på hvor høyt de egentlig hadde klatret og hoppet i disse omtalte nothjellene. Var de egentlig så høyt oppe som de hadde forestilt seg? Det var vanskelig å måle dette fordi hele fabrikkbygget var tidligere blitt demontert og solgt videre til Chile i Sør-Amerika. Ole sendte en e-post og spurte Anbjørg i historielaget. I sitt tilsvarende anslo Anbjørg at hjellene var mellom åtte og tolv meter høye, og hun la med en kopi av et flyfoto som viste omfanget av dette tidligere og nå sanerte fabrikkbygget.

Ole ringte også til Reidar, som var en av de mest rutinerte notklatrerne, og en god kamerat, som han også hadde lært mye av i oppveksten. «Hvor høyt vil du anslå at nothjellene egentlig raget over bakken?» spurte han. Reidar anslo at de minimum måtte være mellom åtte og ti meter høye. Han kunne også berette fra episoder som Ole slettes ikke kjente til. En ettermiddag hadde Reidar og broren Eilif øvd seg på å hoppe ned fra toppen av hjellene, og de siktet inn landingen mot en større løst notdyng på bakken. Det ble knall og fall for Reidar, og han rullet ned i en materialstabel. Der trakk han på en spiker, som gikk rett gjennom foten inkludert den nye støvelen. Men også denne historien endte bra, da Eilif var der til unnsetning.

«Når det ble litt kjedelig med bare notklatring, byttet vi jo bare sport», sa Reidar. «Ja, vi spant jo med bakdekket på syklene i det glatte underlaget på kaiene», sa Ole. «Vi ble jo gode i høyden og ble også spurt om å male de høyeste husene på sommerjobbene», sa Reidar. «Tenk at vi malte den kjempehøye butikken til Henriksen med tresko på beina. Treskoene var jo gode å gå i stige med», kommenterte Ole. «Ja, den der buen under skoene passet akkurat til trinnene på stigen», humret Reidar. Det ble en morsom telefonsamtale.

Under lossing av lodde til produksjon av sildolje og sildemel samlet det seg lag av sildefett på kaiene. Den feite lodden ble delvis pumpet opp fra lasterommene på snurperne og delvis tatt med grabb når massen ble for tykk. Dette luktet ikke spesielt godt etter hvert som fettete harsknet, men det var superglatt og helt ideelt til både å kunne skrense, bremse og skli sidelengs med syklene. Ytterst på kaikanten stakk det opp en tykk (rednings)planke som var

³³ Tiller og Tiller (2002).

fire–fem centimeter høy. Den fungerte som en *stopper* og forhindret syklistene i å falle i sjøen. Gleden av å leke i full fart og spenning trumfet forbudet mot å ferdes der. Sykkeltreningen på kaiene inneholdt både balansekunst og konkurranser med innøvd akrobatikk. Hvis vekten kom for å stoppe eller jage guttene, hadde de avtalt å sykle raskest mulig vekk i alle mulige retninger slik at ikke alle ble tatt på samme tid. Selv om det var svært glatt underlag, gikk det som regel raskere for guttene på sykkel enn for vaktene, som kom vaggene til fots med små steg i glatte og ustabile sjøstøvler. Men det hendte nok at en av guttene ble tatt litt hardt i nakken og geleidet bort fra kaien med en muntlig advarsel.

Ole trodde det først og fremst var gutter i hans nabolag som lekte i nothjellene, men det var før han besøkte sin tidligere nabo Britt. Hun fikk også barndomsminner fra sildoljefabrikken hver gang hun kjente lukten av sildolje eller tjære. Britt var to år yngre enn sin onkel Jan, som må ha vært en attpåklatt. Siden to år er en ganske stor aldersforskjell for barn i åtte–tiårsalderen, måtte hun lure seg med i denne spennende kameratgjengen, som besto av fire–fem gutter. Dette var en periode med mangel på kobber i varehandelen. For å avhjelpe tilgangen til kobber hadde butikker i by og bygd åpnet for mottak over disk. Elektriske ledninger inneholdt kobber, og disse var det mulig å rense og deretter veksle inn for penger eller bytte i varer i den lokale butikken. I sildoljefabrikken hadde det gamle notbøteriet brent ned, og i brannruinene var det rikelig med nedsotede kobberledninger fra strømanleggene. Guttene hadde skaffet seg egne baufiler eller avbitertenger. Uten tilgang til disse avanserte redskapene kunne hun huske at hun allikevel fikk samlet inn og rensset en del av de sotede kobberledningene. Disse verdifulle stumpene vekslet hun inn mot karameller på den lokale kolonialbutikken. Denne *gründervirksomheten* i private branntomter var selvsagt forbudt og ikke noe som unger kunne snakke om hjemme. Det var kanskje forklaringen på at Ole aldri hadde hørt om denne aktiviteten med kobbersalg.

Loddesnurperne som ankom sildoljefabrikken, var som regel fullastet. Opptil ti tusen hektoliter med lodde skulle losses eller pumpes fra lasterommet på snurperne til de åpne bingene på land. En slik loddesnurper hadde et mannskap på ti–tolv personer. Det var forbudt å gå om bord i disse båtene, men hvis ungene opplyste fabrikkansatte på kaien om at de hadde viktige ærender – altså handletur, gikk det bra. Ikke sjelden gikk ungene ærender, og etterpå tigget de til seg tomme brus- og ølflasker i medbrakte sekker. Slik «hjalp de» mannskapet med å holde det litt mer ryddig samtidig som de tjente seg en slant til tobakk. Ole kontaktet også Jens, som var bestekameraten, og som ukentlig deltok i nothjellene sammen med Reidar og Ole. De to gamle vennene møttes over en kaffekopp på en trivelig kafe. Jens rippet opp i en skremmende panteepisode fra sildoljefabrikken. Han fortalte en historie som Ole hadde fortrenget. «Vi hadde entret en nylig ankommet loddesnurper og lurte oss under dekk for å tigge mannskapet om tomgods.» I messa satt maskinisten alene og drakk kaffe, og han foreslo at de bare skulle komme med han, så skulle det nok ordne seg med litt tomgods. Guttene fulgte etter han lenger ned i båten og kom til en lugar som han inviterte dem inn i. Vel inne låste han døra etter seg. Tomgodssamlerne ble selvsagt redde og ante uråd bak den låste lugardøren i bunnen av båten. Maskinisten var veldig streng og ba guttene sette seg ned. Han stilte dem mange rare spørsmål om hva de likte og ikke likte. Etter en time ble lugardøren endelig åpnet, og de to guttene fikk med seg hver sin pose med tomflasker. De fikk det travelt med å springe på land. Først gjemte de tomgodset i nøtene, og deretter syklet de hjem så raskt

de klarte. Jens hadde fortalt denne skremmende episoden fra loddessnurperen til sin mor. Hun ble fly forbannet og ringte direkte til den lokale lensmannen og fortalte om episoden i fabrikken.

Deretter syklet hun ned på kaien til denne navngitte snurperen og oppsøkte skipperen. Om bord på skipperlugaren hadde hun spurt han hva i himmelens navn det var for slags mannskap han ledet, og hun fortalte at lensmannen i bygda allerede var blitt orientert. Skipperen ble helt forskrekket og ba pent om unnskyldning for at ungen hennes og hans kamerat både var blitt innelåst og vettskremt. Han lovet å rydde opp i saken med den aktuelle maskinisten og at slike episoder aldri mer skulle gjenta seg på denne snurperen. Ole og Jens skammet seg litt over denne hendelsen, men de advarte Reidar om å holde seg langt unna snurperne.

Mor Elen dukket noen ganger opp i drømmene til Ole. Natten før denne skremmende episoden hadde hun advart han: «Ole! Det blir en tur om bord i dag, men det går fint.» Ole fortalte ikke noen om disse advarsler som han noen ganger fikk på forhånd, før mange år senere.

«Strømkutt var mange ungers skrekk i bygda og lå helt på toppen av skammens liste», kommenterte Jens over kaffekoppen. Han husket at dette var et tema som vennegjengen flere ganger snakket fortrolig om i bua på notloftet. Hvis foreldrene over tid ikke hadde klart å betale strømgjengen, kunne strømmen brått bli kuttet. Dette fenomenet husket Ole også veldig godt. Opplevelsene var så skambelagt at guttene kun snakket om det når de tre bestevennene var alene oppe i bua. Denne praten var som regel preget av både fortvilelse og tårer og noen ganger også krydret med sinne. Det utviklet seg et samhold blant de tre – og naturlig nok en spirende solidaritet for unger som rammes av urettferdighet. «Ingen barn kan velge sine foreldre, og de fleste velger alltid å forsvare dem», oppsummerte Jens.

Oppdragene med å kutte strømtilførselen i private hjem ble dessverre ikke spesielt varsomt eller diskret utført. «Alle naboene skjønnte hva som var på gang når de blå strømbilene blinket gult utenfor en bolig», kommenterte Jens. Bare det å signalisere med roterende lys var et element av makt. Det var neppe noen trafikale problemer eller andre usikkerhetsmomenter som utløste behovet for den lydløse alarmer. Med et stort oppbud kollegaer på bakken klatret strømklipperen opp i den nærmeste strømspølen ved huset til de betalingsudyktige. Deretter ble det frakopling og mørkt. Spesielt i de kaldeste vintermånedene var det brutalt. Når gradestokken viste et tosfret antall minusgrader ute i februar, og det ble gjennomført strømkutt, oppsto det omgående en krise i dette hjemmet. Mange familier hadde vedfyring eller oljefyring i tillegg til strøm, men slettes ikke alle. Disse varmekildene var også noe som det skulle betales for. Når det ble fritt for penger til strøm, ble det også fritt for det meste, slik som hos en av ungene som satt i flokken. Verst var det når også vannet frøs på grunn av strømkuttet.

De brutale strømkuttepisodene som alle pratet om på butikken og hjemme, førte til at de ansatte i kraftforsyningen ble oppfattet som bygdas utøvende maktfaktor. Den lokale ledelsen i kraftlaget var ikke spesielt godt kjent for klok fremferd i alle sosiale sammenhenger, og dette styrket heller ikke deres popularitet. Dessverre fikk kraftlagsledelsens egne barn merke en viss utfrysing, og disse ungene ble sjelden førstevalget i vennegjenger. De var også blant de som raskest forlot hjembygda etter skolegangen.

Nest etter strømkutt kom behovet for sosialhjelp. Dette siste fenomenet var nummer to på skammens liste. På bygda het det bare «de går på sosialen». Økonomisk sosialhjelp skulle rettes mot de som ikke fikk stønad gjennom trygdesystemet, eller som hadde behov for økonomisk hjelp som supplement til trygd eller arbeidsinntekt.³⁴ Ole luftet ofte vanskelige saker han undret seg over, med sin farmor Elen. Disse samtalene var alltid hundre prosent fortrolige, og han stolte på at hun ikke fortalte noe videre. Av og til dukket disse samtalene også opp om natten når Ole drømte. En morgen våknet han litt forvirret etter en slik drøm. «Gå på Bua! Snakk med vennene dine», sa farmor Elen. «Dere kan lære dere å skrive søknader», sa hun. Dette forsto Ole lite eller ingenting av.

Det var ikke flust med penger i Oles familie heller, men det var aldri for lite mat. Tilgangen på alle typer hvitfisk var rikelig og rimelig, og poteten var nesten helt gratis. Hvis det ikke ble kokt ferskfisk eller stekt filet til middag, ble det servert saltfisk eller boknet torsk. Det var skreien som skulle boknes. Denne prosessen var ikke uten lukt i nabolaget. Fisken ble først flekt slik at det tykke ryggbeinet kunne fjernes, og deretter ble hele fisket hengt til tørk på ytterveggen i 14 dager. Fersk sild var også en viktig ressurs og en delikatesse på bordet. Silden ble servert stekt med løk når den var fersk, kokt når den var blitt lettsaltet, eller speket og servert rå. Steiksild med løk kunne du lukte over hele nabolaget, og da spredte den menyen seg raskt. Fiskeselgerne gikk ofte etter lukten når de skulle selge fersk sild. Hovedsakelig var silden en viktig proteinressurs, som enkelte også kalte for havets sølv. Den ble saltet og speket og lagt i tønner, eller den ble røkt. En fisker som gikk rundt i gatene og solgte røkt sild fra en trekasse bak på sykkelen, sa alltid dette når han annonserte varene: «Hvis du noen ganger blir helt uten mat, og du må overleve kun av ett vareslag i verden? Ja! Da skal du skaffe deg nok sild!» Selgeren var hellig overbevist om denne rikdommen. «Silden gjør deg sterk, og den inneholder proteiner og et livsviktig fiskefett som du trenger, ja – nettopp alle de beste vitaminer, mineraler og medisiner som vi alle må ha!» sa han.

En dag hadde denne fiskeselgeren tatt en kaffepause på stedets gamle brannstasjon. Fortsatt var fiskekassen på sykkelbæreren full av sild, og på styret hang det to hanker med passe store kaitorsker. Han pleide å komme innom stasjonen for å bomme litt gratis kaffe. Silden hadde han kjøpt på kaien fra båtene, og torsken hadde han fisket der selv. «Ja, de torskene er jo til katten», sa han alltid. Men branngubbene hadde en mistanke om at det var ikke katten, men kona hans som fikk servert disse kloakktorskene til middag. De hadde på forhånd avtalt å spille fiskeselgeren et aldri så lite puss under kaffepausen. Mens to konstabler pratet og skravlet og skjenket rikelig med kaffe, lurte den tredje seg ut av garasjen og tok med de to fiskehankene til den store steamkjelen som de vanligvis rensset brannvernustyret sitt med. Her hengte han forsiktig fiskene nedi den dampende *steam*en et par tre ganger for så å liste dem tilbake på sykkelstyret igjen. Etter den lange og kjempehyggelige kaffepraten på brannstasjonen syklet selgeren mot den litt humpete bakken som førte han hjemover. Midtveis oppe i bakken begynte det å skje noe veldig merkelig under sykkelstyret. Fiskene startet plutselig å falle litt etter litt fra beinet. Det lå etter han en liten stripe med små fiskebiter, og da strømmet måkene og alle de lokale villkattene lystig til. Selgeren trodde at han *Gammel-Erik* var løs, og ble hvitere og hvitere i ansiktet. Da han endelig var hjemme og fikk parkert

³⁴ Sosialtjenesteloven (2009).

sykkelen, var det bare seks torskehoder med halvnaken ryggrad med dryppende spor under seg som hang igjen på sykkelstyret. Konen til fiskeselgeren sto helt forferdet på trappen for å ta imot middagsfangsten. Hun ropte og slo seg på hodet. «Nei! Nei! Gustav, Gustav! Hvor har du vært og fisket disse råtnete torskene hen?» Etter den episoden ble få eller ingen kaitorsk servert fra dette middagsbordet.

Bua på notloftet var den beste plassen for å ta opp vanskelige saker. En ettermiddag om senhøsten i åttende klasse diskuterte Tom, Kjell og Ole hva de skulle gjøre med tyskfaget. De tre guttene mistrivdes sterkt og hadde allerede nektet å gå i disse timene. Læreren var mer enn litt ivrig, og de tre elevene opplevde timene med pugging som meningsløst. Hele faget kjentes ut som en sann plage.

«Jeg kjenner gårdsbestyrer Johansen», sa Tom. «Skal vi spørre om å få lov til å jobbe på gården en dag i uka?» «Hei! Han og rektor er jo brødre – vi liker jo hester, og vi hater tysk grammatikk», oppsummerte Kjell. De mannet seg opp og fordelte noen oppgaver. Tom og Kjell skulle først spørre gårdsbestyreren om de tre elevene kunne få praktisere hos han en dag i uka. Men før dette skulle Ole skrive en kort søknad som *forhandlerne* skulle ha med seg. Fjøset og hestestallen lå i tilknytning til et større treningssenter for syke barn. Her var det behov for mye aktivitet utendørs. Mange av øvelsene for ungene var planlagt utført sammen med levende husdyr.

Søknaden til guttene ble innvilget, og timeplanene for alle de tre involverte elevene ble justert. De skulle praktisere i landbruket hver mandag resten av skoleåret. Praksisen vekslet mellom kufjøs, grise fjøs og hestestall. I hestestallen var det desidert mest action, men det kunne også være litt dramatik blant griser, kalver og kuer. Blant annet var det en helt spesiell lyd under griseslaktningen. I hestestallen var det en fjording og tre shetlandsponnier, som ble brukt til treningsridning. «Shetlandsponnier er den eldste av de britiske hesterasene», forklarte stallmesteren de tre guttene. «Denne er i tillegg den minste og samtidig en av de sterkeste av dem, så dere må behandle dem med den største respekt», sa han bestemt. Hestestellet besto av pussing med forskjellige børster for å fjerne skitt, tørket svette og løse hår. Hovene skulle også renses og undersøkes for fastklemte steiner og løse sko. Ansvar for mating og spenningen med å lære seg å ri en hest gav de tre notguttene en enormt stor mestringsfølelse.

Med et vedtak hos rektor var mandagene blitt forvandlet til et lykkelig læringsarbeid med økt ansvar og mange spennende fartsøvelser på hesteryggen. Faren til Ole var redd for hester. Han var i sin oppvekst både blitt sparket, bitt og skremt av en gal hest i bygda. Hvis de tre hesteguttene var ute på riding og oppdaget faren til Ole utendørs, ble det alltid litt ekstra action. Å ri helt nær han for å skremme han litt var noe de tre guttene alltid hadde moro av. «Helvetes jævelunger», ropte faren til Ole og sprang for livet. Han overspilte alltid hestefrykten så mye at ingen av guttene visste helt om det bare var en lek, eller om den var en skrekkblandet og ektefølt hestefrykt.

I det lille bygdemiljøet langt nord visste nesten alle alt om alle. I hvert fall visste mange en god del om mange av innbyggerne. Kommunehuset var ikke helt lydtett, og kom det en ny familie på listen over behov for sosialhjelp, ble nyheten raskt spredt.

Sosialhjelpen fikk litt drahjelp av barnetrygden, erindret Jens. Denne ordningen hadde jo vært forbeholdt enslige forsørgere, men plutselig ble utbetalingen universell og tilkom alle barneflokker uten diskusjon. Dette var ikke mottak av penger som noen familier trengte å skamme seg over.

Som en god nummer tre på skammens liste var alkoholmisbruk og straff for fyllekjøring. Det var hovedsakelig fedrene som gikk på fylla, og som mistet førerkortet for bilkjøring. Fengselsstraff var også vanlig etter slike episoder. En sjelden gang var kvinner, mødre eller søstre involvert.

Det fjerde fenomenet på skammens liste var et opphold på det psykiatriske sykehuset. Når det var blitt helt mørkt, og hvis en av de voksne foreldrene ikke klarte mer, fikk de et kortere opphold på det psykiatriske sentralsykehuset. Sammenhengen mellom disse sykehusoppholdene og alkoholmisbruk var tydelig. Svært få avholdsfamilier hadde behov for slike sykeopphold.

«Jeg husker godt at min mor hadde spart penger fra barnetrygden for en periode», sa Ole. Hun hadde også jobbet ekstravakter på hotellet og spart opp et større beløp til innkjøp av to nye røde DBS Apache-sykler til han og broren Andreas. Det hadde vært en helt fantastisk opplevelse for begge brødrene.

Apache-navnet kunne kobles direkte til den gamle barneleken fra Wild West. Sykkelen ble produsert av Jonas Øglænd i Sandnes. Den var skinnende rød med lang, sort sadel og hadde tre gir som kunne skiftes ved hjelp av en T-formet girspake på stangen. I tillegg var det uante muligheter for ekstraustyr som større baklys, ekstra ringebjelle, små fargede refleksbrikker og klistremerker på hjuleikene. Slike sykler skaffet mange av guttene i bygda seg, og det hadde neppe skjedd uten den velsignede barnetrygden. Hvis ungene ikke tok godt vare på syklene, eller bare slengte dem fra seg i veggrøftene, gikk bygdealarmen, og da ble det skikkelig bråk hjemme.

Ole og broren hans ble gjennom sin søster kjent med noen av de voksne elevene på internatskolen. Dette var en yrkesskole for voksne elever, som etter lang praksis fikk skaffet seg en fagutdanning. Flere av disse elevene tok med seg hundene sine på hybelhuset. På fritiden pleide Ole og broren Andreas å passe to av disse hundene noen ettermiddager ukentlig. Betalingen var gratis bilskyss og billett til svømmehallen når de voksne elevene kjørte på svømmetrening tre mil unna. Brødrene var ivrige og deltok på svømmetrening to og en halv time hver uke. Allerede etter den første vinteren hadde de lært seg både å stupe og å dykke ned til firemeteren samt crawl og butterfly uten flytebelte.

Å skaffe seg hyre på et skip i utenriksfart var den ultimate ungdomsdrømmen for guttene. På kafeer i distriktet dukket det regelmessig opp tilbakevendte uteseilere. Disse sjøguttene som på sine lange reiser ble til unge menn, ankom ofte hjemstedet solbrune og i nye, moderne klær. De var også beslått med en god del penger etter avmønstringen. I dette miljøet var det en glede for den hjemvendte å kunne fortelle om sine spennende opplevelser og inntrykk fra de store verdensbyene. Sjøfolkene fikk lett nye venner, men for enkelte varte dessverre vennskapet bare så lenge det var nok penger til øl.

Fabrikkungene var ikke var gamle nok til å delta på kafeen om kveldene. Når den hjemvendte uteseileren etter hvert hadde gått over til mer kaffedriking, dukket ungene opp som et nytt publikum på ettermiddagstid. Det var en premie å få lov til å høre på de spennende historiene. Dette skjedde etter skoletid på kafeen eller på butikken. Det var litt ujevnt parti da ungene stilte opp helt uten lignende erfaringer og bare kunne lytte, men til gjengjeld slukte de alt som ble servert fra sjøfolkene, helt rått. På notloftet ble disse ramsalte fortellingene fra uteseilerne spredt videre blant ungene, og innholdet ble bare bedre og bedre etter hvert som fortellingene ble gjenfortalt.

2.2. Sommerjobben

Etter niende klasse fikk Ole en spennende sommerjobb om bord på en frysetråler som lå ved et mekanisk verksted i nabobyen. Å ligge på pussen var det samme som at hele skipet skulle skrapes ned og males. Ole både deltok i malingsarbeidet og laget varm mat til alle om bord. Dette arbeidet var både spennende og morsomt, og bortsett fra et lite uhell med oppskjærsmaskinen gikk sommeren ganske fint. Kuttet ved høyre tommelfinger var dypt, men det gikk fint å teipe det med en bandasje under arbeidshanskene. Dette var den første og siste gangen Ole prøvde å skjære frosset bacon på en sylskarp oppskjærsmaskin. Han husket godt advarslene fra mor Elen. «Maskinen er sylkvass», hadde hun formanet han to netter på rad i et glimt av en drøm.

De fjorten malekollegaene om bord var foruten skipperen mest ungdommer som hadde slektninger eller venner i rederiet. Frokost og kveldsmat gikk enkelt. Det var både stekte og kokte egg, havregrøt, eggerøre, pølser og stekt bacon.

Middagene var det litt mer arbeid med. Oksesmåstek i brun saus, svinekoteletter, kjøttkaker, fiskekaker og stekt torsk med løk var gjengangere. Det skulle også være noe varmt til kveldsmaten. Det ble store rom for prøving og feiling. Ikke alle middagene kunne lages eller serveres like enkelt som det først var tenkt. Kjøttkaker med kålstuing var et populært ønske. Kjøttkakene gikk fint, og det samme med brunsausen. Å blande kjøttdeig var ganske enkelt hvis du husket å ha i saltet først. Deretter skulle det spes med en variasjon mellom litt potetmel, kald melk og rått egg mens røremaskinene rolig samlet opp deigen. Kålstuingen, derimot, ble ikke akkurat slik som Ole først hadde tenkt eller opplevd hjemme. Én ting var at stuingen med vann, potetmel og kål så lett svidde seg. Etter et godt oppkok kunne jo denne massen nesten dras rundt hele byssa som et tapetlim. Etter hvert byttet han klokkelig potetmelet ut med hvetemel i jevningen. Med litt revet muskat ble den justerte stuingen etter hvert godt mottatt.

Når det kom klager på maten, henviste Ole klageren direkte til skipperen. «Du: Dette må du ta opp med skipperen!» sa han. «Det er han som har ansatt meg.» Dette lille *stuntet* syntes skipperen alltid var like morsomt, og når alle rundt bordet hadde ledd godt av den litt umulige situasjonen som oppsto, var klagefristen egentlig gått ut. Ole skjønte at menyene kunne virke for ensformige, og prøvde seg en kveld på en italiensk spesialrett. Det ble brunet kjøttdeig og mye løk servert sammen med en tykk og sterkt krydret tomatsaus med rikelig oppkokt tørket spagetti ved siden av. En av guttene om bord kommenterte litt syrlig at dette var milevis fra et italiensk kjøkken. «Hvis du skal lage italiensk pasta, må du jo i herrens navn først lage deg en deig bestående av hvetemel, salt og eggeplomme», sa han. Ole fikk seg en liten nedtur, men

gikk etterpå til lugaren for å lese seg litt opp på italienske pastaretter i den blå oppskriftsboken. Han fant senere ut at den unge mannen med den spisse pastakompetansen hadde en italiensk far, og at de hadde tilbragt mange somrer sammen der sør. Antakelig savnet han både faren, den ferske pastaen og Italia. Det å skrape maling i varmen under dekk på en tråler hele sommeren var ikke alltid like festlig.

Nils var en annen av malekollegaene som bidro med mye munterhet og inspirasjon, og som Ole fikk stor respekt for. Han var født med en liten hjerneskode som hemmet bevegelsene i føttene. Nils kunne ikke gå uten krykker og spesialutformede sko, men allikevel klarte han både å skrape og å male større flater både raskere, høyere og lavere enn de fleste andre guttene om bord, og ingen hørte at han noen gang klaget. Nils hadde i tillegg alltid en morsom historie på lur når det var kaffepause.

Ole hadde etter en tid brukt opp alle de 20 rene hånddukene for å tørke kopper og kjøkkenredskaper etter oppvasken. Han spurte skipperen om det var mulig å levere disse brukte håndklærne til vask på vaskeriet. Ettersom skipet lå på slipen, var det dårlig med klesvask fordi det ikke var tillatt å slippe ut vann. Rederiet hadde faste laundry-avtaler³⁵, så dette skulle ordne seg, ifølge skipperen. Etter en uke måtte Ole mase enda litt mer, og dagen etter troppet det opp tre unge menn i byssa og spurte etter alle laundry-sekkene³⁶. Ole nøyte litt og svarte: «Det er denne her.» «Hva i H...! Har du alarmert oss helt hit for denne lille sekken?» spurte den eldste vaskerimannen. «Vent litt», smilte Ole. «Sett dere ned her og ta en kopp kaffe i tre minutter.» Han gikk på tørrvarelageret og hentet fire tøysekker. Så sprang han en rask runde til alle lugarene og pakket ned alle brukte håndklær og køyeklær – ja, absolutt alt av skittent tøy som var å oppdrive. «Fire og en halv sekk er i minste laget for en lang kjøretur», gliste vaskerimannen. «Her er dessverre ingen vaskemuligheter om bord, og tusen hjertelig takk for at dere alltid stiller opp», kvitterte Ole med et smil. Malegjengen var litt molefonkne for at alle køyeklærne, alle hånddukene og til og med alle t-skjortene og sokkene deres plutselig var blitt sendt på vask. Men alle sammen ble veldig glad for de nyvaskede og nystrøkne plaggene som kom i retur dagen etter. Ole var mest glad for å endelig kunne tørke de nyvaskede glassene før måltidene.

De syv sommerukene på om bord på pussen gikk raskt unna. Lønningene var heller ikke dårlige. Rundt kaffebordet hadde ungdommene sammenlignet timelistene og tariffen og regnet seg frem til at de fleste ville få en skattefri utbetaling på mellom tre og fire tusen kroner litt utpå høsten.

2.3. Sjøaspirantskolen

Som alle de andre i kameratflokken valgte Ole en maritim yrkesvei. Etter sommerjobben ble det en direkte overgang til sjøaspirantskolen. Først hadde han søkt og kommet inn på dekk- og maskinlinjen. Etter skolestart spurte han rektoren på sjøaspirantskolen om det var mulig å ombestemme seg og heller velge bysselinjen. Rektor spurte han om årsaken, og da forklarte Ole om sine gode opplevelser fra sommerjobben som juniorkokk på pussen. Han hadde lært utrolig mye disse ukene, og tilbakemeldingene han hadde fått derfra, var i all hovedsak gode. Rektoren svarte at det var uproblematisk å bytte linje. Han ønsket Ole lykke til i byssa.

³⁵ Laundry er det samme som vaskeri.

³⁶ Klessekker til vaskeriet.

Lærerne rundt kaffebordet i messa var egentlig svært glad for at den overfylte dekkslinjen nå kunne justeres litt. Men stuertene hadde poengtert at et slikt yrkesvalg kanskje i bunn og grunn var smart, når de kunne lese i avisene om alle opplagstallene som preget skipsfarten. Ukene på sjøaspirantskolen var preget av rutiner med faste gjøremål og måltider. Det var felles teori og redningsøvelser fra livbåter som hang i sine daviter, som kunne heise livbåter ned og opp fra kaien. Gymmen var fysisk fostring med balløvelser ute i all slags vær.

En nytilsatt velferdsoffiser ble etter hvert en pest og en plage blant sjøguttene. Han brukte veldig lang tid på sine kveldsinspeksjoner på lugarene, og han var ikke rent lite klåfingret. Offiseren var ofte med hendene langt under dynene hos mange av de passe vettskremte elevene. På seksmannslugarene var dette selvsagt en voksende irritasjon. Plagene ble etter hvert løftet videre. «Gå til rektor!» hadde mor Elen hvisket til Ole i en drøm.

Fra et av rommene som var mest utsatt for besøkene fra velferdsoffiseren, ble det tatt aksjon. En morgen troppet en liten gruppe elever opp hos rektor med en skriftlig klage. Den samme ettermiddagen ble det innkalt til et allmøte for alle ansatte og elever. Rektor kom med en kort melding om at velferdsoffiseren umiddelbart var tatt ut av tjeneste, og at det kom til å bli ansatt en ny person i denne funksjonen så raskt det lot seg gjøre. Meldingen ble mottatt med stående applaus.

Praksisopplæringen ved bysselinjen ble ledet av tre erfarne og hyggelige stuerter. Mest action var det i bakeriet. Jacobsen, den eldste stuerter, påpekte at brødbakingen var garantert det viktigste arbeidet om bord på et skip. Å lære seg å bake det daglige brødet er en kunst. Først skal det røres sammen en svær brøddeig i en røremaskin. Det er kun *elte* som tillates blant redskaper når det skal blandes brød. Pisk og grind tilhører helt andre oppgaver. Brøddeigen besto av halvt om halvt med grovt og fint hvetemel, litt sirup, salt, smeltet smør og pressgjær oppløst i lunket vann. Etter tre timers heving i den store rørekummen ble den svære brøddeigen lagt i en haug på bakebordet med et meldryss over. Deretter ble deigen eltet ut til en lang pølse, som ble oppdelt i stykker på ett kilo. Seks aspiranter fikk to kilo hver, og de fikk rikelig med hvetemeldryss over emnene. «Nå skal dere forestille dere at disse emnene er de vakreste kvinnebrystene dere kan tenke dere», sa Jacobsen.

«Runde en: Strø først mye mel på fjøla, og ta et emne i hver hånd. Bøy deg litt forover og kna emnene mot hverandre som om du skriver en J med venstre hånd og en L med høyre hånd samtidig, la emnene hvile litt.

Runde to: Forestill deg at du sitter skrevs oppå jentas mage. Deigemnene må dere nå være litt forsiktige med i starten, men de tåler etter hvert ganske mye. Målet er å få like deigemner helt uten skrukker.

Runde tre: Nå flater du ut dette emnet til en passe tykk lefse på ca. fire centimeters høyde, og så ruller du emnet sammen og former det til en passe lang brødpølse. Deretter legger du disse i en smurt brødforn, som enten kan være singel, eller ved siden av hverandre i en langpanne. Emnene smøres godt med smeltet smør langs sidene og på endene slik at det er enkelt å løsne dem når de er ferdig stekt. Emnene skal først heves i 40 minutter.

Runde fire: Brødene skal nå stekes i en time nederst i ovnen på 185 grader celsius.»

Da langpannene med de ferdigstekte brødene ble tatt ut av ovnene, banket først stuerten litt forsiktig midt på et brød med en krokett pekefinger. «Kom hit og hør! Hører dere denne hule lyden? Prøv å bank litt, alle sammen, og lytt etter den hule brøddlyden.» Da alle hadde banket, lyttet og fått taket på dette, brukte stuerten kun nevene til å løfte opp de gloheite brødene ett for ett. Ingen beskyttelse som hansker eller klede ble anbefalt, og ingen elever mukket. «Dette lærer dere kjapt», sa han og plasserte alle brødene på en stor rist og la et stort bakeklede over. Det ble bakt brød etter denne metoden hver dag, og de ferske varene var alltid kjempepopulære.

To uker etter oppstart på sjøaspirantskolen kom det et brev fra sentralsykehuset. Ole hadde fått time hos en hudspesialist. Det var også sendt separate flybilletter til han i posten som han ville motta om et par dager, var beskjeden. Ole fikk flybilletter til SAS-flyet, men han hadde enda ikke fått oppgjøret fra rederiet, og han var fortsatt helt blakk. Han måtte gå de seks kilometerne fra skolen til flyplassen. I sykehusbyen ventet det også en gåtur på seks kilometer fra flyplassen til sykehuset. Undersøkelsene gikk fint og pågikk i to timer. Først ble det tatt en blodprøve, og deretter fikk han tapet et «sjakkbrett» over hele ryggen. Poenget her, fikk han forklart, var å avdekke om han var allergisk eller ikke. Innholdet i brettet på ryggen var ørsmå prøver med hvetemel, jordbær, peanøtter, kumelk, hår fra hund og katt, eplekjerne, gress og bjørkepollen. Etter 40 minutter i sakte fart på en ergometersykkel ble det tatt en ny blodprøve. Så var det 20 minutter hvile og enda en ny blodprøve. Det var ikke noen direkte utslag på noen av prøvene, og etter noen dager skulle analysene fra blodprøvene foreligge. Etter hjemkomsten til skolen var Ole passe utkjørt etter de lange vandreturene til og fra flyplassene.

Etter tre uker kom endelig brevet fra sykehuset. Ole ble erklært allergifri. Det var selvsagt en lettelse å slippe å ha en diagnose. Ole undret seg allikevel over det plagsomme utslettet på overkroppen som plutselig kunne dukke opp, og like plutselig forsvant igjen. Den samme uken kom det oppgjør fra rederiet. Det var en stor, brun konvolutt som inneholdt en lønnseddell, som redegjorde for opptjente timer og timepris, og en krysset sjekk på kr 3500. I tillegg var det et hyggelig brev der rederen takket han personlig for et meget godt utført arbeid som juniorkokk på pussen. Ole ble også ønsket hjertelig velkommen tilbake til rederiet ved en senere anledning.

I ren glede over oppgjørets time og den flotte attesten gikk Ole rett til byen i lunsjpausen. Han satte halve beløpet inn på en sparekonto i banken og gikk rett over gaten til en skobutikk og kjøpte et par skinnstøvler som han hadde studert i butikkvinduet i flere uker.

Det kom en drastisk nedtur for den internasjonale skipsfarten, som resulterte i utfordringer med å skaffe seg hyre. «Rederidøden herjer», sto det i nasjonale avisoverskrifter. I flere år hadde store tankskip ligget i opplag langs norskekysten og i fjordene. Kjente rederier kjempet en kamp for eksistensen³⁷.

Rederinæringen var sterkt presset av shippingkrisen. Antallet norske sjøfolk ble nesten halvert. Mange hyreavtaler kom i stand gjennom gamle bekjentskaper og gikk til sjøfolk med

³⁷ Bergen-rederen Hilmar Reksten var nesten på konkursens rand med en gjeld på over én milliard kroner til Aker. Mange norske arbeidsplasser var nå overlatt til kreditorenes nåde, sto det i Oslo-avisene.

opparbeidet fartstid. Førstereisguttene kom alltid helt nederst på listen. På sjøaspirantskolen ble elevene brifet om denne utviklingen, men de ble oppfordret til å holde motet oppe og være aktive i jobbsøkingen. «Bruk alle kontakter dere måtte ha, og oppsøk alle kjenningene som kan hjelpe dere til en ledig plass om bord», var tipset fra lærerne.

2.4. Den første hyren

Etter noen uker med en beskjeden ventehyre etter sjøaspirantskolen dukket det opp en mulighet for Ole. I slutten av februar dette året kom det et stort skip seilende inn fjorden. MS Louise, fra rederiet Johan Nilsen i Sandefjord, skulle lastes med sildemel. Dette var et nybygg på hele 4500 tonn dødvekt. Dette frakteskipet var blant de største som hadde besøkt denne fjorden i nord. Hun kom som ut av intet – ja, bare seilende. Å laste et skip med 1800 tonn sildemel i femtikilosekker var en omfattende jobb. Lastesjauen var manuelt, og dette arbeidet var det sildoljefabrikken selv som tok hånd om. Her var det alle mann i arbeid i fire dager. Nye og gamle fabrikkansatte, gutter og menn, var blitt hyret inn til begivenheten. I denne spesielle uken fikk både ølutsalget, kolonialbutikkene og ikke minst kafeen på stedet en merkbar økt omsetning. Det var tjueto mann om bord, og det var ikke spesielt mye å ta seg til i den lille bygda mens skipet skulle lastes opp med sekkevis av rykende ferskt sildemel.

Jon, faren til Ole, hadde beskuet det vakre synet fra kjøkkenvinduet denne formiddagen. Han tenkte umiddelbart at dette var et sjeldent skue, og en begivenhet som han måtte gjøre seg litt kjent med. Neste ettermiddag gikk Jon ned til kafeen og tok en prat med mannskapet fra MS Louise. Det viste seg som alltid at sjøfolk finner tonen, og kafeturen endte med at ni fremmede gjester dukket opp hjemme hos Ole den kvelden. Jon disket opp med nystekte grovbrød med meierismør, røkt Alta-laks og eggerøre med gressløk – og selvsagt også litt øl og en dram til kaffen. Oles søster og venninnen hennes fikk oppgaven med å servere mannskapet. Sjøfolkene ble sittende å utveksle sine morsomme historier og eventyr til langt på natt. Mannskapet satte pris på å bli invitert på privat besøk i et vanlig hjem. Mange om bord hadde ikke selv vært hjemme på flere år, og når de var på land, var det mest korte opphold på kneiper, butikker eller hoteller.

Dagen før lasteskipet skulle forlate sildoljefabrikken, stakk Jon innom og fikk også hilst på kapteinen om bord. Det viste seg at messegutten var blitt akutt syk, og han måtte dessverre mønstre av. Plutselig dukket anledningen opp for Ole, og han ble umiddelbart tilkalt for en samtale med kapteinen. Å få seg hyre som messegutt var endelig blitt en mulighet. Alt etter dette møtet om bord gikk veldig hurtig.

Sjømannslegen fikk gjort sine nødvendige undersøkelser. Det var ikke spesielle krav til messegutter, men den generelle helsen skulle være god, og alle nødvendige vaksiner skulle tas. Det var litt sterkere medisinske krav til dekksguttene, som skulle stå utkikk på broen. Dekksguttene fikk ikke mønstre på hvis de ikke kunne dokumentere god hørsel og godt syn. De måtte kunne skille mellom hvite, røde og grønne lanterner, og de skulle høre tåkelurer og andre alarmer godt. Andreas, broren til Ole som hadde valgt dekk- og maskinlinjen, seilte nå på de syv hav om bord på en stor stykkgodsbåt. Han hadde utviklet litt svakere syn på det venstre øyet etter en skade, og dette hadde bekymret han litt foran den siste påmønstringen. Hos sjømannslegen hadde synstesten allikevel gått bra. Legen hadde først gjennomført synstesten på høyre øye. Andreas hadde blitt instruert til å holde den venstre hånden foran det

venstre øyet og lese de sorte bokstavene på tavlen som hang fire meter lenger fremme. Da dette gikk fint, ba legen han om å skifte hånd. Det gjorde han og leste fra tavlen med høyre hånd foran venstre øye, også denne gangen helt prikkfritt. Sjømannslegen jobbet helt til han var 75 år, og det var det mange dekksgutter som satte pris på.

Ole fikk ordnet pass og fikk både godkjent legeattest og tatt alle vaksiner. Hyresjefen kunne straks utstede hyrekontrakten. Flybillett til Oslo inkludert hotellrom og tog til Sandefjord ble ordnet av rederiet gjennom et reisebyrå. I sparebanken avtalte Ole skriftlig med sin kontaktperson at halvparten av det faste beløpet som månedlig kom inn på hans lønnskonto fra rederiet, skulle overføres til foreldrenes konto. Grunnhyren var oppgitt til rundt 3700 kroner, men etter alle tillegg kunne det forventes månedlige overføringer på 4000 kroner. Det ble derfor avtalt å overføre 2000 kroner månedlig til foreldrenes brukskonto. Etter sjøaspirantskolen var det blitt lite inntekter for Ole, som måtte flytte tilbake på gutterommet. Han hadde opparbeidet seg en stigende nag for sitt manglende bidrag til spleisen. Dette skulle han endelig snart få kvittert ut.

Tre dager senere var Ole på reise. Fra flyplassen tok han bussen inn til hovedstaden for å overnatte på Stefan-hotellet, som var rederiets faste hotell. Dagen etter skulle han ta toget videre til Sandefjord. Da Ole spurte bussjåføren etter hotellet, var det en eldre passasjer som sa at han også tilfeldigvis skulle til dette hotellet, så han kunne vise veien. Etter innsjekk på hotellet inviterte den hjelpsomme eldre mannen Ole opp til sitt rom på et glass portvin. Selv om dette var et avholdshotell, ville ikke Ole være uhøflig, så han takket ja. Mannen fortalte at han hadde reist til sjøs i mange år, men at han nå var blitt pensjonert og følte seg veldig ensom og alene. Sjømannen var ute etter å kjøpe en type trøst som Ole slettes ikke var interessert i. Han takket skrekkslagent nei til tilbudet om pengesedlene som lå på bordet, og kom seg raskt inn på sitt eget hotellrom og fikk låst døren. Han gikk flere ganger for å dobbeltsjekke at hotelldøren var låst.

Dagen etter mønstret Ole om bord på MS Louise, og jobben som messegutt kunne endelig starte. Stueren Terje tok godt imot Ole, tildelte han køyeklær og lugar og introduserte den nye *messen* for mannskapet. Det var 22 mann om bord. Ti av disse var offiserer, og de spiste alle sine måltider i offisersmessa, servert av en egen hjelpemann. De øvrige elleve var mannskap og spiste sine måltider i mannskapsmessa, som Ole fikk serveringsansvaret for.

Når det kom proviant om bord, deltok absolutt alle i dugnadsarbeidet. Alle var nysgjerrige på hva slags matvarer og delikatesser stueren hadde bestilt. Kosten var en viktig del av velferden og blant de viktigste trivselsfaktorene om bord, forklarte stueren.

Etter det korte Sandefjord-oppholdet rettet MS Louise kursen mot Middelhavet. Allerede etter den første uken ble Ole innmeldt i Norsk Sjømannsforbund. Det var arbeidslederen på dekk (båsen) som var pådriveren, og hele mannskapet var allerede organisert. Medlemskapet kostet 30 kroner pr måned, og dette ville sikre rettigheter ved eventuelle tvister. Det var også en god forsikringsordning inkludert i kontingenten, og dette var ofte tema på det månedlige klubbmøtet.

Hovedoppgavene til *messen* var å skulle servere tre varme måltider daglig i mannskapsmessa. Det var frokost, middag og kveldsmat, og det innebar også alt av oppdekning, rydding og

oppvask av dekketøyet. I tillegg kom vasking og rengjøring av mannskapslugarene, toaletter, kjølerom, ganger, messe og salong. En tilleggsoppgave for messen og hjelpemannen var å skrelle poteter og grønnsaker i byssa. Det var opp til dem selv å regulere dette. Både kokken og hjelpemannen var glad for å endelig få litt drahjelp til dette bysarbeidet. De ble enige om å skrelle opp en beholdning for tre dager i slengen ved hver økt. Kokken avslørte også at det vanligvis ble litt konkurranse om hvem som kunne skrelle potetene raskest.

Faren til Ole hadde kjøpt inn og sendt med han tre hvite servitørjakker med sorte knapper, som han kunne bruke i jobben. Arbeidsjakkene var både luftige og greie, og Ole lot seg ikke affisere av at enkelte i mannskapsmessa kikket litt ekstra når han møtte opp i en slik uniform.

Etter mange dager i sjøen og litt duving ankom de byen Split i det tidligere Jugoslavia. Dette store området besto tidligere av Serbia, Montenegro, Kroatia, Slovenia, Bosnia Hercegovina og Makedonia. Mange år senere heter landet hvor byen Split ligger, Kroatia. Etter en grusom borgerkrig som varte i åtte år med over 300.000 døde, ble det store endringer. Først ble Jugoslavia endret til statsunionene Serbia og Montenegro, og deretter kom Kroatia.

Ved kaien i Split var overraskelsen stor da Ole etter hvert oppdaget at lossingen av sildemelet skulle utføres av kvinner. Gikk det virkelig an? Kvinnfolkene var organisert i to store arbeidsgjenger, og de var uniformert i blå dongerikjeledresser. Femtikilosekkene med sildemel ble lempet på lastepallene som om de skulle ha vært små handleposer. De store heisekranene på land som svingte opp melsekkene på store paller, var også betjent av kvinner. Arbeidet med lossingen tok tre dager og gikk raskere enn lastingen hadde gjort. 1800 tonn tørket sildemel fra nord, pakket i 36.000 femtikilosekker av papir, ble lempet på land av sterke kvinner. Sildemelet var svært rikt på protein og var et viktig kraftfôr for landbruket i Jugoslavia. I mannskapsmessa kommenterte en av matrosene at dette var noe av det merkeligste kvinnebesøket han kunne minnes å ha opplevd om bord i et norsk skip.

Mannskapet om bord benyttet anledningen til å besøke noen av byens fasiliteter i Split. Ole ble invitert sammen med tre av mannskapet til en nærliggende nattklubb den andre kvelden. Her var det servering av både øl og sterkvin, og det foregikk grilling av lam ved det åpne utekjøkkenet. Underholdningen besto av et fargerikt musikkorkester med gitar, vokal, trompet, hammondorgel og en trommis. Sang og magedans ble utført av byens mest talentfulle kvinnelige artister. Høydepunktet for de nye gjestene fra skipet var avslutningsnummeret, som var en sensuell magedans inkludert stripping. Alt dette var visstnok både veldig vanlig og alltid inkludert i billetten. Ole var mer enn himmelfallen. De *kunstneriske innslagene*, med det spektakulære avslutningsnummeret, ble brent fast som et fargerikt minne.

Etter det eksotiske Jugoslavia-besøket gikk turen videre til Israel. I byen Ashdod, som ligger tett ved den kjente Gazastripen, lå Israels viktigste dypvannskai. Her skulle MS Louise lastes med pottaske, og det ble en støvete operasjon. Lasteanlegget lå litt utenfor tettbebyggelsen, og støvskyen kunne sees fra langt hold. Pottaske så ut som bakepulver, og den kunne også brukes som bakepulver. Lastingen gikk ikke så raskt som planlagt, og det ble to ekstra døgn og anledning til utflukter for mannskapet. Den første kvelden reiste Ole sammen med tre av mannskapet til en lokal pub fem kilometer unna. Drikkeplassen var uten aircondition, og det ble en ganske tett atmosfære når absolutt alle der inne røykte, og det var like varmt inne som

ute. Det var et innholdsrikt sted med forskjellige avdelinger og aktiviteter som kortspill, dart og biljard.

Mannskapet gikk første runde sammen, men ble etter hvert splittet litt opp. Etter en stund med darts spill begynte Ole å lete etter de andre, men det var forgjeves. De hadde tydeligvis dratt om bord uten han. Ole gikk utenfor og trakk litt frisk luft og gjorde opp status. Han hadde verken gateadressen til lasteanlegget eller mye kontanter igjen, og uteplassen var i ferd med å stenge. Han måtte roe seg litt ned og kjøpte en liten kopp ramsterk kaffe. Bartenderen kjente han igjen og fortalte at de tre andre sjøfolkene hadde dratt for en halv time siden i en lokal taxi.

Ole fikk bestilt en ny taxi og forklart at han skulle til et stort norsk skip som lå til kai noen få kilometer unna. Drosjesjåføren var hyggelig og kjørte ned til det store industriområdet, hvor de fire store hvite mastene på skipet etter hvert kom til syne. Kaianlegget var imidlertid inngjerdet og stengt med høye og låste porter.

Drosjesjåføren skrev ned sluttsummen på en papirlapp, og der sto det 22 \$. Ole dro frem hele beholdningen fra lommene, og der var det til sammen syv dollar inkludert småmynter. Da ble det litt trykket stemning, og den lettet ikke før Ole viste sjåføren et gullsmykke han hadde hengende rundt halsen. Tilfeldigvis hadde en lokal gullsmed arrangert et lite utsalg i mannskapsmessa denne morgenen, og Ole hadde kjøpt en liten boksehanske i skinnende gull. Smykket var utvilsomt ekte og til minne om hans kjære bokseidol Cassius Clay, som senere hadde skiftet navn til Muhammed Ali. Smykket rundt halsen hadde riktignok kostet han førtifem dollar, men nå handlet alt om å komme seg trygt og usett om bord.

Handelen med drosjesjåføren gikk udramatisk, og etter mye *shake hands* sto Ole alene utenfor et stengt industrianlegg midt på svarte natten. Han hadde jo klatret i høyder før og tenkte at det neppe ble noe problem å svinge seg over de fire meter høye portene. Bekymringen var imidlertid vakthundene og kameraet. Hvis det ble pågripelse, så han for seg situasjonen når kapteinen ble røsket opp av sin nattesøvn, og med de påfølgende ydmykelsene en slik historie ville fått dagen etter i mannskapsmessa. Nei, en avsløring her var ikke et alternativ. Ole ville absolutt ikke komme i klammeri med vaktene og spesielt ikke med disse hissige vakthundene han hørte på den andre siden. Hundeglammet avtok når han fjernet seg fra portene og fulgte gjerdet langs utsiden ned mot industrikaaien. Området var svært, sikkert ti ganger større enn kaianleggene han tidligere hadde besøkt. Etter hvert så han tydelig de store, hvite kranene om bord på MS Louise. Som en katt smatt Ole over gjerdet tett ved kaaien, og han listet seg usett om bord på lugaren.

Besøket på puben den kvelden ble det ikke snakket så mye mer om. Turen var både litt eksotisk og litt skummel på samme tid. Ole hadde ikke vært spesielt redd eller engstelig, men han var skuffet over å ha blitt overlatt til seg selv i dette øde området utenfor allfarvei.

2.5. Jerusalem

Dagen etter utflukten på puben kom det besøk om bord fra den norske generalkonsulen. Den unge kvinnen som jobbet på dette kontoret, hadde kjørt fra Tel Aviv, som lå ca. 30 kilometer nord for Ashdod, og hun hadde tatt med seg både norske og internasjonale aviser. Aspiranten Kirsti Lauritsen tok imot all utgående post som skulle til Norge, og tilbød manskapet en

guidet utflukt til Jerusalem neste dag for de som var interessert. Jerusalem var bare en times busstur unna, og hun kunne bestille en buss med egen sjåfør for en rimelig penge.

Ole og syv andre fra mannskapet takket med det samme ja til dette spennende tilbudet. «Selvfølgelig må jeg gjøre dette. Hvem har ikke lært om Jerusalem på skolen?» tenkte Ole før han spurte stueren om tillatelse til formiddagsfri.

Han husket et gammelt skoleminne fra andre klasse på barneskolen. Det var vinter i nord, og klassen hadde fått en ny vikarlærer. Gro var ikke helt ferdig utdannet, men hun var veldig flink til å gjøre historiene sine både billedlige og svært levende. Hun hadde tatt med seg sin egen flanellograf i klasserommet. Det var en liten bærbar installasjon med en grønn filtduk. På denne undervisningstavlen kunne hun feste glinsende fargebilder av både dyr og mennesker og illustrerende hendelser. «Påskebudskapet er egentlig en veldig trist fortelling», startet hun denne skoletimen med. Lærervikaren forklarte klassen til Ole at Jesus først hadde vasket føttene til vennene sine etter kveldsmaten. Men allerede morgenen etter var det en som het Judas som hadde sviktet han. Da hadde Jesus helt uskyldig blitt hengt opp på et høyt kors, og der ble han både pint, pisket og torturert helt til han døde. Når han var tørst og ba om litt vann, fikk han bare en svamp med eddik, som de sendte opp dit på en lang stokk. Mens han hang der på korset på Golgata i Jerusalem, tok han på seg ansvaret for alle ondskapen i verden, fortalte Gro. Dette var jo en veldig dramatisk og sterk fargefortelling fra Jerusalem. Ole ble ikke helt kvitt de uhyggelige bildene og gikk gråtende hjem fra skolen den dagen.

Bussturen fra Ashdod til Jerusalem gikk raskt unna. «Ja, her er det veldig mye interessant å oppleve», sa Kirsti Lauritsen da følget var kommet frem. Gammelbyen virket ikke så enormt stor, men det var helt annerledes enn alle byene Ole og følget hittil hadde besøkt. Gruppen gikk først til det enorme markedet, som både lå over og mest under bakkenivå. Her var det en trengsel av folk i alle slags fargerike klær. Det hørtes ut som om alle snakket flere forskjellige og helt uforståelige språk. Men det var tydelig at jobben deres var å selge alt fra blomster, klær, mel, oljer, krydder og til og med musikkinstrumenter så raskt som mulig. Selve gammelbyen var omringet av en høy bymur. Følget klatret først opp en bratt trapp og vandret litt rundt på denne imponerende bymuren. Etterpå gikk turen nedennom den berømte Klagemuren. Den var også kjent som Vestmuren, der de ortodokse jødene gjennomførte sine daglige bønneritualer. Her kunne både turister og lokalbefolkning skrive sine bønner til Gud på noen små, personlige lapper og deretter putte disse lappene inn i en av de mange sprekkene i muren. Ingen i følget hadde med seg penn eller papirlapper, men alle var både litt forundret og overrasket over disse ortodokse og høylytte bønneseremoniene.

Etter noen hektiske formiddagstimer i den hellige byen endte følget opp på et hotell som het The American Colony. Stedet ble tidligere eid og drevet av en norsk familie. Først fikk følget en omvisning i hotellets tredje etasje, hvor det hang en rekke gamle fotografier av grunnleggerne. I denne *museumsavdelingen* var salongene møblert tidsriktig og preget av gamle gjenstander. Bildene på veggene viste de ulike aktivitetene fra historien. Nå var stedet blitt et veldrevet hotell, og lunsjen som ble servert, var en selskapsmeny med de mest utsøkte fiskeslag og lokale grønnsaker. Kjøkkensjefen hadde hørt om dette lille skipsbesøket fra Norge, og han sørget selv for grilling i den åpne restaurantdelen på gatenivået. Det røyk litt av fire lekre dorader på kullgrillen. Denne middelhavsfisken smakte som en norsk sjørret, men

på fatet så den ut som en muskuløs flyndrefisk. Delikatessen ble servert med grillede grønnsaker og oljet hjertesalat. Nystekte tynne brød og smør sto allerede på bordene.

Kirsti Lauritsen orienterte mannskapet om den spennende historien mens de spiste lunsj. Hun hadde sammenfattet fortellingen i et lite hefte, som mannskapet fikk utdelt. Norske Anna Spafford³⁸ reiste sammen med sin mann Horatio Spafford og 16 andre sektmedlemmer og deres barn fra Amerika til Jerusalem i 1881. Etter hvert fikk de også tilslutning av en gruppe religiøse og velbeslåtte innvandrere fra Sverige.

I Amerika ble det etter hvert økonomiske nedgangstider og smittsomme og dødelige sykdommer som malaria og kolera. Anna var blitt utsatt for et overgrep av en voksen mann i et kristent miljø da hun var 12–13 år. På grunn av dette vente seg hun vekk fra det utrygge miljøet. Da hun var 19 år gammel, ble hun gift med Horatio Spafford, som var søndagsskolelærer og utdannet advokat. De to stiftet familie og fikk fire jenter. Etter en stor bybrann flyktet Anna med de fire barna. Huset var imidlertid uskadd, og de kunne vende tilbake. Ektemannen sendte kona og barna på en feriereise til Europa for å få den skremmende hendelsen på avstand. Passasjerskipet kolliderte tragisk nok med en fullrigger og forliste. Alle de fire jentene til Anna og Horatio druknet i denne vonde ulykken. Hele 226 barn, kvinner og menn omkom denne dagen. Bare 28 passasjerer og 59 av mannskapet ble reddet.

Etter den grufulle hendelsen fikk ekteparet ingen støtte hjemme i menigheten. De religiøse i Amerika trodde bestemt at slike hendelser som denne familien ble rammet av, skyldtes deres egen synd eller syndene til fedrene deres. Ekteparet trøstet seg med å lese fra Jobs bok i bibelen. Job var som kjent også utsatt for meget store prøvelser, forklarte Kirsti Lauritsen med innlevelse til følget. Løsningen på alt det triste som Anna hadde opplevd, ble etter hvert å drive hjelpearbeid. Først opprettet hun et krisesenter for prostituerende kvinner og etterpå også for plagede kvinner som rømte fra sine voldelige ekteskap. Tre år etter ulykken i forliset fødte Anna en gutt og litt over et år senere en jente. De ble kalt Horatio og Berta. Sønnen døde i skarlagensfeber. For å overleve den vanskelige økonomien lånte advokaten og ektemannen penger fra sine klienters kontoer uten at de visste om dette. Han bekjente sine synder til kona og menigheten, men ikke til klientene.

Anna ble gravid med barn nummer syv og drømte om Jerusalem, den hellige byen. De fødte en jente, som fikk navnet Grace. Ekteparet følte seg mer og mer uvelkommen i menigheten og brøt ut av den. De etablerte en ny religiøs gruppe som de kalte The Overcomers, og reiste til Jerusalem. Der håpet de å kunne være til stede ved Jesu gjenkomst, en begivenhet de trodde ville skje samme år. Etter hvert som det viste seg at det ikke skjedde, etablerte de seg i dette boligkomplekset, som de gav navnet The American Colony. Horatio døde i 1888, og Anna drev virksomheten videre som sektens ubestridte leder. Sekten ble stadig større. Blant annet kom det en hel religiøs gruppe fra Sverige, som hadde solgt alt de eide, og sluttet seg til The Overcomers³⁹. Anna hadde bygd opp et stort matlager før krigen kom til Palestina, og slik kunne hun og familien drive hjelpearbeid herfra. Datteren Berta fortsatte det humanitære hjelpearbeidet etter at Anna døde, og hun bygde også opp hotellet.

³⁸ Anna var født så tidlig som 16. april i 1842. Da hun var fire år, hadde hun sammen med sin meget religiøse familie emigrert fra Stavanger til Chicago i USA.

³⁹ Sekten livnærte seg av å drive med skoledrift og sykehusdrift, spedbarnshjem og overnatting.

«For en spennende fortelling», sa Ole. «Kan jeg få beholde dette heftet?» spurte han Kirsti Lauritsen. «Selvsagt! Behold det gjerne. Jeg har flere slike kopier», kvitterte hun smilende. «Fortellingen er forresten satt sammen fra en gammel bok av Selma Lagerlöf med navnet *Jerusalem*⁴⁰», sa Kirsti. «Den finnes på norske biblioteker hvis du vil lese mer.»

Etter noen dager på sjøen fra Ashdod fikk Ole en forklaring fra en av de tre som han hadde vært på pubtur sammen med. Det viste seg at skipskameratene trodde at han allerede var dratt om bord, så da de ikke fant han noen steder og puben snart skulle stenge, dro de tilbake i taxi. Ole kommenterte ikke tildragelsen ytterligere, men han gikk aldri på land sammen med noen av disse tre igjen. Lærdommen var å holde seg til flokken og orientere om toalettbesøk samt å forsøke å omgås de som var til å stole på, og ikke stikke seg ut med de øvrige.

2.6. Leith, Rotterdam og Antwerpen

Etter oppdragene i Middelhavet gikk ferden for MS Louise nordover. Først ankom de Leith i Skottland for lossing av skipet. Leith var en del av havneområdet til storbyen Edinburgh, og her dukket et nytt kvinnebesøk opp. De sto klar allerede på kaien ved slusen. Tre tynnkledde og godt voksne damer hadde tatt turen fra sin stampub. Leith var en svær havn, og konkurransen var stor. De skotske damene ville vise sin gjestfrihet med sine fargerike flagg og vinket og ropte velkommen. Da skipet la til kai, svippet de opp gangveien og fikk delt ut sine små flyveblader, som reklamerte for en pub ikke langt unna. Etablissementet var kjent for sine lokale ølsorter og sterkere drikkevarer, og selvfølgelig hadde de Fish & Chips på menyen.

Mannskapet lot seg friste og stilte mannsterke den første kvelden. Den andre kvelden var det flere kvinner om bord enn på puben. Kapteinen var noen ganger streng, og noen ganger lot han som om han ikke visste om hva som foregikk. Mannskapet kom fra puben, og de fikk kjøpt med seg esker med nystekt Fish & Chips og lokalt øl. Damebesøket gikk stille og rolig for seg, og messen skjønnte etter hvert hvor bestikket var blitt av når han etter hvert fikk ryddet på mannskapslugarene.

Deretter gitt reisen til Rotterdam og Antwerpen. To av dekkskranene var litt trøblete og lakk olje. Det var viktig å få disse reparert før skipet etter hvert skulle seile på de store innsjøene nord i Canada. Her var det strenge miljøkrav, og oljelekkasjer var uaktuelt, selv om verkstedopphold var kostbart i tid og penger for rederiet.

Sjømannskirken – opprinnelig kalt *Norsk kirke i utlandet* – ble etablert i Bergen allerede i 1864, og den første sjømannskirken som ble tatt i bruk for nordmenn i utlandet, var i Leith i Skottland året etter. Etter hundre års drift i denne skotske havnebyen ble disse tjenestene for norske og skandinaviske sjøfolk overført til London. I Rotterdam var en norsk sjømannskirke på plass så tidlig som i 1870–1880-årene, og i 1914 var det et eget og nytt kirkebygg. Som en av Europas største havnebyer hadde sjømannskirken i denne byen i alle år svært mange besøkende sjøfolk fra Norge og Skandinavia. De fleste om bord hadde tidligere besøkt stedet og var godt kjent i denne sjømannskirken.

Bare en time etter ankomst stilte sjømannspresten selv opp i mannskapsmessa på MS Louise. «Hei, jeg heter Ivar og er prest», sa han og hilste på Ole. Han la en liten bunke med lokale

⁴⁰ Lagerlöf (1902/2007).

aviser på bordet i salongen. Ole skjenket en kopp kaffe til presten og takket for avisene. «Mannskapet holder visst på med noen forberedelser på dekk, og vi skal visst endelig få reparert kranene om bord», sa Ole. Han spurte den unge presten om hvor på Sørlandet han kom fra. «Jeg er fra Arendal», sa Ivar smilende. «Jeg har vært prest her i snart ett år. Hvor kommer du fra, da?» «Å, vi kommer akkurat fra Ashdod», parerte Ole, «men opprinnelig er jeg nordfra».

«Israel!» sa presten, «så spennende. Dit har jeg alltid hatt lyst å reise». «Ja, du har sikkert lest mye om de historiske stedene i Bibelen», sa Ole. «Ja, en god del, ja», smilte Ivar, «og i tillegg er jeg litt litteraturinteressert. Hva gjorde dere i Ashdod, da?» «Der lastet vi pottaske og besøkte Jerusalem», sa Ole. «Å, så du besøkte Jerusalem også», sa Ivar med et imponert smil. «Ja, vi fikk oss en liten tur dit sammen med en hyggelig kvinne, Kirsti Lauritsen fra konsulatet i Tel Aviv, og så spiste vi lunsj på The American Colony.» «Oj, i selveste Annas Spaffords hus», sa Ivar. Det er en fortelling som det også er laget flere filmer om, og som handlet om de rike Dalabøndene fra Sverige som emigrerte helt til Jerusalem. Der sluttet de seg til Annas Spaffords og hennes manns religiøse sekt. «Ja, riktig!» smatt Ole inn. «Hun der Kirsti Lauritsen snakket om at når Anna hadde det vanskelig, trøstet hun seg med å lese fra Jobs bok i bibelen. Hvem var egentlig denne Job?» spurte Ole nysgjerrig.

«Dette kan du selv lese om», svarte Ivar smilende og overrakte Ole en liten bibel⁴¹ fra skinnvesken sin. «Den er helt ny, og den er skrevet på nynorsk. Denne skal du få i gave fra oss i sjømannskirken. Du og resten av mannskapet er hjertelig velkommen til oss hvis dere har tid til et besøk. Nå skal jeg også få hilse på kapteinen.» Ole ble helt stum, men fikk etter hvert takket pent for den overraskende bokgaven.

Reisen fra verkstedet i Rotterdam gikk videre til Antwerpen. Det manglet fortsatt noen deler til skipskranene. Livet som messegutt om bord på MS Louise gikk foreløpig fint for Ole. Stuerten Terje, kokken Otto og hjelpemannen José i bysdepartementet var både hjelpsomme og vennlige. Etter hvert ble denne gruppen nesten mer som venner enn nære kollegaer å regne for Ole. José var egentlig fra Chile. Han hadde sammen med sin familie rømt til Bergen etter et militærkupp i hjemlandet. Dette hadde Ole lært litt om på skolen, og han hadde også hørt om det på nyhetene hjemme. Militæret med Augusto Pinochet i spissen angrep presidentpalasset med bombefly. Salvador Allende, som var landets lovlig valgte president, forskanset seg der for å forsvare sin regjering. Da det ble klart at militærkuppet til Pinochet lyktes, tok Salvador Allende selvmord for å unngå å ende opp i kuppmakernes hender. Noen år senere fikk Ole også kjennskap til noen andre og svært spesielle historier fra Chile.

I mannskapsmessa var det tre lange messebord til bespisning, et stort kjøleskap og en liten røykesalong med en radio og en bokhylle. I salongen var det også tre bokkasser, et filmlerret og en 16 mm filmfremviser. Bøkene og filmutstyret var lånt ut fra Velferden⁴². Statens velferdskontor for handelsflåten hadde representanter i de fleste største havnebyene i verden. Ansatte herfra var i likhet med folk fra sjømannskirken regelmessig innom når skipet kom til

⁴¹ Bibelen (1976).

⁴² Eriksen, Evertsen og Lørdøen (2017).

kai, og de gjorde også en meget viktig jobb. De kom med bunker med ferske lokale aviser og enkelte aviser og magasiner fra Norge, og de byttet filmruller og bøker.

Under oppholdet i Antwerpen fikk mannskapet besøk av Oskar Nilsson fra velferden, og han kom med et tilbud om å delta på en søndagstur til Brussel. Ole fikk lov til å delta på dette arrangementet, som skulle ledes av den ikke helt ukjente skøytestjernen Hjalmar Andersen. Han hadde etter sin eventyrlige sportskarriere blitt ansatt som velferdssekretær for sjøfolk i handelsflåten. Det samme skjedde også senere med skøytestjernene Fred-Anton Maier og Dag Fornes.

Hjalmar Andersen var folkets Hjallis. Han ble født i Bøkvalvika ved Nordvernes i Rødøy i Nordland. Han var juniornorgesmester på skøyter i Norge som 24-åring og deltok samme året i OL i St. Moritz. Det ble ingen OL-medaljer i 1948, men det ble det i 1952. Før OL i Oslo hadde Andersen satt verdensrekord på 10 000 meter med 16.57,4 i Davos under EM i 1949. Han vant også NM i Trondhjem, EM i Helsinki og VM i Eskilstuna i 1950. I 1951 ble han europamester på Bislett på 10 000 meter. I 1952 var det NM på Gjøvik, og der satte Hjallis ny verdensrekord på 10 000 med tiden 16.51,4. Rett før OL i Oslo forbedret han denne rekorden på Hamar med 18,8 sekunder. OL-medalje ble det i Oslo på 10 000 meter med tiden 16.45,8. Hjallis ble også OL-mester med gull på 5000 meter med tiden 8.10,6 og han tok gull på 1500 meter med tiden 2.20,4.

Alle disse dataene kunne båsen utenat, og han pleide å referere fra disse kunnskapene når samtalene av og til kom innom skøytesport.⁴³

I Brussel fikk mannskapet vandret litt sammen med legenden Hjallis, og de ble også kjent med historien om Manneken Pis. Hjalmar Andersen var en fantastisk formidler, og han fortalte Ole og mannskapet historien om den lille bronsestatuen som var blitt verdenskjent. Det kommer turister fra hele verden for å se på dette spesielle kunstverket. Dramaet omhandlet ifølge Hjallis en liten gutt som forsvant fra familien sin under en stor feiring i Brussel. Etter flere dagers leting fant faren sønnen igjen på hjørnet av Rue de l'Etuve og Rue du Chêne, der gutten sto og tisset. I gledesrusen over å ha fått sønnen tilbake fikk faren laget statuen, som ble plassert på samme sted som der gutten ble funnet. Dette stedet var nå blitt en attraksjon og en verdenskjent fontene. Ole var imponert over å høre Hjallis prate. Historien virket spennende, men alle ble litt overrasket over størrelsen på statuen. Den var jo under halvmeteren.

På puben etterpå diskuterte sjøfolkene seg imellom hva det egentlig var som var så fryktelig spesielt med denne Manneken Pis-historien. Hvorfor kunne det ha seg slik at det valfartet tusenvis av mennesker fra hele verden bare for å se et minne fra en tilfeldig hjemvendt sønn, som var blitt eviggjort stående for å slå lens? Det var jo sikkert millioner av små barn som over hele verden var kommet bort i diverse situasjoner, for ikke å snakke om fra alle væpnede konflikter og kriger. Nei, dette var nå litt pussig. Kanskje denne gutten symboliserte en glede av å unngå et tap, som mange ville kjenne litt på, også de som hadde tapt? Hjallis var litt stille i denne diskusjonen, men han likte tydelig svært godt at både kunsten og turen med han hadde

⁴³ Lahlum og Tronstad (2021).

fått frem noen nye tanker hos mannskapet. Det var dette som var hele planen bak aktivitetene til Velferden⁴⁴.

Tilbake i Antwerpen ble det også tid til tatovering. Lettmatrosen og messegutten nordfra skulle ikke være dårligere enn gammelgutta fra Fredrikstad og Sandefjord. Etter å ha styrket seg litt på ei kneike med litt innkjøpshjelp fra båtsmannen fikk de to førstereisguttene Ole og John hver sin tatovering. Uten at de hadde avtalt noe på forhånd, hadde begge valgt den rimeligste lille seilskutemodellen og endte opp med det samme motivet. Etter et par dager med bandasje dukket det opp to små seilskuter i mannskapsmessa med *MS Louise* i underteksten. Dette var rituelt, og når ingen av mannskapet kommenterte tildragelsen negativt eller positivt, oppfattet førstereisguttene dette som et stille tegn på anerkjennelse. Tatoveringene fra Antwerpen var godkjent. Begge var enige om at det hadde vært en styrke å være to på denne episoden i livet.

2.7. Den gamle maktkampen

Den eldste av motormennene ble etter hvert en liten utfordring for Ole. Han sendte regelmessig litt sleivete kommentarer til messen og hermet etter dialekten. En dag i rolig sjø under et kveldsmåltid gikk Ole på toalettet, som var ute i gangen ved siden av messa. Gangdøren sto i åpen stilling. Det nærmeste messebordet til gangen var der motorfolket satt. Da dobesøket var ferdig, satte Ole seg tilbake på sin vante plass utenfor pantryet. Med det samme ropte motormannen på kav bergensk: «Han vasket seg ikkje på hendene, han vasket seg ikkje på hendene!»

Det ble helt stille i mannskapsmessa i fire sekunder. Da hørtes et brak fra nabobordet. Det var den eldste matrosen fra Sandefjord som hadde reist seg opp og slått i bordet med begge klubbene av noen hender. Både pletter, glass og skaffetøy spratt i alle retninger. Matrosen var meget alterert. Blodrød i ansiktet satte han stålblikket på motormannen ved nabobordet og skrek ut to ganger: «Slutt med å plage messen! Slutt med å plage messen!» Så satte han seg langsomt ned.

Den berømte hårnålen som ingen om bord brukte, kunne høres i messa de neste minuttene av dette måltidet. Det ble også merkelig stille inne i offisersmessen, som var på styrbord side av det felles pantryet. Offiserene hadde også fått med seg denne tildragelsen. Etter denne episoden var det ingen om bord som forsøkte å plage messegutten uten grunn. Ole forsto etter hvert at dette dramaet kanskje også tilhørte *et gammelt oppgjør* mellom dekk- og maskingjengen. Han hadde snappet opp at dekkfolkene både nå og historisk mottok færre privilegier enn maskinfolket. «Hva faen gjorde dere i seilskutetiden», pleide matrosene å parere hvis maskinfolkene ble litt kjepphøye når intern status og lønnsnivåer skulle avklares.

Ole var blitt nysgjerrig på dette maktforholdet og spurte forsiktig stueren, som han anså for å være nøytral i disse sakene, om hvorfor det hadde oppstått et slikt fiendskap. Stueren smilte lurt og var litt imponert over det filosofiske spørsmålet om hvorfor det kan oppstå motsetninger mellom dekkfolk og maskinfolk til sjøs. Han fortalte Ole en historie han tidligere hadde lest i sin egen lokalavis. En av de eldste skipperne som selte i handelsflåten under krigen, hadde audiens hos kong Haakon. I samtalen med sjøkapteinen spurte kongen

⁴⁴ Eriksen, Evertsen og Lørdøen (2017).

hvordan kapteinen likte de nye dieselskipene kontra de gamle dampskipene. «Den største fordel var at jeg ble kvitt de der hælvetes fyrbøterne», hadde kapteinen svart. Kongen hadde ikke kommentert det resolute svaret, men kjente nok sikkert til motsetningsforholdene som kunne forekomme på disse gamle dampskipene. Sturten forklarte Ole at fyrbøterne var historisk godt kjent for sine maktposisjoner om bord i et dampskip. De kunne veldig enkelt sabotere steamtrykket ved å skufle litt saktere og dermed redusere farten på skipet. Dette var en joker i samtaler med kapteinen om lønn eller andre privilegier.

Plutselig dukket mor Elen opp i drømmen til Ole en tidlig morgen: «Ikke bry deg om plageånder, de blir uten luktesans», hvisket hun. Ole undret seg i flere uker på hva dette kunne bety.

Annenhver torsdag var det kino om bord. Det var nå blitt messens ansvar å skifte ruller. Dette var en spennende jobb, og her var hovedpoenget å kunne skifte filmrull så raskt at spenningen i salongen ikke avtok. Ole hadde tørrtrent i øvelsen *rullbytte* på frivaktene sine, og det var ingen om bord som matchet hans tempo i denne øvelsen. En av filmtitlene som ikke ble byttet ut med velferden, var *Kanonene på Navarone*. Denne spenningsfilmen, som ble spilt hver fjerde uke, var historien fra andre verdenskrig om et sabotasjeteam som fikk i oppdrag å ødelegge tyske superkanoner. Filmen var skrevet av Alistair Stuart MacLean og hadde fått en Oscar for beste visuelle effekter. Mannskapet krevde å få se denne en gang per måned. Når representanter fra velferden enkelte ganger forsøkte å få tilbake denne spesielle filmen, ble den den eldste matrosen fra Sandefjord sendt inn i messa for å forklare velferdsoffiseren hva mannskapet mente om den saken.

De store innsjøene over dammen fryser til is sent på høsten. Nå var oljelekkasjene om bord endelig blitt reparert i Rotterdam, og MS Louise var snart klar for Nord-Amerika. Reparasjonen var omfattende og hadde irritert rederiets agent. Dette var egentlig en reklamasjonssak fra skipsbyggingen som burde ha vært adressert i Tyskland. Selve verkstedskostnadene var ikke hovedproblemet. Det var den tapte seilingstiden og tilliten i fraktmarkedet som sto på spill. Agentene som solgte oppdragene, var nådeløse, og her var det mange tapere og få vinnere.

På *The Great Lakes* i Nord Amerika var det mye penger å tjene på en sesong grunnet korte internruter med lave fraktkostnader og høye rater. Det hastet imidlertid å komme seg dit fordi sesongen var over når frosten kom.

Først skulle skipet lastes opp med ferrosilisium fra Salten i Nord-Norge. Ferrosilisium var en kostbar legering av jern og silisium til jernindustrien i Canada og USA. Normal standard inneholdt 75 % silisium og 20–24 % jern. Ferrosilisium ble produsert med utgangspunkt i kvarts, jernmalm, kull, koks og biokarbon og skulle brukes som reduksjonsmiddel og legeringselement i produksjonen av stål og støpejern. Ole hadde telefonert hjem til sine foreldre om at han både trivdes og var frisk og rask, og at hans skip skulle lastes opp i Salten i Nordland om en ukes tid.

2.8. Besøket

Faren til Ole gikk på ventehyre og hadde lite å fylle dagene med. Han hadde overtalt kona til å bli med på en overraskelsestur sørover. Utfordringen hennes hadde vært å bytte vakter på

hotellet, men det ordnet seg. Tre dager før de skulle kjøre, hadde faren skadet en arm. Løsningen ble at broren til Vibeke hadde sagt seg villig til å være sjåfør på denne turen sørover til smelteverket. Det ble mange mil i bilen, men turfølget likte å overnatte på campinghytter, og det var lenge siden de tre hadde feriert sammen. Overraskelsen var stor da de tre turistene fra nord sto på den støvete industrikaaien og tok imot MS Louise. Ole ble kjempeglad, og det var mye klemming og latter. Vel om bord ble det kaffe og tid til litt omvisning. Faren til Ole gjorde flere ærender for å snakke litt med de gamle kjenningene fra sitt private taffel, som han hadde arrangert oppe i nord. Han ble merkbart litt animert utover ettermiddagen etter disse korte forsvinningsnumrene og de litt hyppige lugarbesøkene. Før selskapet dro på en kafe i nærheten, hadde Ole fått kjøpt med litt tobakk og sjokolade fra slappkisten hos stueren. Dette var ikke helt reglementert, da disse varene ikke skulle omsettes i havn, men stueren var grei og gjorde et unntak hvis det kunne bli mellom bare de to. Dagen etter returnerte familien til messen nordover igjen, og de oppsummerte i et senere brev at det hadde vært et kjempegodt møte.

2.9. Hovedoppdraget

Snart var skipet klart for sitt hovedoppdrag. Ferrosilisium har en høy egenvekt, så det ble bare en liten haug i hvert lasterom. Med maksimal opplasting av en kostbar, men svært tung last gikk ferden fra Nord-Norge over Nord-Atlanteren mer under vann enn over. Det første møtepunktet var Montréal i Canada, og målet var utlossing av malmen i Toronto på nordvestbreddene av Ontariosjøen.

Langs en av innseilingene til Montréal sendte kapteinen en forunderlig matbestilling til byssa. «Kan dere servere losen en tallerken varm lutefisk med erterpure, potet og bacon om en time?» Stueren svarte omgående ja og fikk etter hvert vite bakgrunnen for denne spesielle bestillingen. Lutefisk var allerede innkjøpt som en del av en senere planlagt julemiddag, men dette ønsket kom på sommeren. Losen hadde norsk far og var vokst opp i Canada med lutefisk hver jul. Nå var det mange år siden han hadde fått nyte denne delikatessen. Lykken var stor på broen da kapteinen kunne overraske losen med norsk lutefisk med bacon, grønn erterpure og brunost. Kapteinen var også både opprømt og glad. Han anså det som særdeles viktig å holde gode forbindelser med losvesenet, og selvfølgelig omfattet dette prinsippet alle losvesen også nord i Canada. Denne holdningen til kapteinen var utbredt og ble selvsagt godt mottatt og respektert som en fin sjømannstradisjon. Selv for kokken, som måtte tørne ut midt på natten for å koke julemiddag i juni, var dette et minne på reisen som han aldri kom til å glemme.

Langs reisen fra Montréal og opp gjennom området til Thousand Islands-regionen, hadde isdronningen Sonja Henie kjøpt sitt sommerpalass. Når de norske skipene passerte denne holmen, gjorde losen besetningen oppmerksom på at dette også var norsk eiendom. Kapteinen var ikke så veldig begeistret for Henie og kommenterte tørt at hun fikk som fortjent et dårlig ettermåle med sin lefling med tyskerne og nazismen. Området Thousand Islands hadde også tidligere fått sin egen salatdressing oppkalt etter seg. Ole visste ikke da at denne rosa majonesdressing på kinakålen skulle prege veldig mange restaurantbesøk i årene som kom.

Seilasene på *Leikene* medførte mange minnerike opplevelser for mannskapene. Etter utlossing i Toronto dukket innsjøene opp som små verdenshav med fantastiske omgivelser. MS Louise gikk i ukesvis i interntrafikk mellom de svære innsjøene, som var sammenvevd av gigantiske

sluser. Det var svært variert last med alt fra papirmasse fra Marathon i Lake Superior til Toledo for å laste korn. Storbyene Detroit og Chicago fikk også besøk.

Sluseanleggene var enorme byggverk av svære kampesteiner, som i sin tid ble bygd av slaver fra Afrika. Disse historiene var blitt tilgjengelig for barneskolene i området, og det var også interessant for besøkende studenter og historieinteresserte. De største slusene var etter hvert også blitt tilgjengelig for tilreisende turister, som fra sine tribuner kunne bivåne når de store skipene ble løftet tjuetalls meter opp til neste nivå. Ikke sjelden kunne mannskapet om bord bli overrasket av fulle tribuner med hundrevis av turister bare tre–fire meter fra messeventilene (vindue). Dette kunne skje under alle typer måltider, men var vanligst om morgenen mellom klokken 07.30 og 08.30.

I tillegg til interesse fra internasjonale turister var de lokale ungene veldig på hugget når skipene passerte langs kanalene. Langs ruten oppdaget messen at dekksguttene kastet småpenger til ungene på land. Disse suvenirene var populære, og det var mange unge myntsamlere som ropte og hoiet og tigget etter *coins*.

Ole satt en rolig ettermiddag alene bak på poppen av skipet. Han hadde lært at den største vinsjen som regulerte fortøyningstampene, ble kalt «kjærringa» av dekkfolkene, men han hadde ikke spurt dem om bakgrunnen for denne hedersbenevnelsen. Dette var et svært spennende sted på skipet. Under fart kunne strømmene som kom fra propellvirksomheten, virke helt magiske. Hvis du stirret lenge nok ned i denne «malstrømmen», kunne du etter en stund kjenne et visst tiltrekningsdrag – nesten som en svak magnetisme. Da Ole satt der i sine egne tanker, ble han *vekket opp* av tre høymælte, unge gutter som kom syklende langs kanalen. De tre fjorten–femtenåringene fikk fart på tiggingen og ropingen etter *coins* og *gifts*. Ole lette i lommene etter småmynter, men forgjeves. Han bare ristet på hodet og hadde lite å bidra med, han viste frem to tomme hender. Guttene gav seg ikke og var svært masete. Da oppdaget Ole to fulle ølbokser på dekket. Som i en slags refleks for å kunne bidra litt tok han opp begge boksene og kastet disse pent over i en bue til guttene. De ble kjempeglade og takket og hoiet og vinket. Ole tenkte med et lite smil at nå hadde han endelig fått gjort dagens gode gjerning.

Retten før kveldsmaten ble skipet beordret til nærmeste kai. På land sto det to politibiler med sirene og blinkende blålys og fire uniformerte betjenter. De marsjerte direkte opp til kapteinens lugar. Etter ti minutter ble messegutten tilkalt. «Har du kastet to ølbokser til noen unger langs kanalen?» spurte kapteinen. «Ehhh – ja», svarte messen og skjønnte ingen verdens ting. «Ja, dette er strengt forbudt, og det må ikke gjenta seg», sa kapteinen. «Nei, det skal ikke skje igjen», svarte messen forskrekket med en litt skjelvende stemme. Politiet hadde etter hvert godtatt kapteinens ydmyke unnskyldning, og med alle garantier om at dette aldri skulle gjenta seg, unnslopp skipet bot, landligge og straffeforføyning.

Da bilene hadde kjørt og oppstyret hadde senket seg litt, fikk messen gjennom stuerten vite at de der helvetes ungene hadde løpt rett hjem til sin mor for å vise frem fangsten. Hun var visstnok både avholdskvinne, politisk aktiv og godt kjent med at å gi alkohol til mindreårige barn var strengt forbudt. Å dele ut alkohol til hennes egne unger var ikke noe et mannskap på et utenlandsk skip skulle få bedrive ustraffet. Hvem kunne være sikker på at det ikke var

narkotiske stoffer iblandet? All denne påståtte frykten ble videreformidlet av de to alvorlige politimennene.

Merkelig nok ble messen aldri nevneverdig plaget av denne hendelsen. Alle om bord hadde jo kastet mynter og forskjellige artikler inkludert en og annen ølboks over rekka til ungdommene når de tigget og ba om suvenirer. Mannskapet hadde før denne enkeltepisoden ansett denne sporten som helt ufarlig og morsom. Politihendelsen ble en vekker for alle om bord.

Dessverre for ungene langs slusene ble det ikke kastet *coins* eller noe annet spennende over rekka fra MS Louise etter den spesielle hendelsen med politibesøket.

På den vakre Eriesjøen ble det en rolig ettermiddag arrangert grillparty om bord på MS Louise. Ole fikk for første gang i livet smake på kombinasjonen medium grillet indrefilet av okse og rødvin fra California. Maskinisten hadde fikset en lang grill av to oppdelte og sandblåste oljefat. Stueren hadde handlet inn rikelig med grillkull og lokal Zinfandel-vin. Telegrafisten som hadde kontroll på velferdskassen om bord, hadde handlet inn litt ekstra rødvin. Fra frysen var det kvelden før hentet opp amerikansk oksekjøtt bestående av indrefilet, hamburgerfarse og T-beinsteiker. Kokken var blitt ekspert på å lage store, saftige burgere og grønn salat med Thousand Island-dressing, som han alltid hadde tilsatt litt vodka i. I tillegg til biffer, burgere og steiker grillet kokken hele maiskolber, som han krydret og smurte inn med norsk Melange-margarin. Hele mannskapet kom raskt i god stemning. I tillegg til smakfull mat og drikke kunne grillkvelden oppsummeres som et fredelig og hyggelig arrangement preget av latter, smil og glede.

Ole fikk et minne for livet og skjønnte at slike uformelle sammenkomster som kapteinen bestilte, var viktige og nødvendige. Han husket at kokken og stueren hadde snakket om dette på det siste byssemøtet. Hvis et grillparty skulle lykkes, måtte det planlegges meget godt, og råvarelisten måtte alltid avstemmes med gjestelisten. Skipsmannskapet på MS Louise hadde med unntak av de to førstereisguttene reist verden rundt, og de aller fleste hadde besøkt de dyreste og fineste restaurantene både ute og hjemme. Selv om forutsetningene på et skipsdekk ikke kan matche et trestjerners restaurantkjøkken, kan det alltid skapes varige og gode smaksopplevelser. Dette var moralen, og utgangspunktet var kvalitet. De beste vinene var blitt plukket ut sammen med telegrafisten. Oksekjøttet ble marinert i olje og krydder i to døgn. Dressing og grillsaus ble piffet opp med vodka og cognac. Flere av mannskapet kommenterte at grillpartiet hadde vært en stor suksess.

Når en bit av en rosa indrefiletskive matcher smaksmessig med rødvinen, er det lett å huske smaken, men ikke helt enkelt å skulle gjenskape smaksopplevelsen. Flere år senere forsøkte Ole å rekapitulere situasjonen fra denne spesielle grillmenyen med akkurat de samme råvarene. Det fungerte imidlertid ikke, og han måtte erkjenne at smaksopplevelsen fra grillpartiet om bord ikke lot seg gjenskape, uansett hvor mye han prøvde.

Hvorfor skjedde dette? Antakelig fordi smaken ble farget av en helhetlig opplevd stemning. Dette begrepet forklarte Inge flere år senere. Han var naboen til Ole og hadde jobbet som dosent i pedagogikk mange år i på svenske yrkesskoler. Smaksinntrykket fra dette måltidet ble sannsynligvis farget sammen med både lukten av innsjø, olje og grønnsåpe fra et nyvasket skipsdekk. Med synsinntrykk fra en klar stjernehimmel, osen fra grillen og sigarene fra mannskapet ble den gode smaken av grillet marinert oksekjøtt og temperert Zinfandel

innfarget. Dette lar seg kanskje ikke gjenskape helt komplett. Læringen er både å kunne nyte øyeblikket i fulle drag og å huske slike gode opplevelser for om mulig lage nye gode opplevelser for andre i fremtiden, oppsummerte dosenten. Innfargingsbegrepet var opprinnelig svensk og ble brukt når yrkesfaglærerne farget inn allmennfagene som eksempler i elevenes yrkespraksis.⁴⁵ Dosentens poeng var at selv om elevene ikke hundre prosent klarte å gjenskape den eurekaopplevelsen de opplevde når de forsto enkelte læringssammenhenger, ville læringen feste seg.

For Ole gikk arbeidsdagene som messegutt sin vante gang. Det var faste og innøvde rutiner på alle oppgaver inkludert menyene. «Maten er viktig om bord. Den er vår største velferd», pleide stuerten å si. Frokostene var energirike og besto hovedsakelig av havregrøt, bacon og egg i mange varianter. Det ble servert stekt egg med sprø bacon to ganger ukentlig, vanligvis søndager og onsdager. Når dette skulle forberedes, var det hjelpemannen og messens oppgave å steike eggene.

José lærte Ole en hurtig måte å steike egg på. Den store gyrosteikepannen⁴⁶ i byssa var dekket med et godt lag fett etter at kokken først hadde stekt opp mengder av sprø bacon. Når eggene var krakket og pent plassert i steikepannen med hel plomme, tok José stekespaden ned i det varme fettene og «øste» over eggene. Kunsten var å beholde plommen gul, slik at det varme baconfettet bare måtte komme over selve eggehviten. På denne effektive måten sparte José halvparten av tiden som det normalt tok å steike ti egg. Gyropannen sikret at eggene alltid lå vannrett, uansett om det var bevegelse i skipet grunnet høye bølger. Ole og José hadde en fin arbeidsfordeling i denne ukentlige rituelle øvelsen over hver sin halvdel av den store steikepannen. Jo raskere de klarte å få frem fatene med den varme frokosten, jo bedre ble starten på arbeidsdagen for mannskapet. Kunsten med å lage og servere egg og bacon var at alle fikk sprø bacon og varme speilegg. Hvis det var noe sjøfolkene virkelig mislikte, var det å bli servert bløtt bacon og kalde egg til frokost. Møbelspeilene fra barokkstilen lignet på plommen på et egg, og slik ble stekte hønseegg til speilegg på menyspråket.

Frokostene de andre ukedagene besto vanligvis av kokte egg på mandager og havregrøt på tirsdager, på torsdager var det brune bønner og bacon, og på fredager var det enten stekt torskerogn eller stavangeregg. Stavangeregg er stekte fiskeboller, og navnet kommer fra den perioden da byen var størst innenfor hermetikkindustri, med firmaet Bjelland som det dominerende. I 1925 var det 198 hermetikfabrikker i landet, og 59 av dem lå i Stavanger. Lørdag var det ofte stekt blodpudding med bacon. Stekt blodpudding skulle alltid serveres sammen med en skål sirup og en skål strøsukker.

En av middagsrettene om bord som Ole stusset litt over, var seibiff med løk a la Bergen. Blokkfrosset ferdig filetert og beinfri sei ble først tatt opp fra storfrysen. Etter opptining først i kjølerom og deretter i byssa ble seifiletten tørket med papir og vendt i krydret hvetemel. Deretter ble porsjonsstykkene stekt i smør og lagt på et fat til avkjøling. Så ble det stekt opp mengder av kuttet gul løk. På forhånd hadde kokken kokt opp en tradisjonell, men ganske

⁴⁵ Rudhe (1996).

⁴⁶ Gyropanne er en installasjon som er rundt en stor elektrisk steikepanne (ca. 60 cm i diameter laget av malm) i byssa. Denne har en lignende mekanisme som et kompass har i styrhuset. Den vil være vannrett uansett skipets bevegelser.

tykk brun saus, basert på klaret oksekraft. Den brune sausen ble smakt til med salt, pepper, laurbærblad, Tabasco og litt tomatpure. Fiskestykkene og mengder av stekt løk ble lang pent ned i en tom fiskekjele, og brunsausen ble forsiktig øset over. Etter et lett oppkok var fisken serveringsklar og ble servert i saus i en stor rektangulær serveringsbakke med kant. I tillegg serverte kokken kokt potet med tørket persille, og som grønnsak skulle det raspes gulrot til denne spesielle middagsretten. På bordet var det alltid smør og flatbrød når det ble servert fisk.

Oppskriften på seibiff i brun saus hadde kokken Otto tatt med seg fra Vestlandet. Han hadde argumentert godt for seg overfor stuerten når de hadde planlagt menyen. Stuerten hadde tidligere ikke brukt menyvalget *sei i brun saus*, men innrømmet at etter at Otto kom om bord, hadde han aldri lenger mottatt klager på at seien ikke smakte godt, eller at den var blitt gammel og eller tørr. En annen særegen middagsrett ble servert hver onsdag. Det var *erter, kjøtt og flesk*. I utgangspunktet tilhørte dette tradisjonell skipskost bestående av kokt saltkjøtt med kårabistappe. Denne retten hadde Ole også fått servert hjemme. Imidlertid var det et nytt element i retten, og det var kumle, som også var kjent som raspeball. Ertesuppen var kjærkommen, og her måtte først hele gulerter stå i vann over natten. Hemmeligheten med denne ertersuppen var å koke den sammen med gulrotterninger og smake den til med tørket timian og nykvernet hvit pepper. Saltkjøttet skulle også vannes ut over natten. Dette gjaldt både det ferdige innkjøpte saltflesket og sauekjøttet fra New Zealand, som kokken selv hadde saltet i store plastdunker i kjølerommet. Raspeballene besto av raspede rå poteter blandet med mosede kokte poteter, halvt om halvt. Denne potetmassen ble så blandet med byggmel og hvetemel og kokt som passe store boller i kjøttkraften i ca. 40 minutter. Potetbollene ble servert i tillegg til vanlig kokte poteter og kårabistappe. Når kokken fra Bergen var i storslag, laget han *komle med dott i*. Det var vanlige raspeballer med stekte fleskebiter inni. Erter, kjøtt og flesk var ukens høydepunkt, som samtlige likte. Dette festmåltidet ble alltid avsluttet med iskrem til dessert.

José lærte Ole flere viktige ting om bord. Det var hjelpemannen og messens ansvar å holde orden og sørge for god hygiene i pantryet. Det inkluderte påfyll av kopphåndduker, vaskemidler, oppvaskkoster og servietter mv. Etter hvert som skapene i pantryet ble tømt for varer, måtte disse fylles opp igjen. Under dekk var det et eget tørrvarelager for non-food tilhørende bysdepartementet. José hadde spurt Ole om de sammen kunne hente nye varer klokken 10.00 neste dag, og det hadde Ole selvsagt sagt ja til. Imidlertid var han på en helt annen kanal på det avtalte tidspunktet neste dag. Han var blitt invitert inn på en cola hos båsen mens han vasket lugarer. Båsen var samler og i besittelse av hele pocketserien om Morgan Kane. Ole var en stor tilhenger av Louis Mastersons western-skriverier og hadde fått tillatelse hos båsen til å låne de bøkene han hittil ikke hadde lest.

Etter middag kommenterte stuerten tørt at Ole manglet varer i skapene sine mens José allerede hadde fått fylt opp sine. «Men hentet han kun til seg selv?» spurte Ole. «Tydeligvis», svarte stuerten. Da var det bare å krype til korset, og etter kveldsmaten og oppvasken ble det en times alenearbeid for Ole i lagerrommet. Her var utfordringen å få frem varene. Ved siste proviantering ble eskene med vaskemidler, oppvaskkoster og servietter plassert innerst og nederst på dørken under hyllene. Etterpå ble det så stablet små plastsekker med toalettpapir i alle hyllene og i resten av rommet. Det var ikke få ruller med toalettpapir som måtte tas ut av

rommet først, for å komme frem til de innerste varene som skulle bringes opp til pantryet. Deretter måtte alle dorullene plasseres inn igjen. Denne operasjonen ble altså utført to ganger på to dager. Ole ble først litt småsur fordi José ikke hadde hentet han, men i stedet bare hadde ordnet varer til seg selv. Han innså imidlertid raskt at det var han selv som ikke hadde fulgt opp avtalen om at de to sammen skulle hente varene klokken 10.00 dagen før. Det ble med den ene gangen, og resten av turen var det alltid to stykker som lempet varene ut og inn av tørrlageret når det manglet såpe.

Langs slusene var det dekkfolkene som fikk hovedoppgaven med å håndtere tamper, vinsjer og tauverk. I helt spesielle situasjoner måtte alle mann stille opp på dekk. Ole ble beordret til standby i tre slike tilfeller.

Innimellom kom det besøk om bord. En dag fikk overstyrmannen sin datter Susanne på besøk. Hun var akkurat fylt 19 år og hadde noen uker fri etter skole og sommerjobb. Dette besøket syntes selvsagt messen var ekstra spennende, da det ikke var så mange om bord på hans alder. Susanne var ei stille og rolig jente som hadde som mål å bli misjonær. Hun leste for opptaksprøve på Misjonshøgskolen i Stavanger. Besteforeldrene, som tidligere hadde vært misjonærer, hadde berømmet henne for dette valget. Faren og moren hennes hadde imidlertid ikke vært spesielt glade. De hadde anbefalt at hun heller burde studere økonomi eller jus.

Ole var i kontakt med Susanne så ofte det bød seg en anledning. Dager uten andre oppgaver enn soling og pensumlesing kunne bli litt kjedelige for Susanne. Hun tok rett som det var kontakt med messen, og hun bommet av og til en sigarett. Faren visste ikke at hun var begynt å røyke, så disse aktivitetene måtte foregå med full diskresjon. Det var ikke så veldig mange gjemteplasser om bord, men de to ble aldri tatt på fersken når de røykte en sigarett og diskuterte religiøse utfordringer. Ole var litt interessert i bibelhistorien og var oppvokst opp i en familie der moren var religiøs, og faren var ateist. Et av spørsmålene Ole kunne stille Susanne, var: Hvis det virkelig finnes en rettferdig gud, hvorfor pågår det flere grusomme kriger i verden som rammer uskyldige barn? Hun hadde tenkt mye, og hun hadde også tydeligvis diskutert dette temaet tidligere. Susanne frikjente gud for de onde gjerningene, som enkelte av oss mennesker er villig til å påføre hverandre. «Gud anbefaler retningen, men han styrer ikke valgene våre», parerte hun kjapt. Vietnamkrigen hadde preget nyhetene, og begge hadde hørt om de grusomme napalmangrepene og likhaugene. Når dette temaet ble ekstra vanskelig, gikk alltid Ole etter påfyll på kaffen.

Susanne refererte til et budskap fra bibelen om tilgivelse. Det var visstnok et gammelt brev skrevet av Paulus til Efeserne. *I han har vi friheten, kjøpt med hans blod, tilgivelse for syndene. Så rik er Guds nåde.* Susanne fortalte Ole at hun selv ganske nylig og uten noen forbehold hadde tilgitt begge sine egne foreldre. Først hadde hun fremført dette budskapet til sin mor før hun dro, og denne uken til sin far, overstyrmannen. Ole turte ikke spørre om hvordan foreldrene hadde reagert. I fortsettelsen fortalte Susanne at hun hver kveld ba en stille bønn om at dette fenomenet kunne videreføres. Hun hadde et håp om at hennes fremtidige barn også var i stand til å kunne tilgi henne. Ole gikk noen dager og tygde litt på poengene fra Susanne om den tilgivelsen, men han valgte å legge det vanskelige begrepet litt til side.

Etter besøket i Jerusalem hadde Ole gått og grunnet over historien om Anna Spafford og hennes mann, som i sin vanskelige situasjon hadde søkt trøst fra Jobs bok. Hvorfor hadde hun

nettopp blitt så opptatt av Jobs bok? Var det en egen bok i boken? Han hadde forsøkt å lese litt i bibelen som han fikk av sjømannspresten, men hadde sovnet hver gang han prøvde å lese mer enn to avsnitt. «Susanne, kan du forklare meg poenget med Jobs bok?» spurte Ole og forklarte kort hvorfor han spurte henne om akkurat dette. «Gi meg to dager, så skal du få høre mitt svar», sa Susanne lurt.

To dager senere var de begge utstyrt med hver sin bibel, og Ole hadde tatt med en ekstra pakke sigaretter. «Denne mannen, Job, fikk altså en egen bok oppkalt etter seg i testamentet», startet Susanne med, «og han hadde visnok bodd et sted øst for Israel som jo må ha vært i Jordan eller i Syria. Job gjorde ingen urett og holdt seg fra det onde og hadde en meget sterk gudsfrykt. Dette er overskriftene og den korteste versjonen.» Ole nikket stille og ventet på fortsettelsen. «Bibelhistorien beskriver Job som en meget velbeslått mann som eide mest av alle i hele Østen. Hør bare: Han eide tre tusen kameler, fem hundre par okser, syv tusen sauer og fem hundre eselhopper. Han hadde store mengder tjenere og en familie med ei kone, syv sønner og tre døtre. En dag hadde Gud snakket med Satan. Du vet hvem han er?» «Ehhh, ja, jeg tror det», svarte Ole. «Ja, fint», sa Susanne. «Satan hevdet i denne fortellingen at årsaken til Jobs rettskaffenhet og gudsfrykt kun kom fra all den rikdommen og alle hans barn som Gud hadde gitt han. Satan utfordret nå Gud og ba han røre med alt som var Jobs, så skulle han få se at han ville vinke Gud farvel. Gud ga nå Satan tillatelse til å sette Job på prøve og sa: ‘Alt som Job eier, er i din hånd, men mot han selv må du ikke rekke ut din hånd.’ En dag kom sabeerne, som var et folk helt sør i Arabia, og de tok alle oksene og eselhoppene til Job, og de drepte alle tjenerne som passet dyrene. Hele flokken med småfe og alle tjenesteguttene som passet dem, ble plutselig drept i et lynnedslag. Så kom det krigere fra Mesopotamia, som er det landet som ligger mellom de to store elvene Eufrat og Tigris. Du har hørt om Eufrat og Tigris?» spurte Susanne. «Absolutt», svarte Ole. «Vi hadde et stort, oransje kart over Babylonia i klasserommet på barneskolen, og de to store elvene du nevner her, var blå, og vi måtte lære navnene utenat.» «Ja, uansett», sa Susanne og smilte, «disse krigerne kom altså plutselig og tok alle kamelene, og de drepte alle tjenerne. En sterk storm ødela også huset som falt sammen og drepte alle sønnene og døtrene til Job. Da Job fikk disse tragiske meldingene, klippet han av seg håret og sa: ‘Naken kom jeg fra min mors liv, og naken skal jeg vende tilbake. Herren gav, og Herren tok, Herrens navn være lovet.’ Satan hevder nå at den prøven som Gud hadde satt mot Job, var ufullstendig fordi Job selv ikke ble berørt. Dette hadde kun gått ut over eiendommene og familien hans. Gud gir nå Satan lov til røre ved Job personlig. Satan setter på Job en mengde meget smertefulle byller. Fruen til Job ba han vinke sin slemme Gud farvel, men Job sa at de også måtte ta imot det onde fra Gud. Lidelsesreisen til Job var både lang og skrekkelig vond.» Ole ble bare større og større i øynene etter hvert som Susanne leste fra teksten. «Dette er jo verre enn de verste kriminalromanene», mumlet han. «Hysj! Du må vente til sluttpoenget», sa Susanne og smilte lurt. Vennene til Job ber han om å ikke rettfærdiggjøre seg selv overfor gud. Hvis Job kunne ta et fullt oppgjør med sine egne synder, så ville gud tilgi han, var poenget fra vennene. Gud åpenbarer seg for Job i et veldig uvær, og Job innrømmer sin synd og ydmyker seg for Herren. Han kaller alt han har sagt tilbake og angrer i støv og aske. Gud pålegger nå Jobs venner å bringe han et offer, og så skal Job be for dem. Dette skjer, og Gud gjør deretter Job både rik og lykkelig igjen. Gud velsignet Jobs siste dager. Mye mer enn hans første. «Av svært mange helt nye eiendeler fikk han 14000 sauer,

6000 kameler, 1000 par okser, og 1000 esler. Job fikk også syv nye sønner og tre nye døtre, og han levde i 140 år og han fikk oppleve barn og barnebarn i fjerde ledd. Han døde gammel og mett av dager», avsluttet Susanne smilende og glad og tente en ny sigarett.

«Forstår du nå hvorfor denne Anna og ektemannen Horatio som hadde mistet de fire døtrene i det skipsforliset, hadde et behov for å lese fra Jobs bok»? «Ja», svarte Ole. «Den menigheten som de senere forlot, hadde jo ment at årsaken til ulykken stammet fra deres egen eller sine fedres synd.» «Men hvordan gikk det med Anna og Horatios bibelstudier?» spurte Susanne, «ble de bønnhørt?» «Av historien fremgår det at familien tre år etter forliset fikk en gutt som de kalte opp etter faren, og ett år senere fikk de en jente som de kalte for Berta», sa Ole. «Piken døde i dessverre skarlagensfeber. Familien fikk etter en tid enda en jente som fikk navnet Grace.»

Disse bibeløktene med Susanne på livbåtdekket var både spennende og interessante, men også litt vanskelige for Ole. Innholdet var jo mest til å gråte av, men det kunne han jo ikke gjøre i nærværet av Susanne. Hans største ønske var å kjøpe en walkie-talkie og om mulig kunne snakke litt med verden utenfor skipet.

2.10. Jod og lidelser

Helsen til mannskapet om bord på MS Louise var generelt veldig god, og det var sjelden at noen ble alvorlig syke. Når overstyrmannen av og til måtte åpne medisinkisten, som egentlig var et låsbart skap med glassdører på broen, var det som regel på grunn av større kutt eller klemmeskader. Da var det om å gjøre å få rensset og bandasjert sårene med det samme og dele ut smertestillende tabletter. Universalmedisin som de fleste av mannskapet selv hadde anskaffet seg, og som de oppbevarte på sin egen lugar, var Globoid, plaster og en liten brun glassflaske med flytende jod. Innholdet i flasken var 2 % vanlig jod, 1,4 % kaliumjodid, 96 % etanol og rensset vann. Joden motvirket gryende betennelser, og alle om bord brukte dette brune stoffet når de fikk rifter eller kuttskader på nevene. Daglig satt det flere rundt matbordet med store brune flekker på nevene, men dette kom ikke av dårlig håndvask. Tvert imot var de blitt helt desinfisert.

Øvrige lidelser som det ikke var så lett å få øye på om bord, var nervetrøbbel. Enkelte sykeepisoder var mer alvorlige enn andre, og et av tilfellene omhandlet stueren Terje. Han hadde isolert seg på lugaren sin i nesten to uker, og det var bare overstyrmannen og kokken som fikk snakke med han. I tillegg mottok han selvsagt daglige måltider servert av hjelpemannen José. Det som i dag benevnes som alvorlige depresjoner, ble omtalt som *nerver* om bord. Dette var et kjent fenomen blant sjøfolkene, og det verserte mang en fortelling om gamle krigsseilere som hadde sine fyllerier når nervene plaget dem litt ekstra. «Han plages bare litt med nervene», var et kjent uttrykk.

Terje sendte bud etter messen dagen før sykeavmønstringen i Montréal. «Ole, du må ha all mulig lykke til videre», sa han. «Husk nå å søke på kokkeskolen. Du har jo et godt talent, og du er både rask og sterk og har et godt humør.» Terje gav messen kjøkkenordboken av Andre Engh⁴⁷ som en avskjedsgave. «Du må lære deg disse oppskriftene for grunnsausene: *Brun saus, Demi Glace, Espagnole, Hollandaise, Bechemel, Smørsaus, Tomatsaus og Veloute.*»

⁴⁷ Engh (1935).

Messen takket pent for den spesielle bokgaven og lovet å lære seg disse sausoppskriftene. Det skulle vise seg å komme godt med på yrkesveien videre. Han skjønnte ikke før mange år senere at stueren hadde gitt han en svært verdifull førsteutgave av denne boken.

«Når du skriver til din far, må du hilse han så meget fra meg», kvitterte Terje. «Hils han og si at den beste kveldsmaten jeg noen gang har opplevd, var den som han stelte i stand hjemme i stua i nord. Jeg kjenner enda lukten av de der nystekte grovbrødene med røkt Alta-laks og eggerøre med fersk gressløk. Vi ble jo også skjenket sterk sjømannskaffe, øl, litt vodka og veldig mange morsomme historier», smilte Terje. «Ja du, med det samme du er innom, kan du legge tilbake denne glitrende boken til velferdskassen? Ja altså hvis du ikke vil lese den først da», smilte Terje.

Ole takket stueren varmt for samholdet om bord og ønsket han riktig god bedring. Messen var blitt litt lei seg og gikk rett på lugaren og skrev et lengre brev til sin far. Han formidlet den hyggelige hilsningen fra stueren og hvor vellykket det hadde vært å invitere mannskapet hjem til dem. Ole nevnte bare kort at stueren var blitt syk og måtte mønstre av. Han skrev også at han var begynt å tenke litt på kokkeskolen, og om han kanskje skulle søke på den. I så fall måtte han først få opparbeidet 26 måneders fartstid fra bysse/messe. Ole var på tur opp i messen med den røde boken han hadde lovet Terje å legge på pent plass i bokkassen, men ombestemte seg. «Kanskje jeg skulle ha kikket litt i den først», tenkte han. Det var en historisk bok fra om raseopptøyene i USA, som var skrevet av Martin Luther King Jr.⁴⁸ Boken kom ut det samme året som han fikk Nobels fredspris. Beskrivelsene i boken som brente seg fast, handlet om all den urettferdigheten de fargede barna og voksne hadde opplevd i USA, marsjen i Birmingham Alabama, de lange kampene mot rasediskriminering, mot hat og den store kampen for frihet.

Det ville ta minimum to uker før rederiet hadde en ny stuert på plass, og i denne perioden rykket kokken opp som kombinert stuert og kokk. Da ble det hjelpemannen og messen som måtte avlaste kokken med enda mer skrelling av poteter og tilberedelse av frokost og kveldsmat. Ole og José likte godt dette ekstra byssearbeidet, og kokken likte også meget godt å vikariere som stuert. Endelig kunne han selv få skrive alle menyene, og han fikk sikret seg en helt egen arbeidsplan for de neste seks ukene. Seibiff med løk a la Bergen ble selvsagt et permanent ukentlig innslag. José fikk også forhandlet inn to nye retter på kveldsmatmenyen: Chili con Carne og Empanadas. Nå skulle den tradisjonelle norske bønner og bacon-retten erstattes med en langt friskere Chili con Carne. Empanadas var en nyhet som han selv påtok seg å tilberede. Det var et smakfullt innbakt bakverk bestående av hvete med et sterkt kjøttfyll. José sørget personlig for å anskaffe fersk chili og knuste spisskummenfrø før skipet forlot Montréal. Mannskapet satte stor pris på de små endringene, som piffet opp menyen.

I kaiområdene rundt Chicago hadde det nettopp vært så mye uroligheter at mannskapet ble nektet landlov. En person var denne uken blitt skutt og drept på den samme kaien som skipet ankom til. Det viste seg å være et gjengoppgjør som ikke berørte skipene direkte, men myndighetene anbefalte kapteinen at alle sjøfolkene skulle bli om bord. Kapteinen tok ingen sjanser på at noen av mannskapet skulle bli dratt inn i konflikter, og nektet alle landlov.

⁴⁸ Luther King Jr. (1964).

En stund etter ankomst kom agenten om bord med rederipost og var klar for å utføre mannskapet enkle handleoppdrag. Ole hadde på forhånd tatt ut 220 amerikanske dollar hos overstyrmannen og ville kjøpe en kraftig femwatts bærbar walkie-talkie. Agenten var veldig hjelpsom og lovet å skaffe Ole en slik sak. Dollarkursen var på 5,50, så det ville gå med litt over en halv månedshyre for messen.

Bestekameraten Kjell hadde sendt brev, og Ole var veldig spent på innholdet. Kameraten hadde vært om bord på en norsk supertanker i Gulfen i ti måneder. Han skrev at det nettopp hadde vært en trist tildragelse om bord der. En av de andre lettmatrosene hadde hengt seg, og det var Kjell som fant han og måtte skjære han ned. Mannskapet på supertankeren hadde vært seks måneder i sjøen uten landlov, og det hadde tæret hardt på psyken. Skipet var bare i frakt mellom mobile lasteanlegg som lå flere kilometer utenfor landområdene. Ole skrev et kjapt brev tilbake rakk akkurat å sende det med agenten.

Hei Kjell.

Takk for brevet. Det var veldig trasige nyheter om din kollega som mistet livet. Du må komme deg i land så raskt som mulig fra dette skipet. Å seile så lenge uten en eneste pubtur er absolutt ikke bra. Si opp kontrakten eller be om sykeavmønstring. Kom deg om bord på et stykkgodsskip som har normale seilingstider, og mulighet for å besøke nye byer. Nå er jeg i Chicago Illinois og prøver å få tak i en walkie-talkie. Har du også en slik om bord? Kanskje vi kunne prata litt på skippen? Dette ble et kort brev, men jeg måtte rekke agenten. Ta vare på deg selv. Vi høres.

Hilsen Ole.

Hjemme hadde både Ole og Kjell deltatt i en liten *klubb* som var veldig interessert i alt innenfor bruk av walkie-talkie. Fullt utstyr inkluderte i tillegg til selve apparatet, som hadde en grense på 0,5 watt i Norge, innkjøp av små strømforsyninger som kunne konvertere fra 220v til 12 volt. Det skulle også anskaffes metervis med antennekabler og høye antenner på hustakene. I dette arbeidet var det nødvendig å bruke loddebolt når mottakene skulle festes. Belønningen var å kunne ta inn *skippen* både fra Italia og USA når atmosfæren tillot dette. Da ble det utvekslet postadresser på radioalfabetet, og så sendte guttene små kjemmelagede QXL-kort til hverandre. Normalt var det ellers bare ca. åtte–tolv kilometers rekkevidde på disse apparatene.

Radioalfabet var obligatorisk og veldig enkelt å lære seg utenat: Alfa, Bravo, Charlie, Delta, Echo, Foxtrot, Golf, Hotel, India, Juliet, Kilo, Lima, Mike, November, Oscar, Papa, Quebec, Romeo, Sierra, Tango, Uniform, Victor, Whisky, X-ray, Yankee, Zulu. Tallene var også viktige i den internasjonale kommunikasjonen: Zero, One, Two, Three, Four, Five, Six, Seven, Eight, Nine. Hvis du for eksempel skulle kommunisere GT400, ble dette uttalt som; Golf Tango Four Zero Zero.

Telegrafisten, også kalt Gnisten, ble litt imponert da han og messen en kveld satt på poppen og snakket litt radioalfabet. «Hvor i all verden har du lært deg dette her?» undret han, «dette

sleit jeg litt med under utdannelsen». «Hos italienerne på skippen», svarte Ole tørt. Gnisten viste Ole de mest seriøse lokale kanalene hvor det kunne være muligheter for skipp.

På den store radioen i mannskapsmessen tok de inn alle de titalls lokale radiostasjonene i Chicago-området. En morgen under frokosten ble budskapet kringkastet og repetert. «The King is dead!» Elvis var død. Dette skjedde på Graceland, Memphis, Tennessee, og han ble bare 42 år gammel. Det gikk bare noen få minutter fra denne nyheten ble annonsert til den ble etterfulgt av reklameinnslag og tilbud om å kjøpe alle mulige tenkelige Elvis-effekter til rabatterte priser. I tre dager pågikk denne salgskampanjen for rimelige singleplater og LP-plater, kassetter, t-skjorter, penner, bager og buttens med Elvis-reklame på. Messen var litt sjokkert over dette kommersielle fenomenet. Han var overbevist om at det aldri noen gang ville kunne skje i Norge. Gammelguttene om bord trakk bare litt på skuldrene og kommenterte tørt: «This is America.»

2.11. Oppsigelsen

Nå var det snart slutt på moroa. Skipet skulle selges. Det var en dyster beskjed å få. Mange hadde planlagt å være mye lenger om bord på dette skipet. Ny hyre var det nødvendigvis ikke så enkelt å skaffe seg. I den nest siste havnen bunkret mannskapet opp og handlet litt mer tollvarer enn det var lov til. En av matrosene hadde handlet inn lokal og kruttgod 96 % vodka. Han hadde gjemt noen flasker her og der om bord. Den siste literflasken hadde han på lugaren helt til rett før ankomst. I panikk erstattet han vannet i drikkemuggen i kjøleskapet i mannskapsmessa med spriten. Han orienterte kollegaene sine i messa om hendelsen. Etter forhalingen ble det servert frokost. Den eldste motormannen hadde ikke fått med seg denne beskjeden. Alle forsto dramaet som skulle komme, da det første han gjorde etter at han kom opp fra maskinrommet, var å skjenke opp et fullt glass fra vannmuggen i kjøleskapet. Det ble dørgende stille rundt alle messebordene. Da motormannen svelget en munnfull fra vannglasset, skiftet han først ansiktsfarge, rullet med øynene, hostet skrekkelig og gispet etter luft. Ingen rundt dekkbordet sa et ord. Etter noen pusteøvelser og en kopp melk roet situasjonen seg. Da smilte alle rundt bordene litt forsiktig av den pussige hendelsen. Tenk at han ikke kjente lukten av 96 % vodka før frokost! *Uten-lukt eller sans* ble den eldste motormannen omtalt som i messa, og dette ble også hans ettermæle fra dette skipet.

2.12. Landsmøtet

Det ble rikelig med fritid for Ole, som etter avmønstringen ble gående en tid på ventehyre. Han meldte seg inn i Arbeidernes Ungdomsfylking, som hadde en rekke aktivitetstilbud. De mest populære tilbudene var å kunne dra på leirer, hytteturer og politiske møter i nabokommunene. Det største høydepunktet var å kunne bli valgt ut som delegat til Landsmøtet i Oslo fra fylkesårsmøtet. Ole, Reidar og Jenny var blant de heldige fra lokallaget som ble valgt som landsmøtedelegater. Den politiske situasjonen var preget av en internasjonal uro, og hovedtalen var ingen ringere enn partilederen. Hans tema for talen var internasjonal solidaritet. De tre guttene fra nord ble tilfeldigvis med han i heisen opp til landsmøtesalen. I heisen tok han opp et sigarettpapir fra sin tobakkspakke og spurte Ole om han hadde en penn å låne vekk. «Ja, klart det», svarte Ole og rakte han pennen. Så vendte lederen seg inn mot heisveggen og holdt sigarettpapiret opp på veggen noterte ned fire stikkord. «Erfaringen», «Gløden», «Krigen», «Drømmen».

«Tusen takk!» sa han og leverte pennen tilbake. Sigarettpapiret var det eneste hjelpemidlet han brukte, og han holdt det i hånden under sin 45 minutters sterke og gripende solidaritetstale. Guttene og resten av salen satt helt målløse og opplevde denne mannens store talegaver og sterke innlevelse. Det glødende engasjementet for fred og internasjonal solidaritet og målet om å stoppe overgrepene i Sør-Amerika ble utspilt både verbalt og senere i boktekst.⁴⁹

Det var flere høydepunkter som skjedde på landsmøtet både innenfor og utenfor møtesalen. En annen sentral person som deltok aktivt der, var den karismatiske AUF-lederen, som tilbød de tre førstegangsmøtte delegatene fra nord en privat sightseeing i Oslo. «Hvor mange utedoer tror dere det er her, da?» spurte han. «Ingen utedoer», svarte Jenny, «dere har vel innlagt vann?» «Minst fem tusen utedoer», svarte AUF-lederen, «og her ser dere noen få av dem», sa han og kjørte de tre litt rundt i de gamle boligkvarterene i Oslo sentrum. Da ble det helt stille i bilen i flere minutter. Glansbildet til guttene om at absolutt alle innbyggere i Oslo var bedrestilte og velstående, ble på under fem minutter snudd opp ned.

I pausene på landsmøtet var det anledning til å lufte seg litt. Det ble tid til både en kopp kaffe og en røyk ute på trappen. I en sidegate fantes det en morobutikk. Reidar likte å ape litt, og han hadde blant annet anskaffet seg en liten sort stjerneikkert. Den var en liten lommeutgave laget av messing. Kikkerten kunne bare brukes med det ene øyet. Ekstraustyret til denne kikkerten var en tube med svart luktfri skokrem. I bruksanvisningen skulle denne kremen smøres tynt rundt kanten av kikkerten som vendte mot øyet. Seeren skulle instrueres til å holde kikkerten helt inn til øyet, holde den opp mot lyset og snurre den forsiktig rundt to ganger. På skjermen i kikkerten ville det da plutselig dukke opp noen fantastiske stjernelignende visdomsord som også varierte i farger. Da den uheldige kikkeren etter hvert skjønnte at dette bare var tull, viste det seg at han hadde fått en sort ring rundt det ene øyet. Enkelte gikk med slike ringer ganske lenge før noen vitner viste litt omsorg og tipset dem om å se seg i speilet. En av de uheldige stjernekikkerne var en ung og aspirerende fiskeripolitiker. Bare fem minutter før han skulle opp på talerstolen, gikk han på stjerneikkertspøken. Tre minutter før han skulle ha ordet, fant han ut at han måtte på toalettet. Dette ble den raskeste ansikts vasken han hadde gjennomført i hele sitt liv. Lettere oppkavet og rødmusset i ansiktet fremførte han tidenes mest engasjerte og det desidert beste fiskeripolitiske forslaget på et landsmøte. Resolusjonen ble vedtatt med klar margin, og i seierens glede ble Reidar tilgitt for denne apestreken av fiskeripolitikeren.

2.13. Lokalvalget

Den samme høsten var det lokalvalg i hjemkommunen. Full av motivasjon tok de tre landsmøtedelegatene initiativ til å få frem en lokal ungdomskandidat som ordfører på partilisten. Det var full møterett for alle betalende medlemmer inkludert ungdommene på dette partimøtet, som skulle vedta partilisten. Møtet startet allerede klokken 10.00 på en lørdag formiddag. Normalt ville ikke alle ungdommene ha dukket opp etter fredagens diskotek. Men det hadde blitt en sterk mobilisering foran lokalpartiets nominasjonsmøte. I en dør-til-dør-aksjon hos samtlige medlemmer av ungdomslaget klarte de å stille med tjuefem delegater på møtet. Det holdt akkurat til å få en annen toppkandidat på listen enn det som

⁴⁹ Steen (1988).

komiteen hadde foreslått. Det ble litt av et rabalder, med både partiutmeldinger og sterke kommentarer fra talerstolen. Den sittende ordføreren som etter valget måtte gi fra seg ordførerklubben, flyttet omgående fra bygda.

2.14. Bygdefestene og sukkerlasten

Rett etter den første seilasen i sukkerlast traff Ole en jente på en bygdefest. De møttes en tid etter, men forholdet ble kortvarig. Noen måneder senere kom Einar til verden. Moren fikk etter hvert en ny kjæreste, og disse giftet seg. Stefaren adopterte Einar.

Ole fortsatte turene i Nordsjøen. Hovedruten var fra Tate & Lyle i London til Vestlandet med sukkerlast. London og Bergen var de største byene, men også mange småplasser som trengte sukker til saftproduksjon, ble besøkt.

Kampen om hyre om bord på de skipene som fortsatt var i drift, hardnet til. «Det eneste som kan redde deg, er mer utdanning», hadde hyresjefen formanet Ole. Nå var det plutselig blitt et søkelys på å samle seg nok antall måneders fartstid til opptak på kokkeskolen.

2.15. Kokkeskolen

Kokkeklassen besto av en gruppe unge menn i aldersspennet 18–42 år. Det var et imponerende kjøkken med flere avdelinger inkludert kjøttbod, bakeri, konditori, koldtkjøkken, varmkjøkken, spisesal og vaskeri. I spisesalen ble det servert lunsj på alle hverdager klokken 11.00. Disse lunsjbuffetene var viden kjent, og her ble det presentert og servert en rekke delikatesser i forbindelse med kjøkkenopplæringen. Servitørfag var også et tilbud på denne skolen, og den klassen fikk hovedansvaret for både serveringen i lunsjkafeen og salget tilknyttet cateringvirksomheten.

En rekke av byens kjente og velrennomerte kunder handlet luksussnitter på kokkeskolen. På nystekte brød av grovt og fint kaliber anrettet og pyntet kokkeelevene de lekreste smørbrød. Servitørelevne hadde både annonsert og presentert smørbrødene på bilder og plakater. Menyene var blant annet rekesmørbrød med majones, røkt laks med eggerøre og persille og snitter med roastbiff, remulade og frityrstekt løk. Det var også tilbud på dessertkjeks med franske oster. Alle disse eskene med smørbrød var både velsmakende, rimelige og eksklusive. Likevel kom det alltid noen sure klager og ikke så hyggelige kommentarer fra en av de ledende losjektivene, fru Aleksandersen. «Dette er altfor dyrt. Brødet var ikke nystekt, rekene var ikke helt ferske. Majonesen var ikke kald nok.»

Nilsen, en av kokkelærerne, hadde i et par–tre uker hørt på alle disse urimelige klagenes som fru Aleksandersen rettet mot servitørelevne. En dag hadde han bestemt seg for å spille kvinnen et aldri så lite puss. I kjøttboden hadde kokkeklassen dagen før hatt undervisning i partering av en okse. Da slaktet var ferdig oppstykket og sirlig blitt inndelt i alle kjøttstykker, ofret lærer Nilsen den ene bakknoken fra oksens. Selve lårbeinet var bare delvis reinskjært for kjøtt, og det ble knust med en slegge helt nederst. Nilsen fikk dagen etterpå hjelp av to av sine lærerkollegaer til å binde opp sitt eget høyrebein med reimer. Under kneet bandt de opp lårbeinet fra oksens med hyssing. Foran det hele hang det et nystrøket hvitt forstykke.

I lunsjpausen skulle den ledende losjektivene komme for å hente de to bestilte eskene med smørbrød. Nilsen hadde stilt seg opp midt mellom seks servitørelevne. Elevene var alle helt oppdresset med hvite servitørjakker, sorte bukser og skjørt, hvite skjorter og sorte sløyfer.

Lærer Nilsen hadde en nystrøket hvit kokkejakke, grårutet bukse, et hvitt halvlangt forstykke og en høy hvit kokkelue på. Han holdt begge smørbrødeskene i sine to hender, og både han og elevene smilte, bukket og hilste hjertelig på fru Aleksandersen ved ankomst. Hun var litt travel og mottok kjapt de to eskene hun hadde bestilt, og fikk betalt. En kjent uvane som hun hadde, var å måle alle personer ovenfra og ned før hun snudde seg og vendte ut av døren. Det skulle hun akkurat til å gjøre også denne formiddagen. Nedenfor kanten av forstykket til lærer Nilsen var den ene kokkefoten helt ordinær med en grårutet strøket bukse og en sort sko. Fra den andre foten derimot, hang det flere lange røde kjøttstrimler som det dryppet litt blod fra, og nederst stakk det ut marg fra et nakent leggbein som var helt knust, og som han tilsynelatende sto og støttet seg på ned mot gulvet. Det tok bare tre sekunder før de nærmeste elevene måtte fange opp den besvimende fru Aleksandersen. En stol ble hentet, og et kaldt glass vann senere kom hun etter hvert til hektene. Da var alt av ekstrautstyr fra kjøttboden hurtig og elegant blitt fjernet og tørket, og Nilsen fikk overlevert henne både regningen og god bedring-hilsninger fra alle lærerne og elevene.

Etter denne litt merkverdige hendelsen trappet losjekvinnene opp sine innkjøp fra koldtkjøkkenet på skolen. De fikk et skriftlig tilbud fra rektor om å delta som faste lunsjgjester to dager ukentlig. I forkant ble det inngått en muntlig avtale mellom elevene og fru Aleksandersen om alltid å forsøke å støtte hverandre med konstruktive spørsmål og svar og kontante oppgjør ved alle regninger. Som en hovedregel skulle begge parter bidra med sitt gode humør og utvise hverandre vennlighet.

Bortsett fra en liten tildragelse i bakeutsalget ble det roligere forhold i kundemottaket. Fru Aleksandersen hadde kjøpt et større parti hveteboller til et losjemøte. Hun sto ved disken dagen etter og holdt demonstrativt frem en av bollene i en tøyserviett. «Se her!» sa hun til Inger, en av elevene. «Se! Det er jo et svært innsekt i denne bollen», sa hun og holdt baksten fremfor ansiktet til eleven. «Hmm», sa Inger og bøyde seg enda litt lenger frem. Hun var lynrask og snappet den mørke flekken på hvetebollen med to fingre og puttet den i munnen. «Å, det er jo bare rosiner», sa hun smattende og svelget ned bollebiten. Etter dette gav fru Aleksandersen opp. Det kom aldri flere klager. Elevene var visst i stand til å spise opp ethvert bevis.

Kokkeskolen var lærerik på mange områder. I tillegg til flinke lærere var det et godt kameratskap mellom elevene. Ingen skulle bare bli stående å se på, og alle skulle inkluderes.

2.16. Stuertskolen

Etter åtte uker om bord på en fryseråler, som hadde oppspart 100 tonn av torskekvoten, skulle Ole snart starte på stuertskolen. Han hadde kjøpt alle skolebøkene rimelig av en kollega om bord, som to år tidligere selv hadde fullført denne utdanningen. «Interessante teorier, men jeg vil mye heller være fisker og kunne gå til dekket bord», sa han. Fiskeriet om bord gikk meget bra denne sommeren, og det var ikke så mange konkurrerende trålere mellom Bjørnøya og Svalbard på denne årstiden. Ole hadde lært litt om proviantering både hjemme og på kokkskolen. Han hadde en joker i ermet, og det var å lage mange ulike middagsretter fra fangsten om bord. Det kom rikelig med torsk i trålen og innimellom også litt kveite og hyse. Kjøtt var det heller ikke mangel på i det store fryserommet, og der kunne han også fryse inn all melken. Han var alltid litt overrasket over hvor ferskt og godt melken egentlig smakte,

etter at den ble tint opp langsomt i en bølge med ferskt vann over natten. Fløten gikk det ikke like bra med. Den skilte seg etter opptining, men den var allikevel grei å bruke til sjokoladekaker og kalde og varme sauser.

Det som kom som en overraskelse på Ole, var omsetningen av hvetemel. I hans beregning hadde han proviantert rikelig med både hvetemel, havregryn og grovt mel. Men han hadde regnet feil. Fisket foregikk i vakter på seks timer. Det vil si at det var fiskere som arbeidet på skift hele døgnet. Hva mannskapet spiste og braste fra byssen i pausene om natten, hadde han liten kontroll på. Ole bakte åtte store grove brød annenhver dag. I tillegg ble det servert pannekaker, vafler, rundstykker og kaker. Enkelte netter kunne han våkne og kjenne lukten av nystekte vaffelkaker, men han hadde ingen planer om å innskrenke denne velferden for sliterne.

Allerede etter seks uker på sjøen innså han sin egen feilberegning. Det var bare nok hvetemel til fem dager til, og da hadde de kun vært ute i syv uker. Turen var beregnet til minimum åtte uker. Hva skulle han gjøre med dette? Ydmykelsen som sto for døren, dukket også opp i drømmene, og flere ganger våknet Ole helt våt av svette. «Du, skipper! Vi trenger visst mer hvetemel for å kunne få bakt brød!» hørte han seg selv stotre frem. Han var passelig fortvilet og grudde seg til møtet han snart måtte ta med skipperen. En natt kom stemmen fra mor Elen: «Ole! Det ordner seg», sa hun.

To dager senere var den store tråleren plutselig helt stille og uten fremdrift. I arbeidet med å vinsje trålen om bord etter et langt hal hadde noe av linet viklet seg inn i hovedpropellen. Uansett hvor mye de hadde forsøkt på å kjøre dette av, ble det ingen positive resultater. De måtte bare gi opp. Lykken var at det lå et forsyningskip i nærheten, som var på tur til lands. Skipperen på forsyningsskipet hadde selvsagt tilbudt seg å slepe tråleren til lands. Noen timer senere skulle de ankomme kaien i Honningsvåg, og der sto det en dykker klar med utstyr for å fjerne tauverket fra propellen.

Tre timer før ankomst hadde Ole gått forsiktig opp i styrhuset og spurt skipperen om det var greit å kunne få bestille litt ekstra proviant og ferske varer, siden de allikevel var på tur til land. «Ja selvsagt, selvsagt!» hadde skipperen svart. Han hadde jo tenkt å spørre stueren om han ikke ville ringe skipshandleren etter noen ferske varer. Ole ringte til skipshandleren og fikk bestilt varene fra sin lille liste: fersk melk og fløte, frukt og grønnsaker og selvsagt mer iskrem. I tillegg hadde han bestilt litt ekstra kaffe og femti kilo hvetemel for å være helt på den sikre siden. Man visste jo aldri hvor lenge slike sommerturer kunne vare, hadde han sagt. «Må få takket mor Elen også», mumlet han for seg selv. «Sa du noe?» hadde skipperen spurt han. «Nei da – nei da, bare tusen takk for lånet av telefonen», hadde han svart.

Fagene på stuertskolen gikk greit for Ole. Provisianering og bokføring var noe av de morsomste. Han fikk også inkludert handelsbrev i denne skoleringen. Etter kokkeskolen måtte han ut av hybelen, og nå skulle han flytte inn i et kollektivt midt i sentrum. I skolebyen var det mange populære fester etter oppstart, men litt utpå senhøsten ble det mindre og mindre penger på bankkontoene. Et klokt hode fant på at de skulle skaffe seg et hjemmebrentapparat, bare for å kunne spe på med litt drikkevarer. De danset litt i det ene rommet og stimet litt i det andre. Men det gikk litt verre når det samme kloke hodet i kollektivet også fant på å produsere husets egen vin. De handlet inn diverse plastkanner, vinamatpreparater og en rekke poser med

pulver fra et postordrefirma. Ingen hadde tid til å vente til produktene på badet var helt ferdige. Etter en lørdagskveld måtte hele drikkeglassbeholdningen i kollektivet byttes ut. Vinskvettene i glassene var rett og slett blitt forsteinet over helgen, og dette belegget lot seg ikke fjerne. Ingen ville tenke på hvordan de selv og gjestene så ut innvendig etter denne feiringen.

En av de nye beboerne i kollektivet ville bli direktør, men først ville han lære seg litt om økonomi på handelshøgskolen. Han manglet både studiepoeng og en ny madrass til sengen etter innflyttingen, men han fant råd. Studenten kjøpte seg en blå lagerfrakk med et bredt belte på bruktbuikken og stilte opp på sengesentralen på lokalsykehuset tidlig neste morgen klokken halv syv. Som den mest naturlige tingen i verden gikk *lagermannen* direkte til sengelageret og hentet seg ut en helt ny madrass. Han heiv den over skulderen, vandret ut og gikk gjennom byen. Vel hjemme kunne han skryte litt av å ha anskaffet seg den mykeste, nyeste og rimeligste sengemadrassen i dette kollektivet.

2.17. Nordsjøen

En kamerat av Ole hadde trukket vinnerloddet og fått seg styrmannsjobb om bord på et større dykkerskip. «Når det dukker opp en ledig kokkejobb her, ringer jeg», hadde han lovet. Ole hadde nettopp giftet seg og fått en sønn. Ikke mange ukene etter var han påmønstret i Nordsjøen. Turnusene for mannskapet var seks uker om bord og fire uker på land. Det var seksti mann om bord totalt, hvorav førti var i dykkeravdelingen. Fire varme måltider i døgnet var standard om bord inkludert spesialkost til dykkerne. I dykkerklokken var det vanlig å få servert nykøkt havregrøt hver dag – og av og til flere ganger per dag. Livet om bord i den lille dykkerklokken var utenom oppdragene svært stillesittende, og dette måtte menyene være tilpasset til.

Det spesielle med å komme seg om bord og å reise på land var heisturen i basket fra skipet opp til oljeplattformene. Fire mann balanserte vekten på den sirkelformede personellkurven de sto på. De var utstyrt i overlevelsedrakter og holdt seg fast i det flettede tauverket på den tre meter høye kjeglen. Denne installasjonen ble heist fra skipet himmelhøyt opp til helikopterdekket på oljeplattformene.

Helikopterturene var ikke de verste. Det var derimot turene fra Skottland til Bergen i innleide småfly uten toalett. Etter seks uker om bord med alkoholforbud ble det alltid tid til en eller to pint øl på flyplassen. Flyreisen hjem måtte ofte improviseres med en nødslange ved det bakerste setet.

Noen ganger kunne det oppstå problemer med hjemreisen, men mannskapet ble etter hvert godt kjent med improvisasjonskunsten. Martin var en av de mest rutinerte matrosene om bord. Han hadde blitt litt for heftet i taxfree-avdelingen i Aberdeen og mistet flyet som skulle til Oslo via London. Han fikk hjelp av en flyvertinne som kjente han igjen, Hun så at han satt litt betuttet i restauranten med et nyinnkjøpt smykke til kona på bordet pluss en halv øl. Flyvertinnen syntes synd på denne akterutseilte sjømannen, og etter to telefoner hadde hun ordnet han en plass om bord i et lite privat jettfly som tilfeldigvis skulle fly direkte til Oslo. Det var en gullforgylt flaks at hun kjente til dette private jettflyet, som hun tidligere hadde arbeidet på. Skipskameratene som hadde etterlyst Martin, skjønnte aldri hvordan han hadde klart dette mesterstykket. Når de hadde landet, satt han smilende og tok imot dem i baren på

Oslo lufthavn. «Hvordan i Guds navn kunne du komme hit før oss?» spurte den eldste av mannskapet. «Du var jo ikke om bord i flyet?» «Å, dere vet vel at jeg er jo en ekte finnmarking», svarte han. «Jeg kan jo både ganne, det ene og det andre og litt mer enn det.» «Ja, jeg hang meg bare på dere rett bak flyet», sa han. Det ble ikke snakket mer om den historien, men Martin var alltid langt fremme i innsjekkingene etter dette.

Nordsjødykkerne ble også kalt pionerdykkerne i perioden 1965–1989. Totalt var det minst 2375 dykkere som i kortere eller lengre perioder utførte sine viktige arbeidsoppdrag for oljeindustrien i norsk eller britisk sektor av Nordsjøen. Flere av dykkerne fikk påvist seinskader, og mange ble arbeidsuføre. Dette kom fra de lange oppholdene under trykk i dykkerklokkene og arbeidsoppdragene på svært dype farvann. Det var flere rettssaker om disse arbeidsforholdene, og det norske Stortinget tilbydde opptil 2,2 millioner kroner til hver av de 260 dykkere (og etterlatte) som tidligere hadde blitt tilkjent erstatninger.⁵⁰

2.18. Siviltjenesten

Ole var etter mange runder med seg selv blitt overbevist om at krig var galskap. Det samme mente han om den pågående atomopprustningen som foregikk mellom USA og Sovjetsamveldet. Det var imidlertid ikke anledning til å nekte militæret med begrunnelsen atompasifisme. Den eneste anledningen til å komme seg unna var å erklære seg som hundre prosent pasifist. Flere av kameratene i bygda og fra ungdomslaget hadde vært innom den lokale lensmannen til avhør. Etter hvert som de hadde nektet militæret og erklært seg som pasifister, måtte de passere et formelt intervju med lensmannen. En historie som ble selve preferansen i guttegjengene, var svaret til Jens.

«Ja, Jens!» hadde lensmannen spurt. «Hva faen gjør du hvis det kommer en sint russisk soldat med automatvåpen springende etter deg og trenger deg opp i et hjørne nede i sildebingen på kaia?» «Åå», kom det litt forsiktig fra Jens: «Det er veldig enkelt. Jeg tar bare stigen og setter den opp til toppen av bingen og springer raskt opp og drar stigen etter meg og er vekk før russeren skjønner noen ting.» «Stigen?» spurte lensmannen. «Hvilken stige snakker du om? Hvor fikk du den fra?» «Jo, den stigen hentet jeg fra akkurat den samme plassen som du hentet han der sinte russeren fra», svarte Jens. Lensmannen hadde flakket litt med blikket, stemplet litt på dokumentet og ba Jens om å forsvinne. I flere intervjuer etter dette satt det noen selvsikre gutter i avhør og tenkte på stigen til Jens.

Jon, faren til Ole, hadde vært kjøkkensjef på et militærfort, og han hadde et stort nettverk i dette miljøet. Til hans fortvilelse valgte sønnen siviltjeneste foran en trygg militær karriere. En formildende omstendighet var at Ole fikk anledning til å skaffe seg praktisk utdanning under denne kommende «tvangstjenesten» på en eller annen institusjon.

Livet som sivilarbeider blant beboerne på institusjonen var en befrielse for Ole på flere områder. Arbeidsdagene var interessante og lærerike på alle måter. Arbeidet skulle utføres utendørs. Det var snakk om både vedhogst, høsting av grønnsaker, slåtte og skogsarbeid. Vedhogsten var fysisk krevende, men i pausene og på dager med svært dårlig vær kunne de utføre forskjellige innendørsaktiviteter i den lille steinhytta. Aktivitetene varierte fra treskjæring og strikking til skriving og lesing. En av beboerne som var interessert i strikking,

⁵⁰ Fanebust og Smith-Solbakken (2020).

ble fast leverandør av håndstrikkede lester til Ole og hele hans familie. Varene kunne enten betales med kontanter eller tobakk. Denne hyggelige handelsforbindelsen skulle vare i mange år etter siviltjenestens opphør.

Ole fikk etter hvert stemplet inn nye bokstaver i førerkortet og rettet kursen nordover.

2.19. Longyearbyen

En av de største spenningsfilmene på kino denne vinteren var hentet fra romanen *Orions Belte* av Jon Michelet⁵¹, som på denne tiden var en profilert forfatter og marxist-leninist. Han hadde tidligere jobbet om bord på frakteskuten *Sandsvalen*. Den dramatiske historien som ble filmatisert av Ola Solum, omhandlet mannskapet på den lille lasteskuten under navnet *Sandy Hook*. Den lille skuten fraktet varer til Svalbard, og på ferden oppdaget mannskapet tilfeldigvis en russisk lyttestasjon. *Sandy Hook* ble angrepet og senket, og bare én av mannskapet på tre overlevde og kom seg tilbake til Norge. Skuespillerne Helge Jordal, Sverre Anker Ousdal og Hans Ola Sørlie hadde hovedrollene. De fantastiske bildene fra det vakre landskapet på Svalbard gjorde inntrykk. Filmmusikken til Geir Bøhren og Bent Åserud var enda sterkere. Denne musikken er fortsatt en gave til alle munnspillere.

Ved en tilfældighet oppdaget Ole noen uker senere en interessant annonse i lokalavisen. Ledig stilling: *Kokk i Longyearbyen*. Han ringte opp en kontaktperson og spurte litt om tidspunkter og innkvartering. Det viste seg at vedkommende som skulle slutte, hadde med sin familie i en av bedriftens disponible leiligheter med to soverom. I tillegg til den ledige jobben var en leilighet også tilgjengelig. «Jeg søker hvis familien blir med», sa Ole, og en uke senere satt han fremfor avdelingslederen. Før intervjuet hadde de tre stått i kontorvinduet og kikket på en stor brannøvelse. Det lokale brannvernet i Longyearbyen, som besto av Store Norske-ansatte, hadde satt fyr på hele den gamle Sverdrupsbyen. All bebyggelse unntatt et lite lager ble kontrollert brent ned. Lagerhuset skulle i fortsettelsen fungere som byens ølutsalg. «Hvorfor brenner de ned lokalhistorien her?» spurte Ole avdelingslederen. «Har ikke peiling», svarte hun, «men jeg regner med at det handler om å ikke lage rottreir eller unødige forsøpling».

Arbeidet på kjøkkenet var både slitsomt og morsomt med interessante menyer. Johannes trivdes i barnehagen, og familien økte etter hvert med lillebroren Sverre.

Etter tre spennende år med mange flotte naturopplevelser på Svalbard rettet familien kursen sørover igjen. Nå manglet bare en prøve før Ole kunne søke opptak på høgskolen. Fagbrevet kom på plass i løpet av våren, og flyttelasset var snart på tur igjen. Det ble tre år på Vestlandet for familien på fire. Endelig var alle vitnemålene på plass. En ny periode var i anmarsj, og den første jobben ble i hjemfylket, der en bedrift hadde fått nye eiere.

Et av Oles faglige høydepunkter på kjøkkenet og i spisesalen var en dronningmiddag. Det var bykommunen som hadde fått æren av å organisere et privat museumsopphold for H.M. Dronning Sonja. Hun var som kjent meget interessert i lokal historie. Ole ble tilkalt som ansvarlig for et lite lunsjselskap med åtte spesialinviterte gjester. Planen var at disse skulle trakteres i finstuen på et nedlagt herskapshus, som flere år tilbake var blitt omgjort til regionens museum. Stuene var helt magisk intakte med originale møbler. Kjøkkenet i museet var også akkurat som i 1750, men av brannhensyn var huset uten varmekilde, og der var det

⁵¹ Michelet (1977).

heller ikke innlagt varmt vann. Dette arrangementet ble dermed ikke helt uten faglige utfordringer. Ole likte slike oppdrag, og han fikk organisert et samarbeid med åtte lokale husmødre fra historielaget. Kvinnene stilte kjøkkenkomfyrene, kjøleskapene og oppvaskmaskinene sine til disposisjon denne onsdagen i oktober. Mennene til kvinnene sto for logistikken og transporten til og fra museumskjøkkenet. Kommunenes tekniske etat hadde ordnet med en egen bil og flere containere med både varmt og kaldt vann. Ole og servitøren Anita trakterte dette museumstaffelet med utsøkte lokale råvarer og retter. Her var det lokale spesialprodukter fra både jegere, fiskere og bønder. Det ble en selskapsbuffet med glaserte viltposteier, røkte reinsdyrhjerter, gravet fjellørret, innbakt havlaks og boknet og dampet torskefilet med einerøkte baconstrimler. De små bakverkene på dessertbordet var fylt med lokal multebær og villbringeber og dandert med vaniljekrem, melisglasur og marsipan. Disse delikatessene var det de åtte stolte kvinnene fra historielaget som hadde laget. Det ble litt ekstra spenning med te-kokingen. Den ansvarlige for oppdraget hadde vært vel raus med løsvekten, og når en av gjestene bare spurte høflig om litt mer kokende vann, gikk det fint å justere dette. Selskapet trivdes i de spennende omgivelsene. Det var også dette Hennes Majestet kvitterte med da hun takket kvinnene, kokken og servitøren for et spennende lunsjselskap. Kommunens representanter var også imponert over arrangementet, som for alle ble et vakkert smykke av et festminne. Siden arrangementet var av privat karakter, ble det håndtert deretter, og det ble ikke laget noen presseoppslag eller offisielle kommentarer om besøket. Ole og hjelperne oppsummerte også lunsjen som spennende.

To år senere ble det en ny flytting for Ole og hans familie. Denne gangen var det en ledig stilling i en større bedriftskjede.

Familien ble etter hvert splittet. Ole var blitt fraskilt og startet på en praktisk pedagogisk utdanning for yrkesfaglærere. Han hadde takket ja til en undervisningsstilling på et voksenopplæringskurs og spedde på med timer i en grunnkursklasse i kokkefag. Hvis han skulle få fast stilling som lærer i videregående skole, måtte han kvalifisere seg innenfor yrkespedagogikk. Uten at han helt annammet retningen, ble dette starten på en ny utdanningskarusell. Først var inngangsbilletten en årshet i praktisk pedagogisk utdanning (PPU), som kunne tas over to år gjennom ukesamlinger på universitetet, og oppgaveskrivninger fra egen undervisning.

Ole ble med i en langvarig kollokviegruppe med tre andre yrkesfaglærere som jobbet i den samme byen. Etter PPU gikk reisen hans videre til et toårig hovedfag i yrkespedagogikk (lektorutdanning), som han skulle gjennomføre på halv fart over en fireårsperiode.

Livet som yrkesfaglærer ble aldri kjedelig for Ole. Det kom alltid noen spennende kommentarer og opplevelser fra elevene, lærlingene og lærerkollegaene. Dette skapte energi, og det gav alltid ny motivasjon til å ville lære mer.

2.20. Samtalen

Ole hadde en ettermiddag en samtale med sønnen Johannes om sine egne læringserfaringer. «Her er noen sider som jeg har skrevet ned om min læringsreise», sa Ole. «Du kan godt lese og kommentere hvis du har lyst», sa han. «Ja, jeg leser gjerne», sa Johannes. «Kan jeg spørre deg om noe privat?» spurte han. «Selvsagt, spør i vei», sa Ole. «Hvordan traff du egentlig Britt?» spurte han. «Å, Britt, ja», sa Ole. «Vi møttes første gang på en større fagkonferanse.

Plutselig sto hun bare der og strålte før kveldens arrangement og spurte om hun kunne ta den ledige stolen ved siden av meg. Ikke mange uker senere møttes vi to igjen, og det oppsto søt musikk. Resten er jo historie», sa Ole. «Jeg har jo tenkt på meg selv som den heldige utvalgte den kvelden, men senere har jeg undret meg litt over om det kanskje bare var én ledig stol igjen i konferanselokalet?» Johannes smilte og kommenterte bare tørt at faren nok hadde hatt litt mer hell enn han hadde lov til akkurat den kvelden.

«Ja, det har du nok rett i» smilte Ole. «Vi må noen ganger ha litt hell med oss her i livet.»

Del 3. Jon

3.1. Bygdeskolen og Skaret

Det var ikke fritt for at han kjente at sinnet kokte og sydet inni seg, der han sto noen skritt utenfor barnekretsen i skolegården. Med gnistrende øyne og et bittert lite smil om munnen ble han stående og høre på alle skjellsordene som kom flommende. «Se på han der tomsingen av en taterunge», sa den ene av barna. «Han er jo bare en fark og en lappunge, og han er jo også en lausunge. Han har jo ingen far», ropte en av de andre ungene. «Se å dra deg vekk, vi vil ikke bli luset. Kom deg hjem til rønningen deres.» Jo, han kjente på et sinne – et ekte sinne. Han kjente også at gråten var på lur, men de ungene skulle ikke få gleden av å se han gråte. Aldri i livet skulle de få den gleden. Han måtte klare å vente med å gråte til han var kommet seg opp i Skaret. Der hadde han en egen plass mellom noen store steiner og en liten hule som bare han visste om, hvor hadde han grått mange tårer.

Den unge gutten hadde veldig mange fine stunder i Skaret sammen med katten og kattungene. Disse dyrene omtalte han som sine, og det samme gjorde han med alle fuglene. I fantasien eide han alle ville dyr og fugler. Han hersket over hele Skaret. Han var kongen der, men denne dagen ville han gråte litt over de fæle ordene som han var blitt hånet med. Han dro seg langsomt tilbake, og de andre ungene måtte ikke få anledning til å se han gråte, for da ble de som en ulveflokk. Da ville de slå han og håne han enda mer. Nei, han måtte bare komme seg vekk og rømme opp til Skaret. Han var lettbenet der han sprang opp i lia og videre oppover bergene. Det var ingen som klarte å holde tritt med han når de skulle springe i fjellet eller på myrene. Han suste som en vind av sted, og ingen ville finne han hvis han først fikk gjemt seg.

Denne dagen var det mer enn litt vondt. Det var som et åpent sår i brystet. Hvorfor kalte de han for en lausunge? Det hadde de aldri gjort tidligere, og hvorfor sa de at han var luset? Han hadde aldri hatt lus. Lausunge visste han ikke hva var, men det måtte være noe fælt. Var det fordi han ikke hadde noen far? Men han hadde jo bestefar og mor. Han ville spørre sin mor hva en lausunge var. Det måtte i alle fall være noe veldig stygt. Men han visste ikke om han ville tørre å spørre, da fikk han sikkert bare kjeft. Kanskje han kunne spørre katten og kattungene eller noen av fuglene når han kom opp i Skaret. Eller kanskje han skulle spørre onkel Nils – han visste jo alt? Nils kunne se ting som ingen andre kunne se. Jon funderte ofte på alt det rare med Nils. «Når du blir stor, så skal jeg både fortelle deg ting og lære deg ting som ingen av de andre ungene kan. Nå er du jo blitt syv år, men du er enda litt for liten. Bare vent til du blir litt større, du.»

Han glemte for en stund alle de fæle ordene fra ungene som var så mye større. Men bare for en stund, for oppe i Skaret kom ordene tilbake, og da gråt han stille og lenge for seg selv.

Årene gikk raskt unna, og Jon ble større, men ertingen og skjellsordene vokste ettersom tiden gikk. På skolen ble han henvist til seg selv i de to–tre første skoleårene, men han lærte etter hvert både det ene og det andre. Minst av alt lærte han lekser, for mesteparten av skoletiden tilbrakte han oppe i Skaret. Hver tredje dag møtte han opp på skolen. Det var ingen som brydde seg, og både læreren og elevene så helst at de ble kvitt denne raringen. Hvis Jon først begynte å snakke i klassen på skolen, kunne han fortelle de mest forunderlige ting som han selv hadde sett eller opplevd. Ingen skjønnte noe av disse historiene hans, og av og til sa han

også noen ord som ingen forsto. «Hva i herrens navn er det slags språk du snakker», kunne læreren spørre. Jon var som i transe og bare fortsatte med alle sine merkelige ord. Etterpå kunne han sitte lenge med et fjernt blikk. Han ristet på hodet og mumlet: «Dere forstår jo ingen verdens ting.»

Det var bare én som forsto Jon, og det var onkel Nils. «Du har skjulte evner, Jon», pleide Nils å si. Skjulte evner. «Ta godt vare på dem. Ettersom årene går, får du enda flere evner. Jeg skal fortelle deg mange ting, men ikke riktig enda.» Jon lurte på når Nils skulle fortelle han alle disse tingene, og hva det var han skulle lære av han. Men han gikk aldri lenge og tenkte på dette.

Oppe i Skaret og ute på myra opplevde Jon nye ting, og han lærte stadig flere nye ord som bare han selv kunne tyde. Han møtte en hel del rare folk som snakket med han på dette rare språket, som han nå forsto nesten alt av. Noen av dem var morsomme, mens andre var alvorlige. Noen var bittesmå, mens andre var store som furutrær. Alle hadde rare sko og luer og kjoler med sterke farger. De hadde brede belter med kniver hengende på magen. Folkene var alltid snille, smilende og blide. En av dem pleide å si at «Jon er av vårt folk, og han må bli med oss når høsten kommer».

To år tidligere gikk Jon inne på myrene og kikket på noen reinsdyr som beitet oppe i lia, da han traff på disse folkene for første gang. Den dagen dukket det opp to–tre stykker fra selve myra. Da de snakket og smilte, skjønnte Jon absolutt ingenting, og han trakk seg litt tilbake. Da dukket Nils opp og sa: «Bare kom du, Jon, dette er ditt folk, du har fint blod i årene dine.» Hva er det Nils babler om, og hva er fint blod i årene for noe? Jo, Jon fikk virkelig noe å tenke på, og han ville ha forklaringer. «Hvem er jeg, Nils? Og hva er en lausunge?» «Hvem har sagt det der, Jon? Hvem kalte deg for lausunge?» spurte Nils og var helt vill i blikket. Jon svarte litt stille: «Det er flere, og læreren sier at jeg er en tulling.» «Nååå, sier han det», sa Nils. «Ja, vi får nå se, vi får nå se, men glem nå alt dette her, du er altfor ung. Kom hit og hils på folket ditt.»

Siden den episoden på myra var Jon ofte sammen med disse folkene om sommeren. De eldre pleide å si at ingen hadde lært deres språk så raskt som han Jon. Han fikk sjelden høre skryt, så han vokste på det. Hver høst inviterte folkene Jon til å være med dem innover vidda med reinen, men Nils svarte alltid at det var for tidlig: «Han skal først lære bumannen ordentlig å kjenne, selv om dette kanskje er lite verd. Jeg skal også lære han forskjellige ting, og dere kjenner jo til mine gaver.» Jon hadde aldri sett disse gavene og lurte på hvor Nils hadde gjemt dem. De var ikke i den muren han bodde i, for den kjente han ut og inn. Han må ha gravd dem ned et sted, tenkte han. Blås i det, tenkte han, han Nils sier så mye rart. Nils hadde også fått det for seg at Jon måtte lære å lese og skrive, selv om han ikke likte seg på skolen. Han tegnet og snekret bokstavene til Jon og skrev av enkelte ord og setninger fra sin lille bibel, som han hadde i kisten på loftet. På denne måten lærte Jon både å lese og skrive. Spesielt før jul eller i helgedager pleide Nils å lese fra sitt spesialkapittel om dem som det ikke var plass for i herberget.⁵²

⁵² Bibelen (1930, Luk 2,7).

Dagene gikk på den lille gården som bestefaren og moren til Jon drev. De hadde noen geiter, to kyr og noen sauer. Ettersom bestefaren ble gammel, ble det mer arbeid på Jon og hans mor. Nils bidro ikke så mye. Han kunne legge av gårde og være vekke i dagevis for så plutselig å dukke opp igjen. Da kunne han dele ut forskjellige ting, og alltid hadde han med noe godt til Jon. Mor pleide å si at Nils ikke var som alle andre. Dette forsto ikke Jon da, men senere i livet skulle han få svar på disse spørsmålene. Nils var en yngre bror av Jons bestefar, og han hadde vært borte i mange år. Jon husket da Nils kom hjem til dem, enda så liten han var. Det var en høstdag da Nils kom hjem fra Amerika. «Han har seilt til sjøs», svarte de voksne da Jon spurte hvor denne rare mannen kom fra. Nils sa til Jon at han skulle fortelle han hvor han hadde vært, men han måtte vente litt til han ble litt større. Da synes Jon at Nils virket enda rarere.

Tidlig en vintermorgen dro Jon av gårde på skareføret. Han var nettopp fylt 13 år, og hver vinter drev han med rypesnarer inne på myrene. Det var om å gjøre å være tidlig ute slik at ikke noen andre på to eller fire føtter skulle rane snarene hans. Rypene han klarte å fange, trengte dem så sårt. Han fikk femti øre pr. stykk hos kjøpmannen, og alle pengene ga han til moren så hun kunne handle mel og sirup. Noen ganger kom han for seint til snarene og måtte vende tomhendt tilbake. «Jaja», pleide Nils å si til Jon ved slike anledninger: «De trengte dem vel bedre, de store – men det skal gro etter tyvhånden.» Denne morgenen var han ekstra tidlig ute og sprang lettbenet innover myrene.

Ved det første rypegjerdet fikk han tre stykker som han kunne putte i sekken. På tur til den andre snaren, som lå på den andre siden, hørte han noen som ynket seg. Jon ble stående stiv. Var det en ulv eller bjørn? Redsel kan skape fantasier i grålysningen, men skikkelig redd var han ikke. Han tok et godt tak i den gjeve kniven som han hadde fått i gave sist høst. Plutselig hørte han noe igjen: «Ååå, hjelp – hjelp». Han satte av gårde mot lyden. Tett inntil skogkanten ved rypegjerdet så han hva som hadde hendt. Gjerdet med snarene var revet ned, og der lå sannelig en av de verste plageåndene. Det var den gutten som tidligere pleide å kalle Jon for lausunge, men som gikk over til å kalle han for horunge så snart han fikk en anledning. Det var denne gutten som lå her med foten vridd. Svetten silte fra ansiktet, enda det var bitende frost. Da for det en liten djevel gjennom han. «Å, har du skadet foten? Ja, da kutter jeg den like godt av med denne her», sa han og viste frem den store kniven. «Du vet, jeg er jo en horunge og ikke helt riktig klok.» Da besvimte gutten og kom seg ikke til seg selv før Jon leverte han til foreldrene hans. Gutten plaget aldri Jon mer, og han rørte heller aldri snarene hans etter dette.

Utover vinteren begynte bestefaren til Jon å skranke. Han var verken frisk eller syk, men bare trett. Han ville bare ligge eller hvile sittende i den gamle gyngestolen. Kreftene tok slutt, og han var blitt sliten etter et langt liv med jord og steinarbeid. Hans virke hadde vært å mure opp hus og fjøsmurer av gråstein, som han selv brøt frem av fjellet med slegge og spett. Det ble enda mer arbeid på Jon. Ved siden av rypesnarene laget han soplimer, som han solgte for noen ører alt ettersom hva folk ville gi han. Etter historien med gutten i snaren som han hadde båret og slept hjem den vintermorgenen, var folk blitt litt mindre hånfulle eller jævlige med Jon. Men de var langt fra snille. Han ble regnet som en raring. Spesielt på grunn av det merkelige språket som han pleide å bable på. De voksne i bygda mente at han gikk og snakket med djevelen. Det var ikke mer å vente fra slike folk som kom fra lapper og tatere og farker,

og som delvis også kunne være farlige. Særlig mente folkene i bygda at Nils var farlig. Han kunne visst både gjøre vondt og godt, sa de, men det sa de aldri direkte til Jon. Det var fra ungene han fikk høre alt det som foreldrene deres snakket om.

En dag kokte det over for Jon på skolen. Læreren sto som vanlig på skoletrappen og skrek «oppstilling» da han kalte inn alle elevene fra det kjærkomne friminuttet. I klasserommet var det historietime, og læreren hadde spurt elevene om noen visste hvor *Enare* ligger. Da rakk Jon opp hånden. Læreren så på han med et hånlig smil og sa: «Nå, du, din lille tomsing, hva vet så du?» Jon ble blodrød i ansiktet og freste tilbake: «I Nord-Finland! Men du skal bli mer gal og tomsete enn meg. Bare vent», sa han og la på dør. Det gikk tre uker før de fikk han tilbake på skolen igjen, og det var Nils som klarte det. «Du skal gå på skolen, gutt», sa han. «Du skal hilse han læreren fra meg og si at han er et fint menneske.» «Han er vel ikke noe fint menneske som kaller meg for idiot og tomsing en gang og bestandig», sa Jon. «Hvorfor gjør han dette? Bare ikke bry deg. Gjør som jeg sier, så skal du få se.» Jon kom på skolen, bukket for læreren og overleverte hilsningen fra Nils. Læreren ble først blodrød og deretter hvit i ansiktet, og han svarte ikke med et eneste ord. I den siste skoletimen begynte han å svette og ga elevene fri. «Jeg er ikke riktig frisk», sa han.

Jon lurte fælt på hva som hendte, og fortalte moren om denne episoden da han kom hjem. Hun hadde ikke visst om alt dette som læreren hadde kalt han for. Det var det bare Nils som kjente til. «Ja, så du var ikke på skolen i tre uker, men hvor har du vært da?» spurte moren. «Du har jo gått ut hver morgen og kommet hjem hver ettermiddag.» «Jeg har vært i Skaret», svarte Jon. Merkelig nok fikk han ikke kjeft. Moren sa bare: «Ja, så han Nils sendte en hilsen med deg? Ja, da er det vel bare bra med den læreren, og stakkars han.» Jon forsto ingenting. Var de blitt rare, alle sammen, eller var det han selv som var blitt rar og tomsete?

Jon glemte snart hele historien. Læreren plaget han ikke mer, men han var ikke lenger slik som han pleide. Han kunne plutselig jage ungene hjem allerede etter den første timen. En måned senere kom han ikke på skolen. Ungene sto og ventet og fikk etter hvert beskjed om at læreren var blitt syk. Noen dager senere fikk Jon høre at læreren var blitt gal. De sa at han var sendt på et asyl fordi han hadde blitt helt vill og hadde gått løs med en øks i huset sitt. Familien hadde rømt, og lensmannen og fire andre menn hadde klart å overmanne han og legge han i jern. Jon lurte lenge på hvorfor læreren var blitt gal. Var det gått troll i ord, som Nils pleide å si?

Det begynte så smått å bli vår, og snøen tinte. Snart skulle han få møte folket fra vidda igjen. De dukket opp på myrene og i fjellet med rein og hunder, men ned til bygda kom de sjelden. Bare nå og da kom det en eller to for å handle, og da var de fåmælte og sky og dro snarest mulig tilbake. Jon gikk som i transe og ventet, han telte dagene og syntes de gikk så uendelig sakte.

Bestefaren var kviknet litt til igjen og puslet med forskjellige ting. For det meste hugget han ved, men han laget også river og tilbehør. En og annen kjelke laget han også på bestilling fra de bedrestilte i bygda, men det gikk ikke så raskt. Han tok lange pauser, men var ikke lenger så trett som han hadde vært den siste vinteren. Kanskje det var på grunn av at sola var kommet, og at det begynte å bli vår, tenkte Jon. Nils hadde nå vært borte i mange uker. Det var ingen som visste hvor han var. Han kom og gikk og fortalte ingen om hvor han skulle eller

hvor han hadde vært. Når Jon spurte han, var alltid svaret: «Bortenfor sol og vestenfor måne, gutt». Jon var dermed like klok. En gang hadde Nils med seg en liten gave til han. «Her, gutt! Nå er du stor nok til å bære dette», sa han og overrakte Jon et bredt belte besatt med sølvpenger. «Du må aldri røre sølvmyntene! Da går det deg ille, og du må bestandig bære beltet. Siden skal jeg fortelle deg hvor det kommer fra.» Mor var blitt helt hvit i ansiktet. «Nei, Nils. Nei!» «Jo», svarte Nils, «men ikke nå. Ikke nå.» Dermed for han på dør og ble borte flere dager.

Så en dag la Jon av sted. Endelig var folket fra vidda kommet. Han hadde sett en av dem stå oppe på berget og speide ned mot huset. Da han fikk øye på Jon, strakk han en hånd i været og forsvant. Jon fikk det travelt med å bli ferdig. Han holdt på med vannbæring til fjøset. De to kuene sto enda på bås. Den ene skulle kalve snart, og snøen lå delvis på marken. Han ble ferdig med vannbæringen. Tønna var smekkkfull. Så ropte han til sin mor: «De er kommet!» Så la han av gårde oppover berget og innover myrene. Det var en forunderlig sang i ørene hans. Det var som et skrik. Et rop til selveste naturen.

«Du er god til å joike», hilste folket fra vidda han. Rundt et stort bål ble det en beveget gjensynshilsen med hundeglam og joik. Det var både tørket kjøtt og kruttsterk kaffe. Noen hadde også litt sprit i kaffen, men det fikk ikke Jon smake på. Plutselig dukket Nils frem. Som vanlig som et troll fra en eske. Jon tenkte at Nils kanskje gjør seg usynlig, for så å plutselig bare dukke opp. Kanskje han hadde vært hos de underjordiske?

3.2. Vårfesten

Det ble en lang ettermiddag og en lang natt for denne første vårfesten oppe i skogkanten. Varm dis la et ullent teppe over myrene. Det var en trolsk stemning som bredte seg ut over fjellet og folket denne lyse vårnatten. Jon fikk legge seg inne i *tjelet*⁵³, som folket kalte det. På et snøhvitt reinskinn sovnet han til varmen fra grua og den rolige pusten fra sovende barn og voksne.

Jon våknet ganske tidlig om morgenen. Likevel var han alene. Det var fyr i grua, og kaffekjelen var hengt høyere opp for ikke å koke. Han fikk søvnen ut av øynene og slo skinnfellen som folket hadde bredt over han, til side, strekte seg litt og sto opp. På et fargerikt klede lå det et rundt og tynt grovt brød som ble kalt gâhkut.

Det lå det også et tørket reinlår og en rund, hvit ost av reinsdyrmelk. Bedre ost enn dette hadde han aldri smakt, verken før eller etter at han hadde blitt kjent med folket på vidda. Han fikk vann i munnen bare av synet på denne osten. Han fikk på seg klærne og spente på seg beltet med kniven. Så skjenket han opp en kopp kaffe og begynte å skjære små stykker av tørkakjøttet og osten. Etter å ha spist litt brettet han tilbake kledet over maten, tok med seg trekoppen og gikk ned til elven, hvor han fikk vasket den. Så dukket han hodet helt under i det kalde vannet, dro etter pusten og følte seg helt våken og kvikk.

Da han hadde satt koppen på plass, forlot han tjelet, lukket seilduken og skulle til å vende hjemover. Da sto plutselig Mikkell der. En av de eldste av folket. Han var liten, men tettbygd og meget brun med masse rynker. «Jaså, skal du hjem og arbeide? Har du sovet godt og spist godt?» Han fortsatte i den samme duren uten å vente på svar. «Vi måtte tidlig ut for å samle

⁵³ Samisk telt, som er satt opp med stokker og seilduk.

reinen. De andre kommer snart. Du kommer vel opp i kveld en tur? Du må hilse moren din og si at du drar på vidda til høsten.» Han sto en stund og så på Jon. «Jaså. Jaså. Nils har hentet en del av arven din. Ja, bær bestandig beltet og kniven, da vil det gå deg godt, Jon. Husk det.» Jon forsto ingenting. Arven?

Hadde han arvet beltet og kniven? Kniven hadde han jo fått lenge før han fikk beltet av Nils. «Du Mikkel, hva slags arv har Nils hentet, og hvor har han hentet den? Fortell meg det.» Mikkel sto stille en liten stund og sa: «Jaså... Jaså, det har han ikke fortalt. Men ikke spør. Når tiden kommer, og de synes du skal få høre, da forteller de. Bare slå deg til tåls med det og vent.» Jon forsto fortsatt ingenting. Nils hadde lovet å fortelle og lære han ting som ingen andre, eller i alle fall svært få, kunne. Nå var det bare å vente til Nils fant det for godt å fortelle.

Det var moren som fortalte det. Nils hadde fått en helt annen lære enn noen skolelærer kunne gi han. Men det skulle gå enda noen år før Jon virkelig forsto dette. Enn så lenge var han godt beskyttet av familien og av folket fra vidda.

Da Jon kom ned fra fjellet, hørte han høyrøstede stemmer inne fra stua. Han stoppet ved døren og lyttet. «Han har aldri stjålet noe fra verken deg eller noen andre. Finn deg noen andre å skyldte på, og beskyld ikke oss. Vi klarer oss uten tyvgods.» Jon røsket opp døren og sprang inn. «Hva er det jeg har stjålet», ropte han til mannen, som var en av de såkalt store i bygda. «Det vet du godt! Et helt saueslakt og en halv sekk mel. Du skal få svare for lensmannen, din tater.» Da tente Jon. Han tok kniven og ropte: «Kom deg ut, din djevel. Vi trenger ikke å stjele for å leve, og du skal få svelte i hjel, hører du!» Han fektet med kniven og var aldeles vill. Mannen la på sprang mens han ropte og skrek. «Mord! Hjelp! Han dreper meg.» Jon sto aldeles rolig og så mannen springe med veivende armer og den store magen dissende alle veier. Han gråt stille, og tårene rant. «Så, så, Jon. Ikke ta deg nær av disse folkene, du», trøstet mor hans.

«Men hvorfor? Hvorfor kalte han meg for en tyv, mor?» «Bare ta det rolig. De finner nok tyvene.» Ja, de fant tyvene. Det var to fremmede karer som ble tatt litt lenger ute i bygda, og som hadde tilstått alt. Men mannen som hadde anklaget Jon, kom aldri tilbake til han eller moren med en unnskyldning. Året etter døde han av en svulst i halsen. Han rett og slett sultet i hjel.

De hadde vært på fiske helt oppe ved Bjørnøya da han hadde fått en halssvulst. Da de nådde land, var han så utmattet at livet ikke sto til å redde. Enda en gang var det gått *troll i ord*, som Nils pleide å si, men i flere år etter hendelsen lurte Jon på om det bare var troll i ord eller om det var noe mer. Det var det også andre som tenkte. Hadde han skjulte evner? Ingen visste dette sikkert. Minst av alle Jon selv. Det er så mye mellom himmel og jord. Det bare ble som han sa. Det gikk troll i ord.

3.3. Ásta

Ásta var en av døtrene til Aslak. Hun var på Jons alder, kanskje et år eldre. Aslak hadde fem barn. Tre døtre og to sønner. Ásta var den eldste av dem alle. Hun var spenstig med ravnsvarthår og vakre, brune, mandelformede øyne. Viddas solstråle, pleide moren å kalle henne. Ingen kunne svinge en lasso bedre enn henne, og ingen kunne bevege seg så kattemykt i naturen slik

som hun gjorde. Hun gikk praktisk talt i ett med naturen når hun var ute på reinsamling eller på fangst.

«Jon, blir du med på myrene for å skjære sennagress?» spurte Ásta en dag. Jon, som nettopp var kommet opp på fjellet, svarte: «Ja, selvfølgelig.» «Men vi kommer ikke tilbake før i morgen», sa Ásta. «Vi tar med oss reinskinn og feller, og så overnatter vi. Da får vi skåret mest mulig senna.» «Ja vel», svarte Jon. Det var et ganske langt stykke å gå før de kom frem til myrene med sennagresset, men de la trøstig i vei og var begge to lette på foten. Vel fremme kokte de kaffe og tok en matbit før de startet skjæringen. Arbeidet gikk med både liv og lyst og med litt småerting. «Du Ásta, du klarer aldri i livet å fange meg med lasso når jeg springer», sa Jon mest for å erte henne. «Du kan få springe som en rein og enda fortere både hit og dit, men så snar til å springe at jeg ikke klarer å fange deg, det blir du aldri», svarte Ásta.

De arbeidet og småkranglet om det ene og det andre, og alt var mest for å erte hverandre. «Nå, Jon, skal du leke rein og la meg fange deg?» spurte hun. «Haha! Jo, jeg kan godt være rein, men å fange meg, nei, det klarer du aldri», svarte han. Ásta tok rolig lassoen av seg. Hun bar alltid lassoen som et kryssbandolær. Det var en del av hennes påkledning. Lasso og kniv i det brede mynt- og perlebesatte beltet i alle regnbuens farger.

Hun kveilet opp lassoen og målte Jon opp og ned med øynene. «Jaså, du Jon, det skal vi nå bli to om. Forresten så ser du ut som en tamrein. Sett i gang og bli vill.» Jon gjorde noen digre sprang og la av gårde utover myra som om han hadde en sulten varg i helene. Han bråvendte seg og hev seg sidelengs og fortsatte rett frem mot Ásta. Da suste lassoen som et lyn. Den la seg rett over Jons overkropp, og han gikk over ende på myra så det sang. Der ble han liggende med låste armer.

For hver gang han forsøkte å komme seg opp, strammet Ásta lassoen. Hun arbeidet seg nærmere og nærmere. Plutselig gjorde hun et tigersprang og kastet seg over Jon. «Nå har jeg fanget deg, nå er du min. Jeg må bare merke deg først.» Dermed tok opp hun kniven, og med lynets fart tok hun en liten flenge i Jons venstre øre. «Så nå eier jeg deg. Du har mitt merke i venstre øre, som er nærmest hjertet. Det har alle mine rein.» Jon var likblek og hylte. «Slipp meg, jeg blør.» Ásta smilte. «Du må bli rolig først før jeg slipper deg på beitet. Det må alle mine rein.» Dermed bøyd hun seg over han, senket ansiktet sitt ned over hans og kysset han. Jon var helt lammet. Ásta reiste seg langsomt opp, løste lassoen sin og begynte å kveile den. Jon lå en stund nesten som om han var død. Så dro han hånden over munnen. Dette var Jons første kyss. Han spratt opp og kom seg et stykke fra Ásta.

«Du Ásta, bruker du å gjøre dette med all reinen din», spurte Jon. «Nei, bare den eneste jeg har som går på to bein», svarte hun. Det var stille mellom dem ei god stund. Snart begynte solen å få et rødere skjær, og dagen gikk mot kveld. Det kom et kaldt drag i luften, og myrene begynte å dampe etter dagens hete. «Det er på tide å ta kvelden», sa Ásta. Jon lot som om han ikke hørte og fortsatte å skjære senna. Ásta gikk opp mot skogkanten og begynte å tenne bålet. Deretter kokte hun vann, strødde over med knuste margbein og tørket marg. Så lot hun dette henge over varmen mens hun bredde reinskinnene utover sletten. Hun ordnet med fellen og reiste seg og gikk frem mot myra. «Kom igjen!» ropte hun. «Kom hit, din store reinokse, ellers må jeg bruke lassoen.» Jon kom langsomt mot henne. Den røde fargen skinte gjennom i

det brune ansiktet hans. Litt stille og tafatt satte han seg ved bålet. Ásta hentet to kopper, gåhkut, og tørket kjøtt, og stille inntok de dette enkle måltidet.

Etterpå satt hun helt urørlig en stund. Så begynte hun å nynne sakte og stille. Etter hvert steg tonen mer og mer og gikk over til joik. En vill hyldest til fjellet, skogen og myra. Det var som selve naturen holdt pusten mens Ásta fremførte joiken. Jon følte seg rar og maktesløs over dette mystiske fenomenet.

Joiken døde sakte ut, og med et rolig smil sa Ásta at de skulle legge seg. «Kom, Jon! Vi deler leie», sa hun. I den lyse sommernatten sovnet de to med armene godt rundt hverandre under skinnfellen. Dette var det første kysset, den første natten i lag og den første kjærligheten både for Ásta og Jon. De trodde det skulle vare evig, men skjebnen ville noe annet både for han og henne. De samlet opp sennagresset og la det utover sletta. De hadde brukt det til nattleie, og nå skulle det ligge her og tørke litt til de om noen dager skulle komme tilbake for å hente det. «Jeg tror vi har nok for i vinter både i skallene og i kommagene», sa Ásta. Så fikk de samlet og knytt både skinn og fell.

I strålende ettermiddagssol bega de seg til sommerleiet. Enda skulle de få noen måneder og dager sammen, Jon og Ásta. Ingen av dem visste når det skulle bli den siste. «Ásta, jeg må komme meg ned og hjelpe dem hjemme», sa Jon. «Men jeg er her i morgen kveld. Ha det så lenge», og dermed dro han nedover fjellet.

Den første han møtte, var Nils. Han så rart på Jon. «Jaså, du har vært på sennatur?» «Ja», sa Jon litt himmelfallen. «Hvordan vet du det, var du der?» «Både ja og nei, men jeg ser og vet, og hadde du sett og visst, ville du kjent noe annet. Men du kan ikke se, derfor kan du ingenting vite», svarte Nils. Jon skjønnte ingenting av disse rare ordene, men han hadde jo hørt at Nils var rar, og at han kunne mer enn sitt fadervår. Hva nå enn det betydde. Jon skulle få høre mange historier og lære både det ene og det andre av Nils. Av mor sin skulle han få vite sannheten om sin far og sin slekt.

Det ble mye arbeid på den vesle gården. Bestefaren skrantet mer og mer. Han klarte ikke å være så lenge oppe av gangen. Han lå for det meste og hadde mye vondt. Arbeidet falt mer og mer på Jon og moren. Nils var ikke så mye å regne med, men han sørget for brensel. Det gikk i torv og ved, og det skulle ikke så rent lite brensel til i de lange høst- og vintermånedene. På jordet var Nils helt ubrukelig med ljå og rive og enda verre når det gjaldt å sette og høste poteter. Da stakk han av og kom ikke tilbake før alt var unnagjort.

En dag ba moren Jon gå på butikken, som lå seks kilometer lenger ute i bygda. Hun manglet gule erter og mel. Jon kviet seg ikke så rent lite for dette oppdraget. Han skjønnte at det kom til å hagle med skjellsord både fra barn og voksne. Kommentarene som kom fra de voksne, var både mer treffende og hånske. Han skjønnte aldri hvorfor. Han hadde jo ikke gjort dem noe, og han grublet over hvorfor de aldri kunne la han være i fred. De som hadde sagt noe vennlig til han, kunne han telle på én hånd, men han tok på seg ryggsekken og vandret av sted.

Det ble ikke den samme farten som når han dro opp på fjellet. Turen til butikken ble alltid så tung.

Jon gikk helt i sine egne tanker og hadde ikke enset dem før de var rundt han. De hadde dannet en sirkel og kom fra alle kanter med erting og kalling. «Nei, se her har vi jo han Tater-

Jon. Har du vært ute og solgt visper, kanskje? Fikk du solgt noen?» ropte en i flokken. «Han selger vel ingenting. Vet dere ikke at tater bare stjeler», ropte en annen ganske stor gutt. De kom nærmere og nærmere. Jon sto helt stille.

Han kjente at noe begynte å forandre seg innvendig. Det begynte i magen og bredte seg oppover i kroppen. Det sitret inni han, og han begynte å skjelve. Ikke av redsel, men av sinne. Han kokte av sinne. «Jeg er ingen tater, og aldri har jeg stjålet noe», mumlet han lavt og gikk rett bort til den store gutten. Uten et eneste ord plantet han knyttneven rett i ansiktet med en slik kraft at blodet silte fra både nesen og munnen. Gutten stupte som om han var truffet av lynet. Så spratt Jon rundt og dengte til en av de andre med det samme resultatet. Han kjente sinnet koke og syde i seg. «Er det flere som vil kalle meg for tater og tyv?» ropte han og gikk mot flokken, som spredte seg. De hadde aldri sett han slik. De var helt fælne og sprang i alle retninger. Jon kastet et blick på de to som lå på veien og silblødde. Deretter gikk han videre mot butikken.

Jon hadde fått betalt, puttet alle varene i ryggsekken og skulle til å ta sekken på ryggen da døren føk opp, og faren til den største gutten kom busende inn. Fektende og illsint sprang han rett på Jon. «Din forbannede horunge av en tater. Du har slått ut tennene på sønnen min», ropte han og ga Jon en syngende ørefik. Da tente Jon igjen mens han reiste seg fra gulvet. Han dro kniven ut av sliren. «Jeg skal sløye deg, din djevel», ropte han og fektet med den store kniven. Han kjente det svartnet for øynene. Handelsmannen sto helt lamslått bak disken. Ved synet av kniven ble mannen vettskremt. Han begynte å rope på hjelp, men Jon lot kniven lyne forbi ansiktet hans.

Da ropte handelsmannen: «Kom deg ut, Hans, før han slakter deg.» Med et brak for mannen ut døren og ropte på hjelp og lensmannen. Jon ropte etter han. «Jeg er verken tater eller horeunge, men du skal få horeunger, din djevel.» Han tok ryggsekken opp av gulvet, fikk den på ryggen og gikk. Det gikk fort, ja, faktisk i springfart hjemover. Han verken stoppet eller hvilte seg før han var hjemme. Etterpå kunne handelsmannen fortelle at han aldri hadde sett noen forandre ansiktet slik. Øynene ble helt svarte, enda Jon hadde de blåeste øynene. Nei, aldri hadde han sett maken, og han hadde sett mangt og meget i sin tid. Gutten var helt besatt, mente han.

Jon sa ingenting da han kom hjem, men Nils sa: «Jaså, Jon, du har vært ute i hardt vær på yttersiden?» «Ja», svarte Jon, «og nå tar jeg til fjells». «Ja, bare gå, du, jeg kommer også en tur, men ikke i dag. Kanskje i morgen», svarte Nils. Jon brukte ikke lange stunden oppover fjellet og innover myrene. Allikevel nærmet det seg kveld før han var fremme, og ved bålet fortalte han hva som hadde hendt nede i bygda.

Aslak satt stille en stund før han sa: «Ta det ikke så tungt, du. De får det igjen, det sørger Nils for.» «Hvordan kan Nils sørge for det?» spurte Jon. «Jo, du Jon. Nils kan. Nils kan mer enn fadervåret når han vil og når han må. Dette vet jeg», svarte Aslak. Jon visste lite og ingenting, men han skulle få vite både det ene og det andre med tiden. Han ble på fjellet i tre dager. Da kom Nils. «Jon, du må komme hjem nå. Bestefaren din venter på deg. Han spør hvor du er, og han har ikke så lenge igjen nå. Det spør om han får oppleve høsten.» Nils var stille en lang stund, så sa han at det blir tungt når han blir borte. «Det blir tungt å miste broren min, den eneste støtten jeg har hatt i alle de tunge årene.» Jon så en tåre på Nils' kinn, og han fikk en

liten klump i halsen. Han tok Nils i hånden. «Ja, kom – vi går hjem.» Sakte gikk de nedover fjellet hånd i hånd. Lenge var det stilt mellom dem. Så sa Nils: «Jeg har ordnet opp med ytterværingene. De kommer ikke til å plage deg mer. Ikke de voksne, og anmeldelsen til lensmannen har han trukket tilbake. Du har ingenting å frykte, men vær forsiktig med kniven, og bit sinnet i deg, da går det deg vel. Vi setter oss her en stund, Jon, så skal jeg fortelle deg en del ting.»

De satt en stund stille før Nils sa: «Du skjønner, Jon, jeg er leser. Jeg kan helbrede folk, og jeg kan kaste vondt over folk. Dette er evner som har gått i arv fra slektens begynnelse. Din oldemor var leser, og hun kunne helbrede og gjøre mangt og meget. Hun hadde arvet dette fra sin mor, og slik har det vært. Det var bare på hennes side at de hadde disse gavene. Jeg har arvet dem, og du har arvet dem, men bruk dem varlig. Enda er du for ung. Derfor må du temme sinnet ditt, skjønt du har ikke noe vondt sinne. Men nå skal jeg fortelle deg da bestemor din en høstdag stoppet og bandt bjørnen inne på fjellet. Hun og jeg skulle gå over fjellet til nabobygda. Jeg var vel på din alder den gangen. Ja, kanskje litt eldre, jeg husker ikke helt riktig alderen, men det som skjedde, husker jeg, og du blir den første som får høre denne fortellingen. Du skal ikke fortelle denne til fremmede eller til kjente. Du kan kun fortelle den videre til et av dine barn når du en gang blir far.»

Jon satt som lammet og lyttet til Nils. «Jo, vi skulle som sagt over fjellet til nabobygda, men vi var innom på ei lita stue inne i marka. Der hadde de en liten datter som lå syk, og mor leste på henne. De hadde to sauer med opphovnede jur, som mor også helbredet, og gav medisiner.» «Var bestemor doktor?» spurte Jon. «Ikke akkurat doktor, men jo – kanskje på en måte», svarte Nils. «Ja, da vi hadde spist og skulle til å gå, sa mannen i stua: ‘Det har gått mye bjørn oppe på fjellet nå i sommer. Kanskje dere skulle vente til i morgen?’ ‘Nei’, takket mor. ‘Han gjør oss ingenting om han også er der.’ Da vi var kommet opp på selve fjellet og skulle begynne på nedturen, sa mor at vi skulle ha oss litt mat før vi gikk videre. Det var et godt stykke nedover til bygda, og vi ville ikke komme utsultet til folk, mente mor. Mens vi satt og spiste, hørte vi rasling, og det kom en velvoksen bjørn rett mot oss. ‘Sitt helt stille, og ikke vær redd’, sa mor. Hun dro kniven ut av sliren og svingte den over hodet, så begynte hun å lese sakte. Bjørnen sto en stund og så på oss, og så la den seg rett ned. Mor tok et stykke gåhkut og kastet det mot han. ‘Du skal ikke spise den før vi er kommet ned av fjellet, du bamsefar.’ Da vi var kommet ned til skogkanten, snudde mor seg og ropte: ‘Nå er du løst, nå kan du spise.’ Din bestemor var av en riktig fin finsk sameslekt, som går så langt tilbake som det lar seg regne. Nå vet du det, Jon, og enda mer skal du både få høre om og lære deg.» Jon lurte lenge på om Nils fortalte han eventyr. Rart syntes han i alle fall at det var. Ingen hadde fortalt han noe om dette tidligere, men han hadde heller ikke spurt. Han spurte Nils hva faren hans het, og hvor han kom fra. Nils satt lenge taus. «Dette, Jon, det kommer din mor til å fortelle deg, men det blir nok enda en stund til det. Så mye kan jeg si deg at han var en svært berømt mann, men vær så snill å ikke spør meg mer om det. Slå deg til tåls og vent. Fortell aldri videre dette jeg nå har fortalt deg, eller det som jeg senere blir å fortelle deg. Forresten, når min tid er kommet og jeg er borte, vil du arve alt etter meg. Jeg har skrevet det ned. Det står på papir akkurat slik jeg har arvet etter mor, og videre bakover på hennes side.»

Da Jon og Nils endelig kom hjem, serverte moren nystekte brød og en rykende varm gul ertesuppe med vill timian⁵⁴. Ut på sommeren i august skjedde det noe i bygda. Han som hadde gitt Jon en ørefik, og som kalte han for en horunge, ble arrestert for voldtekt av sin egen datter. Det kom for en dag at han også hadde fått to unger med en dame i nabobygda. «Jaja», sa Nils, «troll i ord – troll i ord, alt snur seg på herrens jord». Da tenkte Jon lenge.

Handelsmannen på butikken tenkte enda lenger og mintes de ordene Jon hadde ropt den dagen på butikken. Han smilte til Jon da han kom for å handle. Ja, han var sannelig høfligheten selv. De andre butikkundene hilste også når Jon gikk forbi.

Det lakket mot høst, og om ikke lenge skulle folket fra vidda flytte. Jon hadde tilbragt all ledig tid sammen med dem. Det var nå mest sammen med Ásta, da. De hang i hop både sent og tidlig.

En dag da Jon arbeidet med å ta ned noen hesjer med høy ute på marken, sto Ásta der. Hun bare sto der som om hun var kommet rett ned fra luften. Dette var første gangen hun hadde vært nede i bygda. Jon ble forferdet. «Hva gjør du her? Vet de at du har gått hit?» Ásta smilte lurt og svarte: «Nei, men jeg måtte nå komme ned for å se til reinoksen min. Jeg vil jo nødig miste den.» «Simle», svarte Jon, «du må bli med på myra om du vil fange meg. Bli med og hils på mor». «Ja, selvfølgelig, det er derfor jeg kom», svarte Ásta. Inne sto hun ved døren og så seg omkring. «Jaså, så det er du som heter Ásta og er Aslak sin eldste», sa mor. «Hvordan står det til med dem?» spurte mor på hennes språk. Jon ble forbauset og lurte på om mor også kunne det språket. Det hadde han aldri visst. «Kan du dette språket, mor? Jeg trodde det bare var jeg som hadde lært dette fra dem.» Hun smilte et vemodig smil. «Nei, mesteparten lærte du da du var liten. Men det har du glemt, og derfor var det så lett å lære dette på nytt. Ásta Aslaksdatter har æren av det.» «Ja, vi vil høre om Jon kan bli med på vidda i vinter for å lære å gjete rein.» Mor satt lenge uten å svare. «Nei», sa hun. «Han har jo enda et skoleår igjen.» Lenge sto Ásta og Jon stille og taus. Så buste Jon ut: «Jeg går ikke mer på den skolen. Jeg blir med på vidda.» «Nei, Jon, ikke i år. Jeg trenger deg i vinter. Bestefaren din kommer ikke til å oppleve julen sammen med oss, og da må du være mann i huset. Nils er som vinden og drar alle veier, og jeg klarer meg ikke alene med far. Forstår du det, Jon? Men til neste år får du dra. Dette skal du, Ásta, fortelle til dine.»

Den natten tilbrakte Jon alene i Skaret. Oppe mellom steinene gråt han seg i søvn. Lite visste han om hva som sto skrevet i stjernene om sin skjebne, og enda mindre visste han om Ástas. Dagen etter arbeidet Jon som i transe. Han hespet streng av hesjene og tok opp staur som han bar til låveveggen, og reiste dem opp der. De skulle stå der til neste sommer. Jon registrerte ingenting av det som skjedde rundt han. Det var et surr av tanker i det unge guttesinnet. En merkelig følelse. Nesten som et åpent sår. Han visste ikke hvorfor, men han følte noe vondt – noe rart. Han fikk ikke noe klarhet i hva det var, men kjente på en angst som ikke ville slippe taket i han. Det gav seg delvis utover dagen, og om kvelden satte han av sted mot fjellet og myrene. Den natten sov han og Ásta på det hvite reinskinnet under skinnfellen. Godt omslynget under den stjerneklare himmelen mens tårene langsomt tørket på de våte kinnene.

Solstrålene vekket dem. Enda hadde ikke natteeimen sluppet taket over myrene. Det ulne teppet lå lavt. Det var så smått begynt å dages. De lå lenge våkne – helt stille lå de der og

⁵⁴ Thymus serpyllum.

betraktet det eventyrlige landskapet. Det var en trolsk stemning, men snart begynte det å bli liv rundt dem. Fuglene begynte på sitt refreng, en hilsen til den nye dagen. Ásta reiste seg langsomt opp og gned søvn ut av øynene. «Jon, vi må skynde oss. Jeg må være med og samle rein. I dag skal vi merke alle kalvene.» Dermed var hun med ett lys våken – som om hun ikke hadde sovet i det hele tatt. Jon strekte seg og hadde mest lyst til å snu seg og sove videre. «Kom deg ut av skinnfellen, din late reinkalv», ropte Ásta. Jon kom seg møysommelig opp og hutret litt i den kalde morgenluften.

Det var stille rundt bålet til Aslak mens de spiste. Jon kjente en vond klump i halsen. Hvorfor visste han ikke, det var bare en rar følelse og noe han ikke kunne forstå. «Jaja, Jon», sa Aslak. «Du skulle jo blitt med oss i år, men vi sår, og Herren rår.» Aslak hadde et sørgmodig drag over ansiktet da han la armen sin over Jon. «Du skulle ha blitt med oss, Jon. Du hører til oss.» «Nils har fortalt meg om slekten på morsiden, men jeg vet ikke noe om min far.» «Du vil nok få høre om det», svarte Aslak. «Jeg kunne fortalt deg, men din mor Elen må fortelle. Gå nå ned. Hjelp dem. De trenger deg der nede. Jon, du er ikke født bumann. Du er en av oss og av vårt blod.»

På hjemoverturen bestemte Jon seg for å få vite hvem han egentlig var. Ingen hadde fortalt han om hans far. Hvorfor var folket på yttersiden så hatske av seg? Hvorfor hadde ikke hans mor, Nils og bestefaren fortalt han noen verdens ting? Hvorfor? Det kvernet og malte i hodet hans.

«Jon! Jon!», hørte han moren rope. «Skynd deg, Jon! Herregud! Spring over til Karl og be han ringe doktoren. Spring. Skynd deg.» Så fortvilt hadde han aldri før hørt sin mor. En naken angst. En hjelpeløs fortvilelse. Jon sprang for livet de to kilometerne til Karl. Han hadde blodsmak og var nesten uten pust da han stupte inn døren. «Ring doktoren! Bestefar dør!»

Det neste han husket, var en myk hånd som strøk han over kinnene. «Rolig – rolig, Jon.» Han åpnet øynene og stirret inn i de blå øynene til herrefolkets datter, Ragna. «Doktor, bestefar», mumlet han. Karl K. var en av de store og mektige i bygda. Han var blant de svært få som hadde telefon. Lenger ute i bygda var det også et hus som hadde telefon, men Karl K. var nærmest. Jon hadde kollapset, han hadde brukt alle kreftene på den fortvilte springmarsjen. Derfor segnet han om og våknet av at Ragna adelsdatter strøk han over kinnene og hvisket «rolig, rolig».

Det var første gangen Jon hadde vært inne hos den store Karl K. Ragna gikk på den samme skolen som Jon, men han hadde aldri tidligere vekslet et ord med henne eller noen andre av folket på yttersiden. «Har dere ringt etter doktoren, kommer han? Ring doktoren, bestefar dør.» Så spratt han opp som en tornado og føk ut. Han tok ingen hensyn til dørene og sprang gjennom alt som het hinder, og i farten ropte han: «Bestefar, bestefar, ikke dø. Djevel, Gud, Jesus, Satan. La bestefar leve og få være i fred.»

Folket som hørte han, kunne siden fortelle hverandre at den gutten måtte være besatt av en ond ånd. Etter ropene hans å dømme tilhørte han nok selveste djevelen. Ingen av bygdas herrer våget å nevne dette i hans nærvær. Han var i sannhet blitt en ung mann, og de måtte være forsiktig med han fordi han kunne mer enn sitt fadervår. Folket var rett og slett redd. Jon skjønnte ingenting. Hvorfor omgikk de han? Hvorfor hilste de så ærbødigst? Hvorfor hadde de

sluttet helt å kalle han for horunge, tater og fark? «Ingen kan håne deg, Jon! Du er bedre enn alle de andre til sammen», sa Nils.

Den dagen bestefaren skulle begraves, var Jon borte. Men fra sin plass oppe i Skaret kunne han følge gravferden. Fra fugleperspektivet så han bestefarens siste ferd. Jon gråt bittert og stammet frem for seg selv: «Bestefar! Denne gangen trenger du ikke å gå den lange veien. De kjører deg med hest. Hvorfor kunne du ikke bli kjørt da du virkelig trengte det?» Hatet blusset plutselig og voldsomt opp. Den unge guttekroppen skalv, og mens tårene trillet, svor han på oppreisning for alle skjellsordene mot seg og mot sine. «Vent, vent, satans pakk!» skrek han ut, og fjellet svarte med det samme. Jon ble fælen da han hørte ekkoet. Han hadde aldri tidligere ropt så høyt her oppe. Han var hellig overbevist om at det var bestefaren som svarte. Som i en tåke vandret han ned fra fjellet og gikk inn på låven og gravde seg ned i høyet.

Folket fra vidda var for lengst reist fra sommerbeitet og dratt tilbake til vidda. Senhøsten var kommet, og vinteren sto for døren. Dette var det siste skoleåret for Jon. Det hadde vært en hard vinter. En bitter tid både for han og moren. Nils hadde vært borte mesteparten av tiden siden broren hans døde. Det var som om han skydde heimen. Han ble nesten som en fremmed etter begravelsen.

En dag i den første vårmånedene sto plutselig Nils i kjøkkenet. Uten en kommentar omfavnet han Jon og sa: «Jon, jeg skal lære deg noe som bare du og jeg har del i.» Mor kom akkurat inn. Hun bare så på Nils. Da oppdaget Jon at Nils gråt.

Våren kom med en eksplosiv kraft, som alltid på de nordligste breddegradene. Over natten gikk det fra vinter til vår – og rett etter fra vår til sommer. De lyse, fine dagene som hadde vært borte så lenge, var plutselig tilbake. Dette er det karakteristiske med den nordkalottiske naturen. Det er noe helt eget som nordboerne har. Denne våren og denne sommeren ble vendepunktet for Jon. En bitter vår og en gruffull sommer. Når du får dødsbudskapet. Når du blir sveket. Når du får en kald skulder i dine første ungdomsår. Da kan livet oppleves som søppel, hat, bitterhet og fortvilelse. Etter hvert leges alle sår, og livet går videre med tiden til hjelp.

En grytidlig morgen hørte Jon en underlig joik. Toner som steg og sank. Jon visste med ett at det var et dødsbudskap. Oppe på Skaret så han den eldste sønnen til Aslak stå med begge armene strukket mot himmelen og hodet lagt bakover mens han ropte ut sin sorg og fortvilelse. Jon sto som lammet, men så reiv han seg løs fra seansen og la på sprang oppover berget. Henki var borte. Myrene og fjellene lå øde. Folkene fra vidda var ikke kommet til sommerbeitene, men Nils dukket plutselig frem som han kom rett fra luften. «Jaså, Jon, så du fikk førvarslet. Belag deg på det som kommer. Det blir kanskje vondt, men du kommer nok til å klare det.» Så snudde han seg og gikk. Han ble bare borte – akkurat som om han forsvant ut i intet.

Jon var helt fælen. Var dette en drøm, eller var det en fantasi? Hadde han drømt og gått i søvne opp til Skaret? Som i en tåke gikk han ned fra fjellet.

To dager senere kom folket med sine rein og hunder, men også med det grufulle budskapet om Ásta. «Det hjelper ikke å gråte, Jon», sa Aslak. «Hun kom, og hun er gått. Vi må bare huske henne slik hun var blant oss.» Men Jon bare gråt og gråt til det ikke var flere tårer igjen.

Som i en transe forlot han fjellet og myrene. Aldri senere satte han sin fot der oppe. Nils fortalte han hva som hadde skjedd, men Jon var i en annen verden og møtte fortellingen med et fjernt blikk, som om dette handlet om noen fremmede. «Våkne opp!» ropte Nils og gav han en solid ørefik. «Du må våkne! Du må godta livet. Du må forstå. Du må sørge, og du må bære din sorg. Det går over, Jon. Tiden leger disse sårene.» Jon forsto ikke da at Nils overførte en del av sin egen lidelse og erfaring til det unge guttesinnet. Så fortalte han enda en gang hva som hadde skjedd der inne på vidda. En dag hadde det kommet noen utlendinger på besøk. De hadde sprit med seg. Det ble drukket og festet i flere døgn. Så ble det krangel og slagsmål. Knivene kom frem. En av dem skulle dolke Aslak. Ásta sprang mellom faren og mannen og fikk kniven i brystet. Nordlyset vinket hennes siste farvel. Et liv var over.

Jon så ikke mer til folket fra vidda. For han var fjellfolket som en drøm. Det var et sårt minne som han av og til kunne ta frem i enkelte stunder. Han kunne dvele litt ved minnene for så å begrave dem igjen. Jon var blitt voksen. Han kunne være både utadvendt og iskald, beregnelig, ensom og bitter. Ingen fikk ta del i hans sinn. Alle trodde han var en glad laks. Alle mente at Jon var full av liv. Alle tok feil. Jon lurte dem, alle sammen, men ikke seg selv.

En forferdelig sommer var over. En ny høst og vinter sto for døren. Det kalde nordavindsdraget var ankommet. Frosten hadde så smått begynt å legge seg over viddene. Snart ville også mørket senke seg over landskapet. Sørgefloraen hadde bredt seg over Jon allerede før sommerlyset kom. For hans del spilte det ingen rolle om det var vinter eller sommer. Frosten satt likevel så dypt i dette unge guttesinnet. Nils hadde sagt at tiden leger alle sår. «Alle sår gror», sa han. Det gjorde også Jon sine.

Langsamt kom han etter hvert til sans og samling, men han skydde Skaret, fjellet og myrene. Bare noen nevnte ordet fjelltur, ble han rasende, og da kunne han springe ut og rope mens han truet med nevene mot fjellet. «Jeg hater dere – hater dere – hater dere.» Da mente folk at denne gutten måtte være gal. Enkelte mente hatdjevelen hadde tatt boplass i han. Jon brydde seg ikke om hva folk mente eller sa. Han skyldte dem ingenting. Han bestemte sin egen kurs – og ferdig med det.

Nils hadde holdt seg borte i flere måneder, men en sen høstdag dukket han opp. Han bare sto der, som om han hadde vært der bestandig. «Hallo, gutt! Har du båret inn ved og vann til Elen? Din late djevelunge.» Jon kjente Nils, og Nils kjente Jon. Begge visste hvordan de skulle hilse hverandre velkommen. Jon svarte annerledes denne gangen: «Dra til helvete!»

For en gangs skyld ble Nils svar skyldig. En liten stund var han taus. Så svarte han: «Jaså, jaså, Jon. Men blir du med, så kan vi dra med det samme, men det formoder jeg du ikke tør, din snørrvalp.» Deretter gikk han rett inn i huset uten å ofre Jon et blikk. En stund sto Jon dørgende stille, så mumlet han: «Jaså, jaså. Jeg tør ikke, men du? Dra til helvete, hele gjengen», og så gikk han ned til fjæra. I flomålet satt han og speidet utover fjorden. Havet fascinerte han. Fjellet hadde han glemt. Ásta og hennes folk var et utvisket kapittel.

Jon hadde ikke visst at Nils hadde vært gift, og at han hadde hatt en stor familie. Det var jo så mye som Jon ikke visste, men som han etter hvert skulle få rede på og bli bedre kjent med.

Den første snøen hadde lagt seg. Det første varskuet om at vinteren var i anmarsj. Den første snøen ligger bare en dag eller to før den forsvinner igjen. Da er det fint med et kaldt og klart

vær, og folket livner til igjen og tror at dette skal vare. Men så kommer stormen uten varsel over dem. Det laver ned med snø, og folket forbanner seg på at nå blir den liggende. Nå er vinteren kommet, sier de, men de tar feil. De har alltid tatt feil. Mildværet kommer, og snøen flyter bort. Slik har det vært på disse breddegradene. Det er alltid tre snøfall. Tre stormer før den virkelige vinteren kommer.

Jon tok imot den virkelige vinteren som ulvene gjør inne på vidda. Da den første frostnatten kom med virkelig frost og fullmåne, sendte han ut sitt skrik mot fjellet og nordlyset med løftede armer. Sårt og fortvilet ropte han: «Ásta, Ásta, jeg forbanner vidda og nordlyset.» Det var de nærmeste naboene til Jon som hørte skriket. De var fælne og kalte han for varulv.

3.4. Loftet

«Jon! Kom over hit.» Det var Nils som ropte. Han var blitt gammel og bøyd i ryggen, som en gang var rank og rett. Håret, som for noen måneder siden var brunt, var blitt nesten helt hvitt. Ansiktet hadde også fått en annen fasong. Det var blitt mer dratt og rynkete. Men øynene – de var de samme som før. Skiftende, lynende, iskalde i enkle øyeblikk og varm og mild i andre øyeblikk. De skiftet ettersom han snakket fra lyseblått til nattsvart. Alt etter hans sinnsstemning. Jon hadde mange ganger undret seg over øynene til Nils. Han var ikke selv klar over at han var lik Nils på en prikk. Heller ikke at han hadde arvet sinnet og de overnaturlige egenskapene. Langsamt reiste Jon seg fra steinen han satt på. Han la fra seg emnet til en kjelkemeie, som han smidde på. Han stakk tollkniven i sliren og gikk over til Nils, som satt på trappa.

«Ja, hva er det du vil, Nils? Er det noe ekstra?» «Ja, gutt, det er noe ekstra. Kom med meg inn og opp på loftet.» Jon fulgte etter og lurte på hva det gjaldt. Oppe på loftet hadde Nils sitt eget lille rom, og her kom det aldri noen andre inn.

Jon hadde bare vært her to ganger tidligere, og det var når Nils hadde ligget syk, og moren hadde sendt han opp med mat. «Ja, Jon, her oppe har du vært to ganger, men nå blir det tredje og siste.

«Nå skal du få høre og lære.» Nils bøyde seg over en liten kiste. Egentlig kalte de en slik liten kiste for «bomme».

Det var nærmest som et skrin å regne. Ovalt med buet lokk og koppernagler og en slå med en solid lås. Nils famlet med nøkkelknippet. Han fant frem den rette nøkkelen. Langsamt åpnet han bommen og satt stille en stund med hendene hvilende over innholdet. Så sa han: «La din vilje skje. Jeg overlater gutten til deg og din allmakt.» Nils tok opp en bunke papirer. Han satt en stund og tvinnet papirene mellom hendene. Så rakte han dem frem. «Ålreit, gutt, ta imot. Det er arven fra meg og fra dine forfedre. Les og bruk dem når jeg er gått bort, og minnes meg og mine. Bare du i slekten skal bære arven videre. Husk det, gutt.» Så gjorde han noe som Jon regnet som forferdelig. Plutselig satte han sigaren mot Jons venstre nesebor. Det var som lyn og torden eksploderte. «Ja, nå er du merket. Du har vårt merke. Bring det videre fra slekt til slekt», sa Nils, men Jon kunne aldri forstå brennmerket. «Slekt skal følge slekt», fortsatte Nils, «men ikke slekters gang, som i salmeverset eller i julesangen. Nei, som en arv fra far til sønn, fra mor til datter, fra foreldre til barn og utover i hele slektsleddet. Her – ta

denne bunken, men åpne den aldri så lenge jeg lever. Etter at jeg er borte, skal du lese og forstå og bli klok.»

Jon forsto mindre og mindre av denne seremonien. Noen dager senere kom Nils til Jon med en liten bibel og en tykk, gammel bok. Jon takket for gaven og kikket litt nærmere på boken. Den var skrevet av dikteren Henrik Ibsen, og Jon undret seg over hvor Nils hadde skaffet seg denne. «Denne boken og Bibelen kan du lese nå, men vent med papirene», sa Nils. «Hvis du lærer deg å lese diktet om Terje Vigen⁵⁵ høyt, skal du få en premie», sa han. «Det kan jeg kanskje klare», svarte Jon. Han gikk i gang med lesingen, og etter en uke satt diktet om «den underlige gråsprenget» festet som en fortelling han kunne fremføre. Diktet hadde hele 43 vers, og det var mange rare ord.

Jon inviterte Nils og moren ut på prammen en tidlig morgen og startet forestillingen, som varte i litt over en halv time. Nils hadde tårer i øynene, og moren var helt lamslått etter Jons fabelaktige fremførelse. «Du er en gave», sa Nils og smilte. «Her skal du få som fortjent», kvitret han og gav Jon et dekorert lite horn av dyrebein. «Dette gamle krutthornet vil bringe deg hell i livet. Det er opprinnelig fra 1750, og det ble i sin tid saget opp og delt mellom tre brødre bakover i vår slekt. Denne gjevreste delen med sølvbeslaget er nå bare ditt, og hornet kan følge deg og din familie videre.»

Mange år senere tenkte Jon at Nils var et naturbarn. Han var langt fremfor sin tid. Jon ble en annen etter samtale med Nils. Det la seg en slags dis over han. Han kunne ikke selv forklare hvorfor, men et merke var brent inn både i sinn og skinn.

Som en torden med brak og drønn gikk livet opp for gutten som sto på terskelen fra barn til ungdom. Som i en fantasiverden hadde han forlatt møtet med Nils på loftet og gjemt seg bak noen steiner i fjæra. Han hadde foldet hendene og lagt hodet bakover. Med blikket mot himmelen hadde han sendt ut et skrik som kunne gått gjennom marg og bein, men bare flomålet og steinene hørte det gjennomtrengende skriket. Jon gjemte papirene som Nils hadde gitt han, og han nevnte dette aldri for noen, men han var blitt en annen. At Nils tidligere hadde vært gift og stiftet en stor familie, hadde Jon aldri tidligere fått vite. Skjebnet hadde grepet inn og frarøvet Nils alt, og han sto tilbake ribbet og forlatt. Han var blitt erklært sinnssyk og ble sperret inne. Det eneste Nils hadde med seg hjem etter oppholdet, var noen gamle bøker som han hadde fått i avskjedsgave fra institusjonen.

Det gikk mot vinter, og frosten la seg over mennesker og natur. Det iskalde teppet senket seg langsomt over landskap, folk og dyr. Dysset dem inn i polarnattesøvnen. Jon sov lite og urolig. Han var blitt voksen. Ikke av år, men av sinn. Det var som en vulkan i utbrudd. Et skrik eller et rop. «Hvem er jeg? Hvem ga meg liv utenom mor? Hvem? Hvem? Hvem? Hvem er min far? Hvem er han, og hvor kom han fra? Si det, si det, fortell.» Men Nils fortalte det aldri, han sa bare «vent, du skal få høre siden», men det ble aldri noe siden.

En kald, stjerneklar kveld med fullmåne fant noen folk fra yttersiden Nils i veigrøften. Han hadde fått slag. De kom dragende med han på en kjelke. Da ulte Jon som en ulv med hodet bakover og blikket rettet mot månen. Naboer som så og hørte på dette, ble fælne og skjelvne.

⁵⁵ Ibsen (1871, s. 310–327).

Han må være gal og besatt av selve djevelen, var deres konklusjon. «Selveste satans sønn», mumlet de til hverandre.

Så var begravelsen over. Nils fikk sine fot jord ved siden av sin bror i den karrige kirkegården på nordsiden, hvor de fattige og ubetydelige ble spadd ned. På sydsiden eller solsiden ble de store menn og kvinner, ja, også deres barn, lagt til hvile med fine gravstøtter og inngjerding. De rike hadde kjøpt seg plass både i mark og himmel. Jon visste lite om disse rangsforskjellene, men senere i livet forsto han både himmel og helvete.

I den vesle stua var det nå bare moren og Jon tilbake. Vinteren snek seg sakte mot slutt. Det begynte så smått å bli vår, og med våren kommer det alltid nytt liv. Natur, mennesker og dyr kommer sakte, men sikkert opp av dvalen. Det begynner å spire og gro. Plutselig springer både folk og natur ut i full blomst. Jon var nesten som et unntak, men han kom langsomt ut av vinterkulden. Langsomt tinte isen og melankolien. Langsomt ristet han av seg sorgen og kulden. Han ble aldri den han hadde vært. Livet hadde satt sine spor, men han overlevde.

Jon oppholdt seg mye i den gamle muren som Nils hadde bodd i før han flyttet på loftet. Det var minner fra den gangen han lette etter de gavene som Nils hadde snakket om. Disse som han da ikke skjønnte så mye av, men som han nå forsto bedre og bedre. Men det som han ikke hadde fått høre av Nils, var hvem han var, og hvem hans far var. Dette var et mysterium for Jon som Nils ikke rakk å fortelle. Han fikk fortellingen fra sin mor, og denne var både tragisk og bitter. Det var mye bitterhet i hele hans unge liv, og hele barndommen hadde fått dette preget. Bestefaren og Nils hadde også måttet tåle skjellsord, hat og fattigdom. Jon hadde ikke visst at Nils hadde vært gift og hadde hatt en stor familie. De hadde vært ganske så velstående, men de mistet alt på grunn av stormannsgalskapen til konen hans. Nils hadde blitt sinnssvak og raserte både huset og folk og ble sperret inne på et asyl. Dette var blitt dysset ned, og da han kom tilbake, het det at han hadde vært til sjøs.

«Ja, Jon, nå er du blitt voksen og på terskelen til livet. Sett deg nå ned, så skal du få fortellingen om far din og bestefaren din og Nils.» Først fortalte hun om Nils og hans evner. Jon lyttet og var både fælen og opprørt. Så fortalte hun om bestefaren og hans foreldre. «Du skjønner, Jon, din oldemor var fra Wien i Østerrike, og din oldefar kom fra Sachsen i Tyskland. De tok seg jord her, og dine oldeforeldre var etter sigende sigøynere. Det var et forhatt folk som ble jaget fra sted til sted og fra land til land. De kom hit og slo seg ned. Din bestefar giftet seg med en samejente. Din bestemor lærte seg aldri bummannens seder og skikker eller det lokale språket. Mor døde da jeg var tolv år. Opprinnelig var vi elleve barn, men fire var døde, og tre var blitt voksne og hadde reist. Jeg var eldst med de andre tre, og far og jeg måtte passe dem og dyrene i fjøset.

Far arbeidet på anlegg og murte steinlegger. Han holdt på å slite livet av seg på stein og anleggsarbeidet. Du husker jo hvor skjelven og sliten han var? Men nok om det.

Da de andre søsknene mine var blitt bortimot voksne, måtte de også ut i arbeidslivet. De dro fra bygda til forskjellige kanter av landet. Jeg ble alene med far, hus og fjøs.

En vakker dag dro jeg også. Det var kommet en søster av far som overtok slitet med dette vesle gårdsbruket. Jeg kom meg endelig bort, trodde jeg og gjorde jeg. Så dro jeg til Finland på tjeneste som hushjelp for noen fine folk. De var rike og mektige med penger, makt og med

berømte navn. De hadde flere barn og også en sønn på min egen alder. Han hadde ikke dette samme overlegne nedlatende blikket som den øvrige familien hans. Vi ble kjærester i smug, men dessverre ble vi oppdaget. Jeg ble kjeppjaget. I denne perioden ble du skapt inni meg. Jeg kom tilbake hit, hvor du ble født. Så nå vet du hvem som er din far. Jon, nå har du fått høre sannheten. Nå vet du hvem faren og slekten din er, men de ville aldri vedkjenne seg deg eller meg. Dertil var vi for simple, men du skjønner, det er så mye mellom himmel og jord. Din bestefar og Nils trøstet meg og sa at de ville komme krypende som orm og be om almisser, men da skal du ikke kjenne dem og deres.

De kom, for de mistet alt. De ble rakafant i det store krakket som lammet Finland og det rike og mektige folket.» Jon så for første gang hatet i sin mors øyne, men like fort som det ble tent, var det sluknet. Langsamt reiste hun seg og gikk bort til kommoden. Hun åpnet den øverste skuffen og tok frem en konvolutt som hun åpnet, og tok frem et falmet fotografi. «Her, Jon, her er din far.» En sterk ungdom med skarpe øyne smilte mot Jon. Han holdt bildet og så på det mens tårene trillet. Hvorfor? Hvorfor?

Med ett var han voksen. Mor fortalte han at det første året etter at han var født, hadde de bodd hos hennes morsfolk på vidda. Derfor kunne Jon dette språket. Det var jo det han lærte først, men som ble borte, og som han senere hadde klart å lære seg så raskt. Da ba moren han om et løfte: «Glem aldri folket ditt. Du er Jon, sigøyner, same og finne, men det er morsfolket som er ditt. Du tilhører meg og min mors folk. Du skulle ha blitt med på vidda, men det var jo min skyld. Hvorfor lot jeg ikke folket vårt ta deg med? Du må tilgi meg, Jon. Jeg trodde jeg gjorde alt til ditt eget beste, men nå vet jeg at jeg regnet feil. Vi spår, men Gud rår. Unnskyld, Jon. Prøv å forstå og søk opp ditt folk og din slekt.»

Det skulle gå mange år før Jon nærmet seg slekt og aner. Han hatet ikke fjellfolket og vidda så sterkt etter samtalen med mor. Jon hadde ikke hatt kontakt med folket på yttersiden på lang tid, selv om det bare var tre kilometer til herskapshusene. En dag mens gikk han utover til butikken, sto plutselig Ragna ved veien. Han husket henne godt fra den episoden da hun hadde trøstet han og strøket han over håret. «God dag, Jon», sa hun, «jammen er det lenge siden jeg har sett deg, har du murt deg inne?» Det var ingen hatefull tone, og hun hadde et vennlig smil om munnen. «Nei, ja, kanskje.» Han ble litt forfjamset; dette hadde kommet litt brått på han, men et øyeblikk senere hadde han både svar og nerver under kontroll. «Man har vel nok å gjøre både ute og inne, og her på yttersiden har man jo bare butikken å besøke når man skal handle, så vidt jeg vet?» «Du kunne jo besøke andre enn bare butikken», sa Ragna. «Hvorfor det?» svarte Jon. «Horeunger og tattrer er utstøtte folk.» Da brøt Ragna ut i gråt. Hun ropte hikstende: «Jeg har aldri, aldri kalt deg for verken det ene eller det andre. Hvorfor hater du meg og mine? Verken far eller mor har sagt noe og slettes ikke kalt deg for det du sier så vidt jeg vet. Så slutt med å hate oss for det som andre har sagt.» Jon tidde, og så svarte han: «Jaså, har de ikke det, men det går an å mene og å si ting uten ord.» Da fiket Ragna til han rett over øynene med sin flate hånd. Det sved som fra en jernneve, og Jon rygget. Ragna satte på sprang mens hele kroppen hennes ristet som i krampe.

Det kom til å stå som stemplet i hans sinn, dette siste møtet med Ragna. Ørefiken hun sendte han, kunne han kjenne i mange år. Når han bladde tilbake i minnenes bok, kom alltid møtet med Ragna frem. Da angret han alle de harde ordene sine, og han forsto hva hun egentlig

forsøkte å gi han. Men han tok ikke imot. Han hadde aldri fått annet enn skjellsord og hat fra folket på yttersiden. Dette hadde brent seg inn i sinnet fra barndom til ungdom og forble der til langt ut i voksenalder. Mange år senere forsto han, men da var det for sent. Ragna omkom i en togulykke. Hun hadde skrevet et brev til han som aldri ble sendt. Han fikk dette brevet fra hennes mor mange år senere. Da gråt Jon.

Det var gått fire år siden han reiste ut. Han hadde først mønstret på en bulkbåt. Det var Sør-Amerika og Østen som ble hans farvann, før han kom tilbake til Europa. Jon var blitt livserfaren og en annen. Voksen og brunbarket sto han plutselig en dag på hjemsplassen. Den gamle stuen sto der fremdeles. Litt mer forfallen var den blitt, men ellers var den uforandret. De fire årene hadde satt sine spor.

Mor var blitt litt mer bøyd. Den ryggen som engang var så rank, var sunket sammen. De isblå øynene med det skarpe blikket var der ennå, og hennes hilsen lød: «Nei, se, der kommer du, Jon, og det er ikke en dag for tidlig! Se å få av deg byklærne og kom å få deg litt mat. Det er mye som må gjøres på jorda.» Så brast hun i gråt og hikstet. «Godt at du kom hjem, Jon, jeg har savnet deg.» Jon ble opptatt med gården og alt som måtte gjøres, de første dagene han var hjemme.

3.5. Ungdomshuset

Sommeren sto for tur. Det var så mye som skulle bringes tilbake i de gamle banene, og det ble en travel tid. Det var som om Jon hadde sovet bort flere år av livet. Det hadde han for så vidt gjort også. En lørdagskveld gikk han utover mot ungdomshuset. Der hadde han ellers aldri vært før. Han kjøpte seg en billett i luken, hengte av seg frakken i garderoben og sto en stund å så seg om. Det var mye folk både ute og inne. Noen så nyfiskt på han. Han kjente de fleste, men ingen kjente han, skjønt de visste vel at det var han. De hadde vel hørt at han var kommet hjem, men de var ikke sikre. Det var jo så mange fremmede som kom og gikk nå for tiden. Bygda var blitt mer åpen.

Jon gikk inn, og han sto en stund og så på de dansende til trekkspill og gitarmusikk og den smekre tangoen. Han fant seg et bord som for øyeblikket var ledig, og satte seg ned og tente en røyk. Det ble en pause i dansen, og folk strømmet tilbake til bordene. Det kom to par tilbake til bordet Jon satt ved. «Nei, hei, har vi fått fremmede. Hei, hei! Hvor kommer du fra?» Jon smilte. «Fremmed har jeg jo vært bestandig her i bygda, men tro om ikke dere gjør dere enda mer fremmed?» Det ble stille ved bordet. «Men er det du, Jon», utbrøt plutselig Inger. «Jeg visste ikke at du var kommet hjem.» «Nei, så gu om vi visste», svarte de andre nesten i kor. «Vi kom hjem hit i dag morges og har knapt snakket med noen. Men velkommen hjem, Jon.» «Velkommen hjem, dere også, men det er nå helst lite å fortelle. Jeg har vært på langfart. Hvis det finnes brus her, så spanderer jeg medbrakt whisky. Men det lukter øl, så jeg tar sjansen og byr dere. Ja om dere vil skåle med en fremmed.» Det lå litt ironi bak ordene, men de lot seg ikke be to ganger.

Johan sprang ut til disken. Brøytet seg vei og forlangte fem sitronbrus og fem glass. Det var som om det sto om livet. Folk måpte litt over denne travelheten. Så ble det endelig skjenket av den fineste amerikanske whiskyen, som ble blandet opp med sitronbrus i noen slitte vannglass. «Velkommen hjem, Jon. Skål og hurra. Godt at du er kommet, skål.» Jon dvelte litt før han drakk. «Ja, skål», svarte han, men han tenkte om det egentlig var han eller whiskyen

de ønsket velkommen. Det ble både drukket og pratet. Stemningen steg ettersom det ble mindre igjen i den store whiskyflasken.

Plutselig sto det en kar ved bordet. «Nei se her. Her har vi fått besøk av omstreiferfolk», lo han litt småfull. «Ja, en tater kan også bli fin.» Jon satt stille; langsomt løftet han glasset. «Ja, du kan så si. Vil du ha en drink? Jo det vil du vel.» Dermed kastet han hele innholdet rett i ansiktet til han som sto ved bordet. «Skål, og om du vil ha mer med tilbehør, må du bare be. Jeg gir deg så gjerne, men da må du bli med ut en tur.» Det ble helt stille. Så vrælte han mens han tørket seg i ansiktet. Din forbannede fark av en hore. Da slo Jon hardt og presist. Han bristet kjeven til Annar. De bar han ut. Jon satte seg ned, og helt rolig spurte han: «Er det flere som vil ha en drink med noe tilbehør, så bare si fra.»

Dansen gikk videre som om ingenting hadde hendt, men Jon kjente at det gamle såret åpnet seg. Hatet var der fremdeles, men hvorfor visste han ikke. Han hadde aldri egget til strid, men bare veket unna. Nå ville han ikke vike en tomme. Langsomt sluttet sitringen i kroppen. De andre rundt bordet var helt fælne. De hadde sett det svarte i Jons øyne langsomt skifte til isblått. Jon tente en sigarett og fylte i glassene. Deretter løftet han sitt glass og sa «skål, folkens, skål for en fin hjemkomst». Han lot flasken og sigarettene bli liggende. «Behold dem», sa han og gikk.

Det var både første og siste gangen han besøkte ungdomslokalet, men det ble ikke siste gangen han møtte Inger. Han møtte henne på de mest forunderlige steder. Det var nesten umulig for han å gå en tur sent eller tidlig. Hun dukket opp nesten som Nils i gamle dager – som troll i en eske. Flere ganger lurte Jon på om hun forfulgte han. Hun bare var der, men sa sjelden noe. Svært ofte ble hun gående stille ved siden av han både litt blyg og litt freidig på samme tid.

En kveld gikk Jon en tur ned i fjæra. Han hadde stoppet opp ved Vika og satt seg ned for å ta en pause og minnes tidligere turer hit. Mens han satt der, sto plutselig Inger ved siden av han, som om hun bare dukket opp fra ingensteds. Jon ble nesten fælen – så utbrøt han: «Hvor i helvete kom du fra? Hvordan visste du at jeg var her, og hvordan vet du hvor jeg går og oppholder meg? Forfølger du meg, eller?» Inger vendte blikket ned i fjæresteinene. Etter en stund kikket hun opp, nølte litt og svarte: «Jeg vil bli kjent med deg.» Jon ble målløs en liten stund, men fikk stammet frem: «Du vil bli kjent med meg. Herregud, alle kjenner da meg.» «Jeg ...», svarte Inger med skjelven stemme og falt i gråt. Jon var fælen. «Er du syk? Hva i herrens navn er det med deg?» Inger gråt stille og hikstet: «Jon, du forstår ingenting.» Så sprang hun opp helt vill og hysterisk. «Djevel. Djevel. Satans idiot», skrek hun mens hun fortsatte springene oppover lia. Jon var fælen. Han skjønte ingenting.

Mange år senere både forsto han og skjønte han bedre årene fra den tilbakelagte barndoms- og ungdomstiden. Jon var blitt voksen, og på samme tid var han som et barn i et vakuum. Nesten som i en lukket tankeverden. Tiden sto stille samtidig som den gikk. Han levde i et nullpunkt som langsomt utviklet seg og forsvant.

En dag visste han sannheten. Han var blitt for tidlig voksen, og da var også livet forandret. Inger og alle andre var blitt borte underveis. Bare drømmer og minner var igjen. Jon så seg sjelden tilbake. Øya med folket på ytter- og innersiden ble et glemt kapittel. For syns skyld

kunne han dukke opp under spesielle anledninger som barnedåp, konfirmasjon og begravelse. Men ellers vendte han ikke blikket den veien.

Havet ble hans yrkesvei med besøk i havnebyer over den vide verden. Fra stykkgoods på tropene til polhavet, fiske, sel og hvalfangst. Der det foregikk noe, var Jon. Men han stoppet aldri lenge på hver plass. Reisene gikk fra skip til skip av ulike nasjonaliteter. Han skiftet skip som andre skiftet skjorter, mente mange. Jon ble godt kjent i disse farvannene. Det var alltid noen som trengte en god kokk.

3.6. Skjulte krefter

På en forrykende stormdag i Biscaya hadde Jon oppdaget sine skjulte krefter. Det var disse kreftene som Nils hadde fortalt at han skulle arve. Det var en ulykke om bord; en matros hadde fått revet opp halve foten, og blodet fosset fra det gapende såret. Jon klemte begge hendene over foten hans og ropte: «Si fødselsdato og år!» Den skadede oppga sine data, og blodet stoppet momentant. Mannskapet ble helt fælne, og Jon var som lammet. Han så Nils lys levende foran seg og hørte han si: «Du har arvet det, gutt! Bruk det med forstand!» Så ble bildet av Nils borte, og Jon var som i koma. Han både frøs og svettet. Da skipet kom til land, mønstret Jon av, og i de neste tre ukene i Amsterdam ble det mange lange vandreturer langs kanalene. Da pengene tok slutt, fikk Jon en ny kontrakt, og det ble en ny seilas.

For Jon spilte det ingen rolle hvor ruten gikk. En høstkveld satt han på en bar i Rotterdam. Han var som vanlig alene. Det var svært sjelden at han gikk på land sammen med mannen om bord. Han følte seg best alene. Da kunne han bli kjent med fremmede mennesker av ymse slag. Det kunne være alt fra lasaroner til direktører og redere, handelsreisende og fabrikkereiere. Det var alltid en variasjon blant hans bekjenskaper over en drink eller et måltid mat, en natt eller en dag. Han hadde bestilt litt mat og satt og nøy et glass øl mens han ventet. Plutselig sto det en ganske røslig kar ved bordet. «Hallo, Jon, får jeg sitte ned?» Jon så litt desorientert opp på fyren og tenkte seg om, men nei – ingen gjenkjennelse. «Ålreit, sett deg ned, men hvem er du?» «Ja, hvem vet, hvem vet», svarte fyren og satte seg raskt ned på stolen så den knaket. Jon var nesten sikker på at stolen skulle ramle sammen. Fyren la armene på bordet og kikket på Jon med et glassaktig blikk. Det var noe kjent med han, men Jon klarte ikke å gjenkjenne han. Han følte seg nesten som i en annen verden. «Hør, Jon! Drikk ut ditt øl og gå. Her blir det ingenting tilbake. Nå med en gang.» Så var mannen som visket vekk.

Det neste Jon husket, var at han sto på gaten et langt stykke fra restauranten. Da kom det et brak og flere lysglimt. Hele huset gikk i luften. Lenge etterpå kom Jon på hvem som var den store mannen på stolen. Det måtte ha vært Nils. Han merket den kalde pusten fra han i mange år.

Med nød og neppe kom Jon seg ut av Holland og havnet i Sør-Amerika. Ragnarokk gikk over Europa, og Jon seilte over mange hav – fra havn til havn på ulike skip og fra det ene forliset til det andre. Folk døde rundt han, men han gikk alltid fri. Nils seilte ved hans side. Atlanteren tok mange. Jon overlevde brutaliteten, men det ble flere forlis, og de var både til vanns og til lands. Han var blitt en sjømann som aldri følte rast eller ro. Videre, videre på en evig ferd fra havn til havn. Stundom dukket det opp vage minner fra Skaret, fjellene, myrene og et hvitt reinskins en gang for lenge siden. Så ble minnene visket vekk, og Jon seilte videre.

De kom fra Murmansk med trelast og måtte søke nødhavn. I et forrykende uvær hadde de synkeferdig klart å komme seg inn til en by i nord. Det var mest som et handelssted, men det var en restaurant der som serverte drikkevarer. Jon våknet etter en fest. Da var skipet allerede gått videre med alt han eide, men dette gikk ikke spesielt innpå han. Alt ordner seg for en som bare har en sjel og en skjorte, pleide han å si. Men det skulle bli en omveltning i hans seilas.

Han møtte kjenninger fra en fjern fortid. Han hadde aldri trodd at han skulle møte igjen folk fra fjellet. De var jo strøket ut av minnet hans. Men der tok han feil, og det ble et forunderlig minne. Kanskje litt i hardeste laget. Kanskje bare et hårstrå fra evigheten, men Nils var der.

Han var bestandig der når det røynt på, eller når det var fare. Jon hadde havnet på et danselokale. Et slags Folkets Hus. Det var helt fullstappet med en lett blanding av både sjøfolk, finner, samer og såkalte nordmenn.

Jon brøytet seg vei. Han skulle inn i restauranten, men det var ikke enkelt å komme seg frem. To–tre menn i samedrakt sto i veien for han på den siste etappen. Han klappet den ene i nakken og brølte: «Flytt deg, for faen!» Dermed var det i gang. Han fikk seg en knyttneve rett på nesen så blodet fosset. Han så rødt i ordets rette forstand. Det ble et forferdelig slagsmål. Plutselig dro en av mennene opp en kniv. Da ropte Jon med en stemme fra en annen tid og på et gammelt språk: «Skal du slakte slekta?» Kniven datt rett ut av hånden til mannen, så besvimte han. De andre sto som lamslått. En lang stund var det helt stille, så begynte en etter en av gjengen fra vidda å joike. Sakte og monotont steg joiken som en jam. Jon så rett inn i et ansikt og hørte en stemme som sa: «Du klarte deg gutt. Trå varsomt!» Så var han borte.

Jon kom seg inn i restauranten og slengte seg ned på en stol. Det var som om ingenting hadde skjedd, bortsett fra at han kjente seg skjelven på en forunderlig måte. Da sto han som tidligere hadde dratt kniven, ved bordet. «Du er Jon», hvisket han mens tårene trillet nedover det brunbarkede kinnet. «Ja», svarte Jon, «og du er Aslaks sønn, og Nils berget oss». «Ja, han gjorde så», svarte han. Det var stilt lenge. Så spurte Jon: «Lever Aslak og Mikkel? Lever Inga?» Sønnen ristet på hodet og løftet begge hendene opp. «De har funnet sin fred og bedre beiter. De er sammen med den hvite reinflokken.» Så la han begge armene om Jons hals og mumlet. «Takk, takk for at du lever. Jon, blir du med?» Jon satt stille lenge. «Nei, det er for sent, men vi skal drikke en skål for det som var. Hent de andre. Jeg skal spandere.»

De satt sammen. Ikke et ord ble nevnt om det som hadde hendt. Ikke et ord ble sagt om gamle dager. De bare drakk ut skålen. Jon reiste seg og omfavnet sønnen til Aslak. «Farvel», mumlet han med rusten stemme. Det var som et pust fra graven. Et glimt fra en svunnen tid. Så gikk han ut. Det var både slutten og begynnelsen på en gammel og en ny tid.

Dagen etter forlot han stedet. I en liten by litt lenger sør gikk han i land, og da begynte en ny epoke. Jon var blakk og elendig, men det ble en råd. Nils var med han. Det ordnet seg, som det bestandig hadde gjort.

3.7. Havnekafeen

Han sov den første natten i en container på havneområdet. Halvt ihjelfrosset kom han seg gjennom denne natten. Skjelven ruslet han seg inn på havnekafeen da den åpnet. Det satt fem–seks karer og drakk kaffe der. Jon sto en stund, så gikk han bort til disken. «En kaffe», bestilte han med skjelvende røst. Den litt lubne serveringsdamen skjenket opp. «Vær så god, tre femti, takk.» Jon så henne i øynene. «Jeg er blakk. Gi meg kreditt på denne kaffekoppen til lenger ut på dagen, så skal du få dobbelt opp.» Serveringsdamen så på han og smilte. «Skal du ikke ha noe å spise og, Jon?» Han så forunderlig på henne. «Hvem er du, og hvordan vet du hvem jeg er?» stammet han og kjente at han ble både rød og blek. «Ta noen skiver og gjør som ingenting. Forsyn deg, Jon. Vi snakkes siden. Skynd deg så du ikke vekker oppmerksomhet», hvisket hun. Høyt sa hun: «Ja takk, to med servelat, en med egg og bacon, kaffe og et glass melk. Tjuetre femti. Jeg setter det på din regning.» Jon var nesten lamslått. «Ja, takk», svarte han. Hun skrev det på regningen. «Jon, vi snakkes etter klokken tre. Vær så god», sa hun og ga han regningen, snudde seg og forsvant inn på kjøkkenet. Jon tok kaffen og de to skivene og balanserte seg til det nærmeste bordet. Han satt en god stund før han hogg tak i kaffekoppen og de to skivene. Nesten høyt tenkte han: «Hvem i helvete er hun? Hvordan kjenner hun meg?» Så tok han en god slurk av den varme kaffen. Han slukte nesten hele smørbrødet. Så suste det for ørene hans, og han hørte en kjent stemme. «Spis, Jon, det går bra.» Da sto hun der med et rykende fat med egg, brød og bacon. «Vær så god, håper det smaker.» Hun gjorde helomvending og forsvant. Stemmen kom tilbake. «Spis, Jon, jeg er med deg.» Så var det tyst. Bare klirret fra kaffekoppene og den litt monotone praten fra nabobordet der sjauerne inntok sin medbrakte matpakke, kunne høres. Jon hørte som i en rus: «Jeg sa spis, Jon. Jeg skal lære deg.» Jon svarte høyt: «Takk, Nils, takk.» De fem–seks sjauerne ble stille en stund. Så sa en av dem: «Er han full eller galen?» Da kom det fra serveringsdamen: «Langt ifra, han er verken full eller galen.» Jon satt bom stille. Så reiste han seg og så lenge på sjauerne, vendte blikket mot serveringsdamen, bukket og sa: «Ja, jo, både det ene og det andre. Jeg vet ikke, men vær forsiktig. På kaia i dag skjer det noe.» Sjauerne lo. Rundt middagstid kjørte en av dem rett utfor kaien med trucken og druknet. Jon ble plutselig berømt på den lille kafeen for å være en synsk mann. Stemmen fra Nils var der igjen, og den sa: «Jon bruk din kraft, men bruk den med måte.»

Jon ruslet rundt i byen. Da klokken nærmet seg tre, gikk han inn på havnekafeen. Det var fullt der. Ikke et ledig bord eller en ledig stol. «Jon, kom hit», hørte han en som ropte. Han så seg om, men kunne ikke se hvem det var som hadde ropt. «Jon, er du blind? Ser du ikke», ropte stemmen. Da så han henne ved et bord sammen med en kar han syntes å dra kjensel på. Han tok seg frem til bordet. «Hei, Jon! Takk for sist. Kjenner du meg ikke igjen?» sa han og reiste seg og strakk ut hånden. «Hei», svarte Jon. «Nei – jo, vent litt. Du er jo sannelig Oddvar?» «Men meg kjenner du ikke», sa serveringsdamen, «enda vi gikk på samme skole. Men det er vel ikke å vente. Du så meg jo aldri.» «Så og så, ja, mon tro om noen av dere så meg? Men ærlig sagt, jeg klarer ikke for mitt bare liv å plassere deg, så vær nå grei og si hvem du er.» Hun satt stille en stund, så svarte hun: «Jeg er Jenny, datter av Adolf, som var fattigforstanderen. Husker du meg nå, Jon?» Jon ble stum. Minnene veltet innover han. Blodrød begynte han å famle med beltet. Han mumlet. «Jeg skal betale for maten.» Han var i ferd med å ta sølvmynter ut av beltet da stemmen ble klar og tydelig; «Ja, Jon! Rører du dem,

går det deg ille.» Jon stivnet. «Oddvar, lån meg noen daler. Oddvar, vær så snill.» Oddvar så forvirret på Jon. «Hva i helvete er det med deg? Se nå for faen å ta til fornuften. Jeg og Jenny er gift. Verken hun, jeg eller noen andre bryr seg om den gamle tiden. Vi er blitt voksne. Men selvfølgelig skal du få låne penger, din forbannede galning av en kamerat. Se til å gi Jenny en klem. Hun har vært hemmelig forelsket i deg, akkurat som alle de andre jentene var. Men du, du forsto null og ingenting. Glem det før jeg eksploderer.» Jon var helt skjelve, så stammet han. «Unnskyld, Jenny.» Han kjente at noe vått trillet nedover kinnet hans. «Unnskyld», sa han. «Det er jeg som skal si det», hikstet hun. «Du, Jon, vi har et lite rom. Det kan du få leie til du får deg noe annet. Betal når du får jobb, og gi faen i å si nei», sa Oddvar. «Jeg ordner deg arbeid på verftet. Jeg er nemlig bas der. Det blir ingen problemer med det. Nå går vi hjem og drikker oss passelig full, og prøv deg ikke på kjærringa, din banditt.» Dermed slo han hånden kraftig på Jons skulder. «Takk for at jeg fikk Jenny.» «Velbekomme», svarte Jon. Plutselig var stemmen der: «Godt gjort, og godt svart. Bruk fornuften, så går det bra.» Da svartnet det for Jon. Han var nær ved å besvime. Høyt og tydelig svarte han: «Takk, tusen takk, Nils.» Da ble både Oddvar og Jenny fælen. Lenge satt de helt stille. «Ok, da går vi hjem og får oss en dram.» Det var Jenny som sa det, og som brøt tausheten.

Oddvar og Jenny hadde et lite hus i utkanten av byen. De tok en drosje fra torvet og hjem til dem. «Ikke lange stykket, akkurat, for vi kunne godt ha spasert, men faen heller, jeg var tørst», sa Oddvar. Jenny sa seg enig og tilføyde: «Å, du Jon! Du er ikke bare tørst, men sulten også.» «Har dere barn?» spurte Jon. Lenge tiet de. «Nei, ikke nå lenger. Vi mistet henne for et år siden», svarte Oddvar og la en arm rundt halsen til Jon og gråt stille.

Oddvar viste Jon det lille rommet. «Vi fikk aldri bruk for det», sa han. Jon sto stille en stund før han svarte. «Den mannen kommer til å få bruk for dette rommet», sa han og pekte på Oddvar. «Sann mine ord!» «Jeg håper til Gud at du spår sant, Jon, men Jenny vil aldri mer», hvisket han. «Jo!» svarte Jon, «vent og se».

Så satt de i den lille koselige stuen med hver sin knallsterke dram. På kjøkkenet laget Jenny mat. «Oddvar! Miks meg en drink», ropte hun. «Hva sa du, Jenny? Hørte jeg rett – at du skulle ha en dram?» «Ja!» kom det fra kjøkkenet, «og den skal være sterk». Oddvar ristet på hodet. «Hørte du det, Jon? Dette har ikke skjedd siden bryllupet, og det er fire år siden», sa han og smilte. «Takk, Jon», hvisket han.

Utpå natten hørte Jon en stille jamring og rare lyder fra Oddvar og Jennys soverom. Noen uker senere begynte Jenny, som alltid hadde vært syltynn, å legge på seg. Ikke tålte hun kaffe eller tobakkslukter heller. «Hun må være syk», mente Oddvar, «og grinete er hun også blitt». «Ja, det er vel av den drammen», svarte Jon. «Nå skal jeg flytte på en ny hybel. Dere får snart bruk for rommet og kanskje vel så det etter den medfarten du gav henne, din tulling.» «Takk, Jon», svarte Oddvar mens en tåre trillet. «Hva i faen takker du meg for? Jeg har da aldri rørt konen din.» Da lo Oddvar. «Nei, men du tente henne, og du kan forbanne deg på at hun er god og trofast. Nå skal vi ha oss en skarp dram, selv om det er midt i uken», men Jenny får ikke smake en dråpe.

Jon flyttet fra den lille byen og dro lenger sør. Han var nesten som trekkfuglen og stoppet aldri så mange måneder på den samme plassen. Rastløs og på vandring dro han fra sted til sted, men vendte alltid kursen nordover når det hadde gått noen år. Denne gangen gikk det en

god stund før han var tilbake i den lille byen. Der møtte han både sorg og glede. Byen var den samme, og nesten ingenting så ut til å være forandret. Men forandret var den på mange måter. Havnekafeen var den samme, men både betjening og gjester var fremmed. Jon spurte den unge serveringsdamen ved disken etter Jenny. «Nei, her er det ingen ved det navnet», svarte hun. «Hun må ha sluttet før jeg begynte, og jeg har vært her i to og et halvt år.»

3.8. Verftet

Han tok en drosje til det lille huset. Det sto der like ens som da han dro, men han følte noe rart, som en uro. Det var noe kaldt, som en redsel. Så hørte han stemmen: «Nå, Jon, vær forsiktig! Vei dine ord og bruk din forstand.» Jon ble fælen. Det var Nils som hadde talt, og han hadde ikke hørt den stemmen siden han forlot Oddvar og Jenny sist.

Skjelven ringte han på. En liten jente med lyst, langt hår åpnet døra og ropte: «Mamma! Her er en fremmed mann.» Så hørte han Jenny svare: «Vi kjøper ingenting, så forsvinn herfra.» Jon smilte til jentungen. «Jenny! Jeg har ingenting å selge.» Det var stilt en liten stund, så kom hun farende som et lyn. «Å, du Gode Gud – Jon! Kom inn.» Hun slo armene om Jon og hikstet. «Jon, takk for at du kom.» «Mamma, hvem er den mannen, er det onkelen min?» spurte den lille. «Mer enn det, Hilde», svarte Jenny.

«Hvor er Oddvar? Er han hjemme eller ute?» «Ingen steder, Jon. Han er død.» Så brast hun ut i en uhemmet gråt. Oddvar ble drept av en gal mann på verftet. Jon var lamslått. Stemmen var der igjen. «Varsomt, varsomt, Jon. Bruk milde ord, og ikke spør.» Han holdt henne inntil seg, strøk henne varsomt over håret. Lenge sto de slik. Hun roet seg og så på han gjennom tårene. «Kom inn, Jon. Det er jo kaldt her i gangen», hvisket hun. Det var så lenge siden han hadde vært her. Nesten ingenting var forandret siden sist han satt her. Jo, det var en del nye møbler, og selvfølgelig jentungen som var kommet. Hun var vel nærmere fire år tenkte han, mens tankene raste i lynglimt som i en revy. Skjelven mumlet han: «Hvorfor, Nils?»

«Hvorfor spør du de døde», ville Jenny vite. Nils' stemme svarte: «Vent gutt! Vent, ikke svar.» Jon var taus. «Du blir vel her i byen en stund?» spurte Jenny. «Vet ikke, det kommer an på om det finnes arbeid. På verftet kommer jeg ikke til å søke arbeid.» «Hvorfor ikke, Jon? Vi må avfinne oss med skjebnen. Livet må gå videre. Søk du på verftet, gjør det, Jon. Det er så mange ting som jeg ikke har fått svar på om Oddvar. Hjelp meg og Hilde. Finn svarene. Finn sannheten om Oddvars død.» «Å, jasanya, det var det du mente, Nils.» «Rolig, Jon, rolig gutt. Ikke svar henne. Nevn aldri de døde.» Jon satt stille en stund. Det var bare det gamle vegguret som kunne høres med sitt tikk takk, tikk takk. Så kremtet han og svarte med en nesten uhorlig røst svarte han. «Vent, Jenny, vi får se. Det kom så brått, men det kommer tider etter dette.» Da var Nils' stemme der igjen. «Der, riktig, gutt, riktig, gutt.»

Det ble en lang og urolig kveld og en enda lengre natt. Jon befant seg i grenseland. Med svetten silende spurte han Nils hva dette var, og hva han ville. Men Nils svarte ikke. De døde sov. Til slutt falt Jon i koma – eller i en dyp søvn. Dagen etter var det som om ingenting hadde skjedd. Det var nesten som en selvfølge at han satt ved frokostbordet som Jenny hadde dekket. «Ja, jeg må vel se å få meg jobb på verftet.» «Ja, du må vel det», svarte Jenny. I taushet inntok de frokosten. «Takk for maten, Jenny.» «Takk selv, Jon», svarte hun. «Hvorfor», mumlet Jon og reiste seg fra frokostbordet. «Vi sees, Jenny», sa han og strøk på dør.

Han gikk ned på verftet. Det var ikke den samme vakta som satt i porten som sist. Det var en ung mann som var ukjent for Jon. «Hva kan jeg hjelpe deg med», spurte han. «Jeg skulle snakke med sjefen om det er mulig», svarte Jon. «Eller basen på dokka. Jeg søker arbeid. Jeg har arbeidet her før, men det var lenge før din tid.» Faen og, tenkte han. Hvorfor står jeg her og forteller en jyping av en vaktmann hva jeg skal snakke med sjefen eller basen om? «Ja!

Du finner sjefen på kontoret og basen nede på slippet. Bare si meg navnet ditt.» «Hvorfor det», spurte Jon. «Jeg må skrive opp alle uvedkommende som skal inn på verftet, skjønner du.» «Å, ja vel, sånn å forstå. Ja navnet skal du få.» Han tok opp lommeboken, tok ut passet og rakte det til vakten. Gutten så på passet, ristet på hodet og ble rød. «Jeg ba ikke om pass, bare om navnet ditt», stammet han. «Ja, nå har du fått det. Jeg er vant til å legitimere meg», svarte Jon med et smil. «Hva i helvete», utbrøt vaktgutten. «Du er jo hjemmefra, du. Du er Jon, som de har fortalt meg om hjemme.» «Jaså, og hvem er du, da?» «Jeg heter Kjell og er sønn av Johan og Edna. Du gikk på skolen sammen med broren min.» Jon sto lenge og så på gutten. «Jo, du var så liten», svarte Jon. «Du var aldri med, og godt var det. Men jeg vet at de plaget deg, og at du bar og dro broren min Evald ned fra fjellet», svarte han. «Enda han ødela rypesnarene dine. Men han har angret mange ganger, skal du vite.» «Jaså, har han det, og hvordan har så han og foreldrene dine det? Lever de og er friske?» «Nei, de er begge døde. Det er nå syv år siden. Bror min lever, men han er invalid. Han fikk polio. Han er på sykehjemmet her i byen. Kona hans forlot han når han ble syk. Vær så snill å besøke han.» «Hvorfor det?» spurte Jon. «Fordi han vil be deg om å tilgi.» «Jeg har ingenting å tilgi, men jeg skal besøke han en dag. Hils han fra meg.»

«Nei, så faen hoppe meg, er det du, Jon. Hvor i helvete kommer du fra?» utbrøt den gamle dokkbasen. Han strakte ut begge hendene mot Jon, som rakk ut begge hendene tilbake. Så klappet de hverandre på skuldrene. «Fra vestenfor sol og østenfor måne, og nå er jeg blakk og søker jobb», svarte Jon. «Faen i helvete, hadde du kommet forleden dag. Men faen heller, om åtte dager blir det en jobb ledig, og den er din. Du får låne de kronene du trenger. Er det greit, Jon? Åtte dager på lån.» «Ja, ja får se, men lån meg femhundre uansett jobb eller ikke. Du får dem igjen.» «Visst faen! Du skal få femtusen om du vil.» «Nei, det holder med femhundre.» De satt og pratet litt frem og tilbake om gammelt og nytt. De mintes den gamle tiden. Da var stemmen til Nils der, klar og tydelig. «Spør hvordan Oddvar ble drept.» Jon ble skjelven. Stemmen ble ikke bare tydelig, den var befalende som en ordre. «Spør, gutt, og spør hardt.» En stund satt han stille. Det var som om en taushet la seg over hele verftet. Så boret han øynene inn i basens blikk. «Du, Jonny? Hvordan ble Oddvar drept? Hva skjedde?» Det var som om en isfront reiste seg. Det ble kaldt. Iskaldt. Basen ble vekselvis hvit og rød, og noen svetteperler viste seg på pannen hans. «Svar, Jonny. Svar, for faen. Du vet det. Jeg ser det og skal ha svaret og sannheten.» Basen begynte å skjelve. «Ikke her. Ikke nå, Jon. I kveld hjemme hos meg», hvisket han og reiste seg. Han brølte til noen arbeidere: «Se å få ræva i gir, forbannede latsabber. Hva i helvete tror dere at dette er? Et hvilehjem? Kom i gang og jobb!» Med lange skritt gikk han bortover slippet. Jon ristet på hodet, reiste seg og forlot verftet.

Han slang innom havnekafeen. Der var det ikke så mange gjester så tidlig på dagen. Han kjøpte seg en kopp kaffe og fant seg et vindusbord med utsikt over havnen. Det var interessant å sitte og betrakte alt liv og rørelse i dette området. Jon var så langt vekk i sine betraktninger at han hadde ikke merket at han hadde fått en gjest ved bordet. Ikke bare én, men to. En som satt i rullestol, og en som kjørte den. Det var den unge vaktmannen Jon og hans bror. «God dag, Jon. Godt å få møte deg. Jeg har bedt så inderlig om å få møte deg, Jon», sa Evald. Jeg kan ikke rekke deg hånden. «De er døde, begge to, men jeg kan snakke, og jeg kan be.» Det trillet tårer nedover kinnene hans. «Jon, kan du tilgi?» Jon var stum, så utbrøt han: «Hva i

helvete er det som feiler deg, mann? Er du blitt galen? Har du tørnet fullstendig?» Så slengte han armene om Evalds hals, klemte han og hvisket: «Din forbannede tulling, takk for sist.»

De ble sittende en stund på havnekafeen og prate om løst og fast. Litt om gamle dager fra bygda og om de årene som var gått. Evald nevnte ikke med ett ord sin sykdom og skjebne. Jon fortalte heller ingenting om seg selv, men så kom stemmen til Nils klar og tydelig: «Si til Evald at han skal bli frisk.» Før Jon fikk tenkt seg om, sa han: «Evald, du skal snart få din førlighet og bli frisk.» Stemmen til Nils sa: «Si det om igjen, og si snart.» «Du blir snart frisk, Evald.» Så reiste Jon seg og forlot de to brødrene.

Dagen var på hell, og Jon hadde vandret gatelangs i byen. Alt han hadde inntatt av føde, var fire kopper kaffe. Han hadde ikke penger til mer, og til Jenny hadde han ingen planer om å gå. Hun hadde ikke mer enn det hun og Hilde trengte. Men han hadde forbannet seg på at de skulle få det de skulle ha etter Oddvar. Noen skulle få betale.

Han ringte på dørklokken til Jonny. Det kimte lenge. Så hørte han noen som kom for å åpne ytterdøren. Det var en ganske lubben kvinne som låste opp. «Ja, hva vil du?» kom det ganske kvast. «Bare hilse på. Alvilde, er Jonny inne? Dævelen! Er det du, Jon?» Så slengte hun armene om han og begrov ansiktet hans i de mektige brystene. Jon ble nesten kvalt. Hun slepte han inn. «Jonny sa at du var kommet, men han har drukket seg sørpe full og sover som en stein. Ta av deg frakk og trøye og kom inn.» «Alvilde, har du noe mat?» mumlet Jon. «Visst faen! og mer enn mat», svarte Alvilde. «Ta deg en dram eller en øl mens jeg ordner maten. Eller gå å ta deg et bad. Gjør som du vil, og føl deg som hjemme.» Hun svinset febrilsk att og frem. «Ja! Kanskje et bad, men jeg må ha litt mat først, Alvilde. Jeg er skrubbsulten.» I lokomotivfart satte hun i gang på kjøkkenet. Jon fikk et herremåltid, som han inntok langsomt og forsiktig for å ikke bli kvalm. Det var lenge siden han hadde vært så sulten og blitt så mett. Han tok seg en røyk og duppet av en times tid. Han våknet av stemmen, som kom klar og tydelig «Gå varsomt frem, gutt.» Han gned seg i øynene og ristet litt på hodet. «Takk, Nils», mumlet han. «Hva sa du?» hørte han Alvilde si. «Nei, ingenting. Pratet bare litt med meg selv. Er Jonny våken?» «Ja, han er på badet og tar seg en dusj. Vil du ha kaffe eller kanskje en øl? Du finner i skapet. Jeg må ut et ærend, så du og Jonny får bare kose dere. Han skal vel reparere med noen øl. Ha det bra så lenge.»

Det var stille i huset. Bare brusert fra badet hørtes lavt inne i stua. Jon tenkte på advarslene som Nils hadde kommet med. «Hva mener du, Nils?» hvisket han. Da var stemmen der: «Vent, Jon, vær tålmodig.» Så var han vekkt, og Jon tenkte: «Du kommer bestandig opp som troll av ei eske, men takk, Nils.»

«Fy faen. Kjeften kjennes ut som stortørken i Sahara», sa Jonny på tur ut fra badet. «Ja, som man reder, ligger man, men få i deg en øl, så retter dette seg. Det burde du da vite.» «Ja, visst faen vet jeg, men jeg tar heller en kopp kaffe og en drink. Åå hvor full jeg ble, og så midt på dagen, da.» Han skjenket opp en kopp kaffe og blandet seg en dram av whisky og selters. Den drakk han ut i en slurk og skylte den ned med kaffe. «Det er vel dette som kalles en hestekur?» spurte Jon og dro på smilebåndet ettersom Jonny skiftet farge, og svetteperler kom frem på pannen. «Ja, jo visst faen er det hestekur. Men det trengs.»

De ble sittende og prate og smånippe til en kopp kaffe. Plutselig sa Jonny: «Faen, for en rar drøm jeg hadde. Det var som jeg var midt mellom søvn og våken tilstand. Jeg har aldri opplevd noe slikt. Merkelig, mon tro hva det betyr? Ja, skit. Skål, Jon, men det var nå rart allikevel.» «Ja, hva drømte du da?» «Nei, faen og. Jeg tror vi glemmer det, Jon.» «Fortell, Jonny, jeg er så spent på å høre – fortell meg om drømmen.» «Ok, Jon. Jeg drømte om en mann jeg dro kjensel på, men ikke kunne plassere. Han sto lenge og så på meg. Så sa han: 'Jaså, jaså Jonny, du kjenner meg ikke igjen. De fleste har vel glemt meg. Men Jon har ikke glemt meg, og du skal hjelpe han, ellers går det deg ille.' Så var han borte. Og i morges i våken tilstand kjente jeg han igjen, og vet du hvem det var?» «Jo, jeg vet det. Det var Nils. Jeg vet. Var det derfor du drakk deg full, Jonny? Ja, du får nå selv bestemme. Du gjør som du vil, men jeg må vite hva som skjedde på verftet. Hvorfor døde Oddvar? Var det en arbeidsulykke? Du får fortelle meg det du vet.»

Jonny begynte å skjelve. Det klukket fra flasken da han skjenket glasset nesten fullt. Han brukte begge hendene for å løfte det mot munnen og drakk alt i en slurk. «Dæven, Jonny, nå blir du full igjen.» «Det trengs, Jon, jeg blir full og utilregnelig.» Jon svarte ikke, han brygget seg en ny sterk dram, tok en stor slurk og tente en røyk. Han tok noen drag og så på Jonny og sa: «Som du vil, Jonny, men jeg skal til bunns, og noen skal få betale.» Det ble en litt dyster stemning. Det var som en kulde la seg over stuen, men det varte bare et øyeblikk. Plutselig skiftet stemningen, og alt var som før. Jonny begynte å synge på en gammel vise fra svunnen tid, og plutselig så han rett på Jon med et klart blikk. «Ok, Jon, du skal få høre hva som hendte, men det blir umulig å bevise.»

Det hadde startet med en småkrangel mellom Oddvar og en av kontoristene. «Oddvar mente at det var noe feil med timelistene. At verftet snøt folket for timer. Det stemte ikke med hans timetall og kontorets timetall. Det skilte åtte–ti timer på en akkord. Ja, det endte opp med at Oddvar fikk rett, men dermed var striden i gang. Så ble det årsfest, og du vet jo hvordan det går for seg. Mye drikking og tull og tøys. I alle fall ble det satt ut rykter om at Oddvar hadde gått til sengs med sjefens kone på et av hotellrommene, og at de hadde blitt sett der. Ingen visste noe helt sikkert, men ryktene gikk, og omsider fikk også sjefen høre dette. Så en dag fikk Oddvar i oppdrag å skifte ut en talje i en av kranene. Det var på overtid, og det var bare han igjen på verftet. Mens han holdt på i toppen av krana, røk blokka rett av. Den traff Oddvar over ryggen. Han mistet taket og gikk ut og lå klistret på betongen. Tjue meters fall kan ingen overleve. Det heter seg i rapporten at han overså verneutstyret, og ikke brukte sikkerhetslinen. Men det har jeg vondt for å tro. Jeg kjente Oddvar bedre, men det kan ikke bevises. Det jævlige er at kona bare fikk en liten sum av forsikringen. Men som sagt, det kan ikke bevises. Så nå, Jon, vet du hvordan det gikk. Jeg for min del tror nå mitt, men. Det er vel den sterkestes rett. Ja, Gud vet. Det blir aldri besvart hvorfor.»

Jon satt lenge helt stiv. Det var som om hele kroppen var frosset til is. Skjelven drakk han ut glasset og brygget seg enda en dram. «Jaså, jaså», mumlet han. «Ja, du får nå ha takk, Nils», sa han høyt og tydelig. Jonny reiste seg skjelven. «Hva i helvete, Jon! Snakker du med de døde?» «Ja, mon tro, ja, hvem vet, Jonny, men glem det. Vent og se.»

Alvilde kom hjem rundt midnatt. Hun tok en drink og laget litt nattmat, og under måltidet gikk praten om gamle dager og svunne år. «Ja, så starter du opp på verftet på mandag, Jon?

Jeg ordner det.» Jon satt stille en stund før han ristet på hodet og svarte langsomt. «Nei, Jonny, jeg gjør ikke det.» «Hva i helvete er det du babler om? Er du blitt galen? Ja, det må du pinadø ha blitt. Hva faen går det av deg? Du ba jo om en jobb.» «Ja, men jeg har ombestemt meg. Men om du kan låne meg litt penger så lenge til jeg kommer i jobb, er det godt. Men som sagt, jeg begynner ikke på verftet.» «Ja visst faen skal du få låne det du trenger, men jeg forstår ikke hvorfor du ombestemmer deg, Jon.» «Ti nå still, Jonny. Han vet vel best selv hva han gjør. Vi tar oss en nattdram og går til sengs», var Alvildes kommentar. «Jeg skal prøve å få meg en hybel i morgen.» «Helvete heller», svarte Jonny og Alvilde nesten i kor. «Du har rommet ditt her.» «Nei det går ikke, ikke nå. Kanskje en annen gang. Jeg kan ikke bo hos dere. Ikke spør hvorfor, vær så snill, og tusen takk for deres godhet. Vær så snill å ikke snakke mer om dette. Vent nå og se. Vi drikker ut og tar kvelden eller natta. Skål. I morgen er det også en dag.»

Jon ble sittende inne på rommet. Det var som om hele livet passerte revy. Tankene kom, og tankene gikk. Han var både i fortid og nåtid samtidig. Det summet og bruste i hele kroppen som om det hadde vært en orkan som raste over han. Det ene minnet avslørte det andre. Opplevelsen fortsatte, og plutselig var stemmen der. «Bærer du beltet og kniven din, Jon? Rør aldri mynten, da går det deg ille. Det er jo din arv. Bruk den. Du har arvet mer enn andre og mer enn du fortjener. Finn frem beltet og kniven.» Stemmen døde, og svetten rant i strie strømmer over hele Jons kropp.

Halvveis i våken tilstand ble han sittende natten igjennom. Da dagen grydde, kom han ut av den merkelige komaen. Han følte seg uthvilt, og mens han sto der under dusjen, sa han høyt: «Takk for arven, Nils.» Fra stuen hørte han Alvilde rope: «Ropte du, Jon, mangler du badehåndklær?» «Nei», ropte han tilbake.

«God morgen», hilste Jonny fra frokostbordet. «Har du sovet godt?» «Jo takk, utmerket, og dere?» «Ja, som steiner», svarte Alvilde. «Se å få noe mat i deg.» Etter frokosten ble de sittende en liten stund og småprate. «Nei, takk for maten. Jeg får se å komme meg av gårde. Du, Jonny, det var de pengene. Det lånet vi snakket om, kan du låne meg fem–seks hundre? Om du ikke kan, er det i orden. Jeg ordner det på en eller annen måte.» «Selvfølgelig, Jon, det står ikke om noen lusne daler. Jeg tenker du låner en tusenlapp, og blir det knabert, vet du godt at du har oss og mer til. Men faen og Jon, er det nødvendig? Her er det jo hus nok i massevis, men gjør som du selv synes. Alvilde, gi Jon tusen kroner.» «Takk, begge to. Jeg kan gi dere en kvittering.» «Dra loddrett til helvete, både du og kvitteringen din. Jon, du er gått fra vettet, men du om det.» Jonny skjenket opp i kaffekoppene. «Skål for galskapen og dine påfunn.» «Takk, tusen takk så lenge. Vi møtes. Dere får lånet tilbake med renters renter.» Jonny svarte med sprukket røst. «Dra du til helvete.» «Nei, Jonny, ikke riktig så langt. Helst den andre veien. Ha det. Vi sees.» Så gikk han ut i de første timene av dagen.

«Kommer tid, kommer råd. Gå stille, Jon. Bruk vettet, og se deg godt om der du trå og går. Bruk vettet.» Så svant stemmen bort. Jon var alene med så mange forvirrende tanker. «Tusen takk, Nils, godt å ha deg.» «Er du full, eller er du syk», spurte en konstabel som hadde hørt Jon snakke. «Nei, verken full eller syk, bare edru. Hør, konstabel, finnes det en lov som forbyr mennesker å snakke med seg selv eller de døde?» «Hva, hvem døde, er du galen? Nei, det finnes ingen slik lov, men gå nå hjem. Jeg tror du har fått deg en dram for mye.» «Ja, mon

tro det», svarte Jon og gikk videre. Han hadde knapt registrert lovens lange arm. Konstabelen sto tilbake og ristet på hodet og mumlet: «Enda en original. Tegn på at byen gjør fremskritt og vokser. Men bevare meg vel for en galning. Håper han finner veien hjem.» Så gjorde han en helomvending og gikk i motsatt retning mens han undret seg over alle galningene han hadde møtt på sin patrulje.

Jon gikk gatelangs mens tankene raste med lynets hastighet og hele livet passerte revy. Men i underbevisstheten viste han hvordan han skulle finne sannheten om Oddvars død. Han måtte også hjelpe Jenny og Hilde. «Vent, Jon, ikke forhast deg. Vent, vent.» Stemmen var der, men den var svakere nå. Plutselig kom den sterkere og klarere tilbake. «Jon, snart må du hjelpe deg selv uten meg. Du har fått din arv.» Jon var skjelven. Han gråt og stønnet. «Jo takk, takk for arven, men jeg har aldri bedt om noe, men allikevel, Nils, takk skal du ha.»

Jon var lenge i ingenmannsland. Han fikk leie et lite rom i utkanten av byen. Det var ikke rare rommet, akkurat. En seng, et bord og to pinnestoler, en vask og en liten matbenk. Det var hele husværet. Men så var prisen deretter, og det passet Jon godt. Det var en enke i femtiårene som eide huset. Betingelsene for å få rommet var å hjelpe til med vedlikehold, snømåking når det trengtes, og hugging av ved nå og da. Mer forlangte hun ikke. «Kanskje noe senere en gang hvis anledningen byr seg», sa hun. «Bare flytt inn om du finner rommet brukbart og godtar tilbudet.» Jon godtok og flyttet inn. Han hentet kofferten sin på bybudstasjonen. Det var ikke så mye han eide. Litt klær, et innrammet foto av moren, bestefaren og Nils. Et bredt belte beslått med sølvmynter, et lite horn og en stor kniv i slire som var arven til Jon, men også en stor konvolutt med papirer. Disse hørte også med til gaven som Nils hadde gitt han. Han hadde bedt Jon om å lese innholdet når han var borte, og han hadde hørt han si at det var arven fra hans forfedre.

Jon hadde aldri sett på papirene. Det var som om det var visket bort fra minnene hans. Men nå som han hadde dette lille rommet, var han plutselig tilbake på det gamle loftet hjemme og mintes ordrett hva Nils hadde sagt. Så kom stemmen igjen: «Ja, Jon, det er på tide du lærer deg dette og tar over dine fedres arv.» Så var den borte. En iskald stillhet senket seg over rommet. Det suste og bruste i ørene. Han satt med papirene i hendene. Beltet, hornet og kniven lå over knærne til dagen grydde. Han hadde vært på en lang vandring i fortiden. Flere tiår tilbake i en annen verden, i en annen tid. Han var utslitt. Han sov resten av dagen og våknet av at det banket på døren. «Er du inne? Er du syk», ropte vertinnen. «Nei», svarte Jon. «Ja, men du ropte som om det gjaldt livet.» «Unnskyld, jeg hadde mareritt.» «Hørt på maken. Kom opp og få deg litt mat – vær så god», ropte hun og trampet opp trappen. Han satt en stund og småpratet med henne etter måltidet. «Jeg skal betale for maten. Vil du ha pengene nå eller siden?» «Hva prater du om? Jeg ba deg jo på mat, og man tar da vel ikke betaling når man inviterer, og noe pensjon får du ikke. Kun rommet etter avtale fortsatt», svarte hun bryskt. «Jo, unnskyld og tusen takk, men jeg har aldri fått noe gratis», svarte han stille. «Jeg betaler alltid for meg, før eller siden, men takk skal du ha, både du og Nils.» «Hva, hvem sa du, er du syk?» Hun ble blek. «Tilgi meg, frue, jeg snakket med meg selv. Ikke bli redd. Jeg var utenfor tiden, det må komme av marerittet jeg hadde. Unnskyld.» «Hørt på maken. Jeg ble helt fælen», svarte vertinnen.

Jon ble sittende oppe og lese de rare ordene og setningen som sto skrevet på et eldgammelt språk. En blanding av samisk, finsk, gammelskrift med enkelte runetegn innimellom. Han forsto lite og ingenting til å begynne med. Det måtte nok mer trening til før han begynte å finne sammenhengen i disse merkelige, rare skriftene. Ord som sto skrevet på et tykt rart papir, gammelt og gulnet. «Bare les, Jon. Les langsomt og stav ordene. Les og forstå», visket stemmen. «Les helt til du forstår.» Han var i transe. Plutselig sprang han opp og ropte «Nei, nei, jeg er ikke galen. Jeg er ikke galen.» «Hva i guds navn er det med deg?» spurte vertinnen med skjelven røst. Jon kom ut av transen igjen. «Unnskyld», ropte han. Så kom det med skjelven stemme: «Jeg tror ikke du kan få bo her. Jeg tror det er best du flytter.» «La meg bli. Kaster du meg ut, går det deg ille. Jeg er verken syk eller galen, bare overspent.» «Kom til deg selv. Ro deg ned. Kom opp og få et glass vin. Jeg tror du trenger det.» Men Jon gikk ikke opp. Han kledde av seg og gikk til sengs og sov rolig hele natten.

Tidlig i de første morgentimene kledde han på seg, spente beltet med kniven og forlot rommet. Han vandret gatelangs de to–tre timene til havnekafeen åpnet. Der inntok han et enkelt måltid. En kaffe og to stykker brød. Så satte han kursen mot verftet. Han så arbeiderne stemple seg inn. En stund gikk han frem og tilbake for så å gå inn rett forbi vakten. Han stoppet inne på slippen og sto en stund der og så seg om. Noen arbeidere kastet så vidt et blick på han. De tenkte vel at det var en av mannskapet fra en av båtene som lå ved verftet. En som kom fra en rangel, og som skulle om bord.

Jon gikk mot kranen. Der ble han stående og se opp mot toppen og ned mot betongfundamentet. Han gikk rundt kranen flere ganger mens hodet vendte seg opp og ned. Det var som om han innprentet seg kranens konstruksjon. Fra vinduet i kontoret ble han iaktatt. Så gikk han ut av porten og spaserte sakte til byen.

Det lå en stykkgodsbåt og losset ved kaien nedenfor havnekafeen. Jon gikk en tur nedover dit. Han sto en stund og betraktet gjengen av sjauere som var der. Da var det plutselig en fra dekket som brølte. «Jon, er det du? Hva i helvete gjør du her, kom om bord.» Jon kjente han ikke med det samme og sto en stund og så opp mot dekket. «Jo så faen, er det det du, Alf.» «Ja, selvfølgelig er det meg. Kom om bord.»

Jon entret landgangen. «Hei Alf, takk for sist.» «Ja visst faen. Det må minst være fem–seks år siden, og så møte deg her av alle steder. Har du gått i land og slått deg til ro, Jon?» «Ja, jo, foreløpig», svarte Jon. «Kom, vi går på lugaren og tar en dram. Jeg skeier ut. Vi blir liggende her et par dager. Det skal bli godt å prate litt. Hva i helvete gjør du her? Er det lenge siden du gikk i land?» Spørsmålene kom som en foss fra Alf. «Nei, ikke så lenge siden. Jeg har seilt litt her og der, gått i land, blitt akterutseilt og fulgt strømmen hit og dit. Enn du? Er det lenge siden du var på langfart? Hvor lenge har du stått om bord på denne balja?»

Praten gikk livlig for seg, og minnene kom og gikk fra de tre årene de seilte sammen under andre himmelstrøk. Den ene lerken med whisky ble tømmt, og en ny ble åpnet. Den ble også tømmt, og Jon og Alf ble hinsides og sovnet på hver sin side av bordet på lugaren til Alf. Der sov de delvis ut rusen til langt utpå ettermiddagen. De reparerte med en kald øl og gikk i land. Medbrakt hadde de med to lommelerker med edel vare.

De gikk til Jon og inviterte vertinnen på en drink. Hun ble også beruset utover kvelden. De våknet opp hos henne og husket lite av hva som hadde hendt. Alf mente at hun var sabla fin. Det visste Jon ingenting om, ikke da, i hvert fall. Lenge etterpå fikk han vite hvor fin hun var.

Da Alf gikk om bord, gikk Jon ned på verftet til kranen og gikk rundt den på samme måte som han hadde gjort dagen før. Han ble iaktatt fra samme vindu før han forlot verftet, og gikk gatelangs resten av dagen. Han spiste litt på havnekafeen og gikk hjem til rommet og stupte til sengs. Han sov godt og rolig hele natten.

Neste dag gikk han ned til verftet igjen og fulgte det samme ritualet som tidligere. På kontoret begynte sjefen så smått å svette. Den femte dagen kom han bryskt og krigersk mot Jon.

«Hvem er du, og hva gjør du her? Har du mistet noe?» Ordene kom kvast. «Ja, en kamerat av meg ble myrdet her, og jeg formoder at du er morderen», svarte Jon og gikk. Han så seg ikke tilbake, men han stoppet i vakta. «Vil du overbringe en beskjed til sjefen fra meg og be han være forsiktig med blokka på kranen?» «Ja, jo, det skal jeg gjøre. Hvem skal jeg si at beskjeden kommer fra? Vil du skrive den?» «Nei, bare hils fra en venn av Oddvar. Men gjør det så fort som mulig. Adjø.» Jon forlot verftet.

Mandag morgen en uke etter fant de verftsjefen skutt på kontoret med et brev med historien om Oddvar. Jenny og Hilde fikk sin oppreisning. Jon hadde holdt det han lovet. Han hadde ingenting mer i den lille byen å gjøre. Dagen før han forlot byen, ja, både dagen og natten før, fikk han erfare hvor fin vertinnen var. Umettelig. Så sa han farvel og kom ikke tilbake.

Lenge etter kom det en rekommandert sending fra det store utland. Sendt fra Santos og adressert til Jonny og Alvilde Johnsen. De fant det i postkassen og hentet det på postkontoret. Det var en stor konvolutt med et brev samt flere store sedler mellom brevakene. I lokal valuta utgjorde det fem tusen kroner. Brevet lød slik: «Kjære Jonny og Alvilde! Jeg skriver til dere for første og siste gang og sender dere de pengene jeg lånte med renter og renters renter. Vær så snill å tilgi meg for at det gikk så lenge før jeg kunne tilbakebetale mitt lån hos dere. Men bedre sent enn aldri. Takk for lånet, tusen takk. Ser dere noen av de gamle som jeg kjente, så hils, og til dere ønsker jeg alt vel. Ha det godt. Hilsen Jon.» «Hvorfor ga han oss ingen adresse? Helvetes galning», mumlet Jonny. «Ja, hvorfor, men vi får snakke med Jenny og hilse henne», svarte Alvilde.

«Jo, takk for det. Jeg har også fått en hilsen derfra. Han vil at jeg skal ta Hilde med meg og komme over. Han har sendt meg masse penger. Men ja, jo. Dere skjønner, det er nå ikke bare å ta Hilde ut av skolen og reise til den andre siden av verden. Hva skal jeg gjøre?» «Gjør det du synes er best. Men du kan stole på Jon. Ja så faen danse meg kan du det, og det kan alle som kjenner han, gjøre», svarte Jonny. «Helt sikkert», samtykket Alvilde. Men han er ikke som oss. «Nei, det blir han aldri, og vi blir som luft og null sammenlignet med han, Jenny. Reis trygt over», svarte Jonny.

Jenny og Hilde dro aldri over Atlanteren. Det var kommet en annen mann inn i Jennys liv. Hun kunne ikke bryte med han, dertil var hun for ærlig. Jenny besvarte brevet hun hadde fått fra Jon slik: «Det er for seint, Jon! Hvorfor tok du ikke meg med den gangen for mange år siden, hvorfor? Jeg kjenner enda hjerteslagene. Fort og heftig slår de for deg, men det er for sent, Jon. Vi er ingen ungdommer lenger. Det var vel bestemt at vi bare skulle være venner.

Tusen takk, Jon. Tusen takk for alt du er og var for meg, Hilde og Oddvar. Men du skjønner, jeg kan ikke bryte og svikte. Husk, jeg ønsket så inderlig at det var du. Hilsen Jenny.»

3.9. Havnelekteren

Jon satt i messen og leste brevet langsomt. Jo, det var nok for sent. Han måtte bare innrømme det. Det har det bestandig vært, mumlet han. Matrosen så på han og spurte: «Hva sa du?» «Å, unnskyld. Ingenting. Jeg var bare hjemme en aldri så liten tur.» «Han er gal, men det er kanskje alle her om bord», tenkte den unge matrosen. «Snakket han ikke til meg? Så ber han en ussel dekksmann fra Malta om unnskyldning. Han er nok sprø, men en grei stuert og reder.»

Jon hadde seilt en tid på forskjellige havnelektere. Det siste året som stuert på dispensasjon. Den lille besetningen på dette skipet besto totalt av syv mann, og de var nesten som en familie å regne. En skipper, to mann i maskinen, en styrmann, to matroser og en stuert. Alle hadde sine ulike historier. Skipperen var fra Larvik. Maskinisten var fra Santos. Styrmannen var fra Hawaii. Den ene matrosen var fra Malta. Den andre matrosen var fra et lite fiskevær i Norge. Dette stedet var ikke langt unna den bygda hvor stuert kom fra, men det visste ikke hele mannskapet om, de trodde han var finsk. Språket om bord var engelsk, og ingen av de øvrige forsto noe når skipperen og matrosen snakket norsk seg imellom. Stuert spurte ofte hva i helvete slags språk de to snakket. Var det hebraisk, han hadde aldri hørt det før. På denne måten fikk han vite hva de mente om kosten om bord.

På slutten av en vakt stilte Jon matrosen fra Malta følgende spørsmål i messa: «Skal jeg fortelle deg hva du nettopp satt og tenkte på?» «Det klarer du nok aldri», svarte matrosen. «Hvis du vedder en dollar, kan jeg godt gjenta dine tanker», sa Jon. «Ha! Det klarer du aldri», utbrøt dekksmannen, «så jeg høyner til to dollar». «Ok, har du så god råd, så er det greit.» Jon gjentok matrosens tanker, som inneholdt en tidligere lang og strevsom gåtur sammen med hans mor og en gammel tante for å kjøpe en ny dress til han. «Gud hjelpe meg», utbrøt matrosen og var hvit i ansiktet. «Du er jo synsk og vel så det.» «Kanskje og kanskje ikke», svarte Jon. «Vi skroter de der pengene, men du kan spandere en kaffe på neste kafetur.» «Ja, greit det», svarte den unge matrosen lettere forfjamset.

Mannskapet diskuterte ofte denne stuert, som de mente var grei, men passe original. De snakket om den kniven som han alltid gikk med, og lurte på hvor han hadde skaffet seg en slik. Hadde han fått den fra eskimoene eller russerne? En dag i messa satt stuert og skipperen og drakk kaffe. «Vi tar en drink på min lugar, gå og hent dekksmannen.» De tre satt på lugaren, så sa Jon plutselig på et kjent språk: «Nei, faen, gutter, nå spanderer jeg en skikkelig whisky på dere!» «Hva faen sa du? Er du norsk?» Matrosen ble først hvit i ansiktet og litt etterpå helt blodrød. «Faen ta! Er du han Jon? Gud hjelpe meg, nå kjenner jeg deg igjen.» «Jaså, Hans, gjør du det?» svarte Jon. «Dere flyttet jo sørover etter at han læreren som var onkelen din, tørnet vrangveien.» «Men du kan umulig huske meg», sa Hans. «Jeg har et bilde av deg og Oddvar da vi var rundt ti år, sa Jon.» Dekksmannen Hans kunne ikke holde seg lenger. «Du, den der kniven. Bare eskimoene, nordrusserne og samene har slike kniver. Jeg trodde aldri du hadde vært nord for København, din djevel. Unnskyld, men jeg sier opp og mønstrer av.» «Jaså, gjør du det? Men da forbeholder jeg meg retten til å slå deg helseløs. Du blir invalid og går i land med pensjon. Valget er ditt, din guttevalp. Skål.»

Det ble drukket litt og pratet mye. Mange minner fra en glemt tid ble hentet frem. I løpet av kvelden imponerte Jon de to kollegaene med å lese de fem første versene av diktet om Terje Vigen⁵⁶ uten manuskript. Deretter fortsatte han lesingen fra diktboken. Den unge skipperen Johan holdt ut helt til Jon kom til et av hovedpoengene i det kjente diktet:

«Nu er det gjengjeldenes time slår, ti nu skal du friste en stund som vel kommer opp mot de lange år der bøyet min nakke og blekte mitt hår og senkte min lykke på grunn.»⁵⁷

Da sovnet skipperen, mens Jon og Hans mintes tidligere år. Før de to tørnet inn, sa Jon: «Vi glemmer denne kvelden. Du vet ingenting om meg. Du vet ikke at jeg er nordmann.» «Ja, ok for meg, Jon. Men du får si det samme til skipperen når han våkner. Skal vi bære han inn til sin lugar?» «Nei, la han sove her, og ikke et ord om dette til de andre.» «Ok, stuert.» De slo over til engelsken. Jon lot skipperen sove i stolen. Han var på sovelugaren og gikk til køya, men sovne gjorde han ikke. I halv sekstiden hørte han skipperen våkne. «Faen hvor er jeg havnet hen?» «Ja, si det, men kom deg inn til deg selv og nevnt ikke for de andre om denne kvelden eller om mitt norske pass. Om to timer blir det servert frokost.»

Farten på havna og langs kysten med lekterne var en hard konkurranse. De som var frekkest, overlevde. Det var bestiktelser, slagsmål, tap og gevinst. Lekterrederne skydde absolutt ingen midler, og kampen om fraktene var alfa omega. Som lektereier førte Jon rent flagg, og på sin måte fikk han til de fraktene han ønsket uten bestiktelser. Hvorfor, visste han ikke. «Han får det for kjeften sin, som vi andre må betale dyrt for», var den gjengse meningen blant de andre lektereierne. Mer enn en gang prøvde de å fjerne han fra havna, men Jon dro alltid det lengste strået.

Han satt på lugaren og mintes hvordan han hadde skaffet seg denne lekteren, med skipper og mannskap på kjøpet. Med åttifem dollar i avmønstring kom han inn på en spilleplass i Santos. Etter et par øl ble han bydd opp på poker. Det var en gjeng meget velkledde herrer som manglet en femtemann. Mens han nippet til en drink, hørte han en lav stemme: «Rolig, Jon, drikk lite og spill.» Jon stivnet og sto som et dyr og været. Han gikk til kortbordet. Jeg blir med. Han spilte og tapte. Da han hadde syv dollar igjen, mumlet han: «Jaså, Nils, lur du meg?» «Hva sa du, er du med? Femti for å se.» «Ok, kan jeg bli skyldig i potten og betale etter spillet?» Det ble litt diskusjon. «Har du penger eller verdier av noe slag?» «Visst har jeg det! Se her.» Jon kneppet opp jakken og viste dem beltet og kniven. «Dette er verd mangedobbelt av potten.» Han fikk bli med og vant. I potten var lekteren pluss to tusen dollar. De forsøkte å ta han, men mislyktes. Kniven og beltet reddet han, og lekteren med mannskap ble hans. Det ble en god start på et nytt kapittel. «Takk, Nils! Hvordan klarte jeg dette?» Men det kom ingen svar. Han klarte det til slutt.

I tre år drev han lektertrafikken. Da hadde han spart opp litt penger og kunne gjøre som han ønsket. Han overlot lekteren til den unge skipperen Johan. «Denne lekteren kom enkelt til meg, og det samme skal den gjøre for deg», sa Jon. «Du kjøper den og driver den. Jeg skal kun ha fem prosent av dine netto inntekter fra driften etter ett år. Deretter er vi kvitt. Du setter

⁵⁶ Ibsen (1899).

⁵⁷ Ibsen (1899).

inn min del på denne kontoen i denne banken, ok?» «Ja, men skal vi ikke skrive kontrakt?» «Her er eierpapirene dine. Gi meg hånden. Prøver du å lure meg, er det deg det går utover. Ok gutt?»

Jon og mannskapet holdt en liten fest. «Ha det, karer. Vi møtes. Ta vare på dere selv og lekteren.» Deretter kjøpte han en billett på tredje klasse. De møttes aldri mer, men på en konto i Santos bank kom det inn litt penger. Det skulle være en sikkerhet, men han fikk aldri bruk eller behov for de pengene.

3.10. Gammelstuen

En sen sommerkveld sto han der den gamle stuen en gang hadde stått. Det var borte. Lagt i grus. Fjernet og borte vekk. Det var bygd et stort hus, ja nesten som et lite palass å regne i bygda. Jon sto lenge og så på det. Da kom det en kar ut av herligheten. Han sto en stund før han spurte: «Ja, hva vil så denne mannen?» Jon var litt desorientert. «Vil og vil. Jeg bare ser.» «Hvem er så du, da?» spurte mannen. Det for en djevel i Jon før han svarte. «Ja, si det, vil du virkelig vite det?» Mannen ble ristet ut av balanse. «Ja, selvfølgelig vil jeg vite hvem en fremmed er som står på min eiendom.» «Ja vel. Denne eiendommen har aldri vært din, og det blir den heller aldri. Jeg er djevelen i egen person og sitter med skjøtet på denne eiendommen. Du får natten og halve morgendagen til å forsvinne, så blir dette huset svidd av. Forstått?» Stemmen til Jon var lav, men allikevel tydelig. Mannen hakket og stammet. «Handelsmannen solgte meg denne eiendommen for totusen.» «Du og han om det. I morgen presis klokken tolv svir jeg av dette huset. Få ut det du har og forsvinn.»

Dagen etter var både lensmannen og bygdefolk møtt opp da Jon kom langsomt gående med en kanne bensin i hånden. «Jaså, så dere har møtt mannsterke? Men hvor er Ingolf handelsmannen, og hvem er lensmannen? Jeg formoder han her?» «Jo, det stemmer, og med hvilken rett skremmer du folk fra vett og sansing, om jeg må spørre?» «Ja, si det, du gode lensmann. Her er kvitteringen på betalt gjeld på dette hus og eiendom, og her er skjøtet. Jeg eier dette. Jeg eier alt du ser rundt deg, og du er sønnen av gammellensmannen. Jeg er Jon, galningen, horungen, farken og tateren. Men blås i det og forsvinn.»

Jon så på klokken. «Fem minutter igjen, så går palasset opp i røyk.» «Du må virkelig være blitt galen. Jeg må anholde deg, Jon.» «Ja, prøv bare du. Kom og prøv alle sammen. Kom! Det skal bli en sann fornøyelse. Se å forsvinn.» De trakk seg nervøst tilbake og snudde som en saueflokk og flyktet. Bare lensmannen ble tilbake. Mannen som bodde i palasset, bar ut møbler og inventar for harde livet. Jon så på klokken. «To minutter igjen. Jeg forbyr deg. Jeg anholder deg i lovens navn. Dra hjem, lensmann. Jeg gjør med mitt nøyaktig som jeg vil, og prøver du å stoppe meg på min egen eiendom, kan du vinke farvel til stillingen din, om du har arvet den aldri så mye.» Dermed åpnet Jon bensinkannen. Skvettet innholdet oppetter veggene. Tente en fyrstikk og slengte den etter.

Det kom et blaff, og hele huset sto i lys lue. Mannen ropte og skrek. «Jeg har ikke fått ut halvparten.» «Du har hatt god tid. Du fikk en frist. Det var mer enn jeg fikk da du svidde av mitt barndomshjem, og om dere ikke nå forsvinner, kan dere komme til å snuble og falle i flammene og bli til glør. Adjø lensmann. Du finner meg på hotellet i byen. Ha det.»

Han gikk rolig fra plassen og så seg ikke tilbake, og han kom heller aldri mer tilbake. Ingen fikk eie denne plassen, det sørget han for, og han betalte en klekkelig sum for at den skulle fredes.

Det ble et durabelig etterspill etter brannen og et ramaskrik med påfølgende rettssak. Jon betalte både rettssaken, huset og innboet. «Dette er mer enn dere gjorde da dere raserte barndomshjemmet mitt. Det var jo ikke så fint og staselig, akkurat, men det tilhørte meg, og det gjør dette stedet fremdeles. Å, du store og mektige Ingolf, du kjenner jo ikke meg, selv om du gikk på den samme skolen. Far din kjente meg delvis. Du skal ha tusen takk for at du prøvde å selge noe som du ikke eide, på grunn av noen lusne kroner som min mor skyldte til din far. Det går deg sikkert bra, men tenk på meg når den tid kommer.»

Så forlot Jon bygda, han så seg sjelden tilbake. Det ble hans arvtakere som senere kom for å se, og som viste sin rett til denne lille plassen. Eiendommen med innmark og utmark skulle aldri noen andre enn arvingene til Jon eie. Han hadde i sannhet satt sitt bumerke og sine spor.

Det var knapt en i hele bygda som ville ta Jons navn i sin munn, og slettes ikke besøke plassen. Det var rett og slett tabu. Overtro eller ikke.

En høstdag kom Evald i land av lokalbåten. Han kom gående frisk og rask uten et eneste sykdomstegn i en mørk dress med hvit skjorte og sort slips. Han holdt et møte på bygdas bedehus. Der fortalte han at Jon og Vår Herre hadde helbredet han. «Jon er Guds disippel», sa Evald, som i mange år hadde vært lam og lenket til sin rullestol. «Tro meg på mine ord. Jon kan mer enn sitt fadervår. Han sa at jeg skulle bli frisk! Her er jeg, og frisk ble jeg.» Svært mange i bygda fikk stor respekt for Jon som en helbreder. Hovedpersonen seilte videre og verken mistenkte eller ante at han hadde blitt flyttet noen hakk opp på rangstigen fra å ha blitt sett på som en horeunge, tater, finne og brannstifter, og godt var det.

3.11. Ny seilas

Jon gikk sine egne veier, han seilte videre og gjorde akkurat det som falt han inn. Men han ba alltid om unnskyldning om han kom i skade for å støte noen. Ja, selv en hund eller en katt ville han vise sin respekt for. Det var få eller ingen som ville fornærme han. Jon begynte alltid å le når han ble sint. Det startet alltid med et lite smil, som gikk over i en latter, og da kunne han være litt farlig. I ekstreme tilfeller ble øynene sorte, og kroppen begynte å skjelve.

En gang hadde han en slik utblåsning. Det skjedde på Casa-Blanca bar i Havanna. Besøket hadde startet tidlig på kvelden, og stemningen der var lenge stille og fredelig. Dette var et kjent møtested både for lokale kvinner, forretningsfolk og sjøfolk fra alle verdenshjørner. Utover kvelden steg stemningen. Jon satt innerst i lokalet med en drink og ble etter hvert litt animert. Det dukket opp en kvinne og en mann ved bordet. «Hei, skal du ha litt selskap for natten?» annonserte mannen. Jon nippet til glasset og kommenterte: «Dra til helvete! Jeg kjøper ikke kvinner fra en hallik som deg», svarte han. «Å, men da kan du spise denne her», sa mannen og viftet med en serviett i ansiktet til Jon. Han responderte med et smil og løftet glasset. Med lynets hastighet havnet innholdet fra Jons glass i øynene til mannen. Da var slagsmålet i gang. Glass, bord og stoler ble slengt alle veier. En stor, mørk mann kom også til, han veivet med en liten kniv i hånden. Jon rygget, og øynene mørknet. Raskt slengte han seg ned og tok tak i føttene til svære mannen og fikk han i gulvet. Så spratt Jon opp igjen, danset

rundt og dro frem sin medbragte kniv. Kvinnene stivnet av skriket han sendte. Med fråde rundt munnen rygget han ut døren.

Natteluften slo mot han, og han var plutselig helt klar og våken. Han stakk kniven tilbake i sliren og forlot Casa-Blanca bar mens han ropte: «Takk, Nils, tusen takk», men det kom ingen svar. Han hørte bare den vanlige larmen fra havnekvartalet i storbyen.

Dagen etter seilte skipet, og Jon kom aldri mer tilbake til Havanna. I en bank i Santos vokste det litt på kontoen, men han tenkte ikke på disse pengene. Av og til kom det en sjekk til Jenny, Alvilde og Jonny. Ikke noe brev eller navn, bare adressen, som var en gate i Santos.

Det ene skipet avløste det andre med Jon om bord i byssa. Den unge stuerten hadde med assistanse fra velferden i Oslo fått kjøpt boken *Alene mot hele Norge*⁵⁸. I tillegg hadde han investert i førsteutgaven av de tre bøkene *Mysterier*⁵⁹, *Pan*⁶⁰ og *Victoria*⁶¹ av Knut Hamsun.

Bokinvesteringen var et lite løft for pengeboken, men dette var et innkjøp som han hadde planlagt lenge og sett frem til. Bøkene til Hamsun gav han sjelefred, og han kunne alltid både høre og se for seg hovedpersonene i Hamsuns geniale diktning.

En tidlig høstdag dukket han opp i Helsingfors i Finland. Byen hadde denne sommeren arrangert sommer-OL, og stedet var fortsatt litt i sin festdrakt. Jon hadde i flere år gått og tenkt og grublet litt over den berømte faren sin, og han visste at han bodde i denne byen. Skulle han trosse ordene fra sin mor, onkelen Nils og sin bestefar om å glemme dette folket? Det ble med den ene turen til vakre Helsingfors; nå gikk reisen tilbake over «dammen».

I en by i Newfoundland i Canada som heter St. John's, gikk Jon i land. Godt belagt med dollarsedler tok han inn på et velrenommert hotell. Etter en bedre middag slappet han litt av på hotellrommet. Da han våknet, ringte han romservice og ba om kaffe. Hun som kom opp med bestillingen, var en ung, liten kvinne. Smilende neiet hun og satte brettet på bordet. Jon kjente det som et knivstikk, og helt fælen i stemmen sa han «Du! Hvem er du?» Det var som om han dro inn i en annen tid. Han var plutselig inne på myrene og slo sennagress. Det var etter en natt på et hvitt reinskinn. Han svimlet. Så han syner? Det var Ásta! Jon begynte å skjelve. Kvinnen ble stående og stirre på Jon. Så utbrøt hun: «Er du syk?» Jon reiste seg og stammet: «Ásta, Ásta!» «Nei, nei», sa kvinnen og ristet på hodet, «jeg heter Emmi». Jon gråt og var helt likblek og sa at Ásta kom, og han ga henne en klem. Av redsel eller forfjamselse begynte Emmi også å gråte.

Dagen etter så han Emmi rydde i frokostsalen. Han ba henne pent om unnskyldning for dagen før. Hun smilte bare litt lurt og var glad for at han var kommet seg i litt bedre form. Så spurte hun enkelt om de to kanskje skulle ta en kopp kaffe en dag. «Selvfølgelig», svarte Jon og strålte opp som en sol. Dagen etter gikk de på en liten kafe og pratet litt og drakk sterk kaffe. Emmi fortalte at hun var inuitt, og at hun hadde flyttet hjemmefra for to år siden, for å ta seg arbeid i byen. Hun hadde lyst til å lære litt flere språk gjennom hotellbransjen. Det ble mange

⁵⁸ Thunberg (1947).

⁵⁹ Hamsun (1892).

⁶⁰ Hamsun (1894).

⁶¹ Hamsun (1898).

kafebesøk for de to, som fant tonen. Jon fortalte om sitt tidligere liv og de fine ungdomsårene sammen med reineierne i nord.

Emmi fortalte at hennes folk pleide å møtes to ganger årlig, og spurte Jon om han kanskje ville være med henne på en slik vårsamling. Jon ble med henne en tur til hennes hjemsted noen mil litt lenger nord, og her følte han seg virkelig velkommen. «Nå føler jeg det som hjemme», sa han. Folket til Emmi tok imot han som en sønn, og han fikk lyst til å lære litt mer om denne spennende kulturen, som minnet han om noe. Han ble værende der og fikk kjenne på både våren og sommeren. «Dette kan godt være siste stoppested», tenkte han og beundret den klare nattehimmelen. Han ble andektig og foldet sine hender og takket alle sine forfedre. «Takk, Nils, takk bestefar, takk mor.» Endelig var han kommet hjem.

Jon levde av fiske denne sommeren og høsten sammen med Emmi og hennes familie. Han var veldig tilfreds med den enkle tilværelsen, og dette var hans rette element. Det gamle livet var som strøket ut. Alaska, Emmi og familien hennes var nok for han. Enkelte kvelder ute i villmarken hendte det at tankene kom tilbake. Jon kjente en vag lengsel etter et annet folk, kjente fjell og myrer. En ung jente og et hvitt reinskinn. Han dvelte ved disse tankene en stund, tørket en tåre av kinnet og takket Nils for alle minnene han hadde. Det var blitt sjeldnere at Nils svarte. Han var vel også blitt gammel, men Jon takket fortsatt for arven.

På en slik rolig sommerkveld kom det en stille stemme fra Nils: «Jeg er nok gammel, men jeg følger deg og din slekt. Dere vil overleve og blir passet på. Arven skal følge dine. Husk det, Jon.»

Det var kommet en underlig ro over Jon, og han var nesten blitt en annen personlighet. Stemmen fra Nils hadde vært svak, men tydelig. Hans slekt skulle fortsette, og de gamle papirene med den nedskrevne lærdommen om både godt og vondt skulle gå i arv. Jon tok ofte lange turer og kunne være borte i dagevis for så å dukke opp som fra intet. Emmi nevnte det aldri med ord, men skjønnte at han lengtet hjem og snart ville dra. Han var blitt både verdensvant og nevenyttig, men først og fremst var han et naturmenneske.

3.12. Hjemreisen

«For en fantastisk fortelling!» utbrøt Ole for seg selv. Alt hva denne mannen hadde opplevd. Han var nesten kommet til slutten på sin fars fortelling. Vel det var enda noen sider igjen, men historien tok etter dette en helt ny vending. Jon ble tre måneder blant inuittene.

Barndomsminnene sammen med Ásta og Nils strømmet på. Selv om kjærlighetsforholdet til Emmi var sterkt, forsto han at det ikke kunne vare. Nils hadde snakket til han og bedt han om å vende hjem. «Din bror trenger deg», hadde Nils sagt.

En kald høstdag var Jon tilbake i St. John's og mønstret på et stykkgodsskip som hadde kursen hjemover til Europa. Planen var å oppsøke halvbroren Ingvar. Signalet fra Nils var at Ingvar trengte hans støtte, og da var det best å vende hjemover raskest mulig. Fra England fikk han telefonkontakt med Ingvar. Han ville ikke ringe han opp fra skipet over radio, da dette alltid var en åpen linje for alle nysgjerrige. Ingvar var blitt syk, han hadde fått en muskelsykdom i begge beina og hadde vanskeligheter med å bevege seg. Dette var midt i hans plan for husbygging for sin lille familie på fire. Jon ble veldig lei seg, men prøvde å være

så oppmuntrende som mulig for Ingvar. «Du må være sterk og tenke på din familie. Jeg kommer og hjelper deg med husbyggingen om et par uker», sa han.

Fra banken i Santos mottok Jon en dårlig nyhet. Banken var gått konkurs, og sparekontoen som han frivillig hadde omgjort til bankaksjer, var tapt. Dette var som et hardt slag i mellomgulvet. Etter en kopp whisky på en pub oppsummerte han det gamle rådet fra Nils: Vinn eller forsvinn med samme sinn.

Husbyggingen til Ingvar og Maren i den lille havnebyen gikk radig unna. Jon hadde alarmert sine to sterke søskenbarn nordfra. Disse var begge to godt vantet murere og bygningsmenn. De tilhørte et kløver som lett jobbet 16 timersdager, og som skjønte oppdragene uten mye prat eller forklaringer. Hvis en slektning er syk og trenger hjelp, er det ingen diskusjon. Da hjelper vi så godt vi kan uansett betingelser, var oppsummeringen i telefonen. Fem måneder senere sto huset der som et gult, lite smykke i skogkanten litt utenfor bysentrumet. Ingvar og Maren var tårevåte av glede og takknemlighet. Endelig kunne de flytte til sitt eget hus, som de hadde drømt om så lenge, og som de nå selv eide. Det vil si: Husbanken hadde jo også sin eierinteresse, men skjøtet tilhørte bare de to nygifte. Ingvar og Maren var Jon og de to søskenbarna evig takknemlig for dette enorme arbeidet. Alle fire ble invitert til barkedåp to uker senere. Lille Ranja skulle døpes, og bakstekonene var allerede i gang med forberedelsene.

Jon skrev videre i sin fortelling at han tok seg arbeid på kjøkkenet til et militærfort etter husbyggingen. Han fikk innlosjert seg på et loftværelse i Arbeidergata. Jobben var både hard og rutinepreget, og det var mange solide kamerater på fortet. Arbeidslektyren på kjøkkenet var hovedsakelig lærebøker^{62 63}

Et av de største faglige høydepunktene i dette arbeidet var eneansvaret Jon fikk for en festlunsj til H.M. Kong Olav V. Menyen for de femten spesialinviterte militære og sivile gjestene var blitt meget godt planlagt, forberedt og gjennomført. Til forrett ble det servert terteskjell med lakserogn og reker. Hovedretten var marinert oksebiff av indrefilet med fritert løk, bakte mandelpoteter, skogssopp, glaserte gulrøtter og rødvinsaus. Til dessert ble det servert karamellpudding av fløtemelk og egg i små porsjonsformer med friske sukkerglaserte jordbær. Jon hadde tatt godt vare på en av menyedlene, som var et svært kjært minne fra dette eksklusive lunsjselskapet.

Det var ikke bare på jobben Jon opplevde å bli inkludert. Hele miljøet i nabolaget virket både vennligsinnet og hyggelig. «Det er nesten til å bli mistenksom av», tenkte Jon for seg selv en dag og bestemte seg for å intervju halvbroren om dette.

Ingvar tenkte en liten stund over spørsmålet fra Jon. «Hvorfor er folk så hyggelige i Arbeidergata?» «Du Jon, etter krigens opphør turte folkene i denne gaten endelig å se litt fremover. De gale nazistene var etter fem lange år endelig beseiret, takket være russere, engelskmenn og en utslitt lokal motstandsbevegelse. Nå er det mulig å tenke fremover og kanskje skaffe seg en større familie og å være med på å utvikle livet rundt byen. Mye av dette arbeidet går jo nesten av seg selv, og på slike dager sitter smilet løst. Da skal du huske på å

⁶² Andersen (1954).

⁶³ Engh (1935).

smile vennlig tilbake. Det er fortsatt svært mange i dette strøket som både sliter med nervene, med helsen, med økonomien og strevet med å skaffe seg fast arbeid.»

«Dæven ta, lillebror! Du er jo reine predikanten», utbrøt Jon. «Du har jo et mer velsmurt talemaskineri enn vitnene som vandrer med Jehova.» De lo begge litt av dette, men Jon fortsatte. «Ingvar, du må videreutvikle dine evner. Du har en medfødt talegave, og du kommer til å bli frisk. Sann mine ord.» Jon innrømmet for seg selv denne kvelden at han kanskje hadde gått litt vel langt med Ingvar. Så hørte han en stille og svak røst: «Det er fint, Jon! Du har overtatt!»

Nils hadde takket av, og Jon kjente litt på panikken. «Hva gjør jeg nå? Er dette en straff eller en belønning?» Etter noen stille runder med seg selv ble han forsonet med tanken på å vente og se hvordan det hele ville utvikle seg.

Dagene på fortet gikk radig, og oppdragene strømmet på fra myndighetene. Litt utpå høsten ble Jon skriftlig invitert til kaffe i det nye huset til Ingvar og Maren. Det hadde ikke skjedd tidligere. De to brødrene hadde hittil hatt en uformell tone; de hadde ikke drevet med skriftlige innbydelser til hverandre. Jon strøk en hvit skjorte og møtte opp som avtalt. Stemningen var litt høytidelig, og det var dekket på med broderte kaffeduker. Jon tenkte litt for seg selv at det kanskje var nå det skulle annonseres enda flere barn til slekta? Men det var ikke dette som var anledningen. Ingvar kremtet litt lett og hentet opp en konvolutt fra skatollet ved siden av. «Hør på dette, Jon», sa han.

«Ingvar Olai Pettersen! Du gjøres gjennom dette skriv kjent med din helsesituasjon. Din tidligere muskelsykdom har stabilisert seg. Etter tre uker skal du vurderes for ny status.»

«Gratulerer», ropte Jon, som hoppet av stolen opp og gav broren en klem. «Du blir frisk og kan gå videre med din tekniske utdanning. Hurra, og takk til alle høyere krefter!» «Ja, mange takk for din og Nils sin kraft», hvisket Ingvar stille tilbake.

«Jøss, for en fortelling! Hvordan traff han mamma, da?» undret Ole og leste videre.

Jon traff Vibeke på en dansefest. De to danseløvene fant raskt tonen og ble enige om å holde kontakten. Etter en tid med hyppige møter og flere skogsturer med telt og ryggsekk på hans gamle motorsykkel ble det snakk om forlovelse. Foreldrene til Vibeke tilhørte et religiøst miljø. Svigermor var tidvis syk og sengeliggende, og svigerfaren var forretningsmann. Det ble flere kritiske spørsmålsrunder med svigerfar før et fremtidig ekteskap med hans yngste datter kunne velsignes. I mellomtiden fortsatte Jon sin sjarmørøffensiv på alle nivåer. Etter en dansefest på et lokale i en nabobygd gikk han nesten en kilometer på hendene til busstoppet. Vibeke og søstrene hengte etter på slep, og de måtte plukke opp en hel pose med småmynter som ramlet ned fra lommene hans. Dette ble finnerlønn til søstrene, og det var et innfall som svigermoren hadde ledd godt av, og som hun måtte fortelle til venninnene sine i kvinneforeningen.

Foreldrene bøyde etter hvert av, og det ble klarsignal for giftemål. De hadde forstått det slik at Vibeke allerede var blitt gravid, og da var det ingen vei utenom. De leide seg en liten kjellerleilighet som var blitt stående ledig i nærheten av huset til Vibekes eldste søster og mann. Livet på fortet gikk fint, og Vibeke skaffet seg jobb på hotellet som nattevakt. De sparte alt de klarte å avse av penger til et eget hus. Etter bare noen måneder fikk de Bodil, og

fire år senere fikk de enda ei jente, som de kalte for Johanne. Det ble en vanskelig vinter i den trekkfulle kjellerleiligheten, og Johanne ble akutt alvorlig syk med hjernehinnebetennelse og døde bare fem måneder gammel. Dette var et stort tap, og den lille familien var utrøstelig i ukesvis. Livet lysnet litt utpå høsten. Svigerfar dukket en dag opp med et forslag om å kjøpe et rimelig hustomt et stykke utenfor byen. Det unge paret gikk omgående med på ideen, og finansieringen gikk raskt i banken. Hele familien fikk plutselig mye annet å tenke på med fremtidige oppgaver og nye gjøremål.

Halvbroren Ingvar hadde allerede tilkalt sine to søskenbarn nordfra og i tillegg en bygningsleder i nabolaget som egentlig var en pensjonert snekker. Gravearbeidet kom raskt i gang. Ingvar hadde fått en maskinavtale med sin arbeidsgiver, og etter en uke var tomten klar. Forskaling til grunnmur startet opp noen uker etterpå. Det var en optimistisk gjeng som jobbet med nybygget, og som trivdes godt med de praktiske utfordringene. Jon hadde delegert alt av innkjøp og materialavtaler til byggelederen. Dessverre skulle dette senere vise seg å være en dårlig ide. Huset ble ferdig litt etter den avtalte datoen, men det var ingen som hadde kontrollert kvaliteten underveis. Kulturen var jo å stole blindt på fagfolk, spesielt hvis det var kjenninger eller slektninger. Med flere merknader ble huset etter hvert godkjent og klargjort. Det viste seg at det var blitt fakturert en del byggevarer som ikke var brukt på dette bygget. Isolasjon manglet i store deler av veggene. Noen hadde jukset og dratt isolasjonsmattene etter seg, og ingen visste hvor disse materialene hadde tatt veien. Etter en del forsinkelser, nye innkjøp og etterisolering ble endelig huset godkjent.

Dette var det andre nye huset som Jon, Ingvar og de to søskenbarna kunne innvie i denne byen. Byggelederen ble ikke invitert til festen, og ingen i familien snakket senere med denne mannen etter isolasjonssvindelen. Den lille familien flyttet endelig inn. Det var tre store soverom i tillegg til et bad og to kott på loftet. I første etasje var det en inngang, kjøkken, stue og toalett. Kjelleretasjen var innredet med vaskerom, oppholdsrom, potetkjeller og en liten bod. «Jaja, herregud, jeg husker alt dette», mumlet Ole med et smil.

Familien på tre med Vibeke og lille Bodil vokste, og tre år senere kom det to gutter. Først ankom Andreas, og et år senere kom Ole til verden. De to guttene delte soverom på loftet alle årene de bodde i det huset.

Etter husbyggingen sluttet Jon på fortet og fikk seg hyre i innenriksfarten. Vibeke fortsatte arbeidet på hotellet og startet på et voksenopplæringsprogram for å bli autorisert hotellansatt. I denne perioden kom mor Elen ofte på lengre besøk og hjalp til med å passe Bodil og guttene. Hun likte å styre med husarbeidet og fikk flere venninner i nabolaget. Flere av vennene til mor Elen var religiøse, og de diskuterte ofte de mange utfordringene og mulighetene innenfor religionene i verden.

Jon beskrev en vårkveld hvor mor Elen og bestevenninnen Rita satt og pratet mens de små guttene satt på kjøkkenet og spiste kveldsmat. Rita var meget overvektig, og hun hadde en spesiell form for humor og en stor grad av selvironi. Jon satt i stua med en bok i godstolen, og de to voksne kvinnene satt også der med kjøkkendøren åpen. De blinket litt til hverandre og ble stilltiende enige om å spille småguttene på kjøkkenet et aldri så lite puss. Mor Elen fortalte lystig om vårrengjøring og pynting ute og inne. Hun hadde merket seg at alle ungentene i nabolaget allerede hadde startet forberedelsene til den store vårfesten. Det var jo blitt så

populært å gå med lange hvite støvletter som gikk litt over knærne, og med tynne silkebluser, nylonstrømper og med matchende hotpants til. Men hun undret seg om det ikke kunne bli litt kaldt å gå ute så lettkledd.

«Neida!» sa Rita. «Det er ikke så kaldt. Jeg har også nettopp bestilt meg både nye sorte lakkstøvletter som rekker over knærne, tynn gjennomsiktig silkebluse med blonder, nylonstrømper og en veldig trang knallgul hotpants til 17. mai-toget.»

Da ble det først helt stille rundt kjøkkenbordet. De to småguttene var blitt store i øynene, og så startet de med noen veldig stille latterfnis med begge hendene foran munnen. Etter en liten stund klarte de ikke mer, og de måtte raskt rømme opp på soverommet sitt. Der ble de to smådjevlelene sittende i hver sin seng og hikste av latter over det indre bildet med den svært overvektige Rita spradende i knallgul hotpants og gjennomsiktig nylonbluse i det kommende 17. mai-toget. De to lo seg i søvn denne kvelden.

Denne fantastiske selvironien og morsomme hverdagshumoren kom helt naturlig, og den virket både som sjelebot og underholdning for de to kvinnene i stua. De voksne ble sittende å le vel og lenge av dette fortreffelige bløffestuntet. Løgnhistorien om Rita i 17. mai-toget ble en gjenganger i familien i flere år. Spesielt når mor Elen fikk en gylden anledning til å erte guttene med blonder og kvinneklær, eller når hun tok opp diskusjonstemaet om å motvirke naivitet og godtroenhet i verden.

3.13. Samtalen

En uke senere hadde Ole fått tenkt igjennom denne sterke fortellingen om sin fars yrkesreise. Han hadde flere spørsmål og inviterte seg på en kopp kaffe en ettermiddag. «Du, det er en liten ting jeg gjerne ville spørre deg om», sa Ole. «Ja, spør i vei», sa Jon. «Ja, du husker kanskje den episoden med han der berømte togpassasjeren fra Helsingfors?» Jon ble litt stille. «Ja, fortsett bare», sa han. «Ja, altså, jeg husker jo bare bruddstykker», sa Ole, «men slik jeg tror det hang sammen, så hadde min mor invitert din berømte far via lensmannen og den norske ambassaden i Helsingfors.» «Ja, det stemmer», sa Jon. «Det skulle visstnok være et overraskelsesbesøk for deg. Din far hadde takket ja til invitasjonen, kjøpt billetter og satt seg på toget i Helsingfors, og han reiste til Narvik.» «Det stemmer», sa Jon. «Ja, men der ble han fra politiet bedt om å returnere?» spurte Ole. «Ja, slik ble det», sa Jon. «Din mor hadde sikkert blitt litt lei av mine mange undringer og beundringer over mannens idrettsprestasjoner, og tidvis var jeg jo også stolt over disse resultatene. Hun hadde ordnet dette i alle hemmelighet. Men da det ble så mye styr hjemme med en plutselig rundvask og baking av alle varianter, ante jeg uråd og forlangte å få vite hva som var på gang. Det ble jo litt styr, men jeg fikk heldigvis avlyst dette besøket.»⁶⁴

«Det din mor ikke visste», sa Jon, «var at før jeg traff henne, hadde jeg gjort et forsøk på å få kontakt med min far. Jeg var innom Helsingfors med et større lasteskip, og der hadde jeg motet meg opp og ringte til denne mannen fra en telefonsentral. Det ble en kort samtale med en kontant avvisning. Faren min ønsket ingen kontakt med meg, og han la bare på røret», sa Jon. «Jeg angrrer fortsatt på at jeg ikke lyttet til rådene fra min gamle onkel Nils, som

⁶⁴ Dette er også gjengitt i *Historien om Vinter-OL* (Lahlum og Tronstad 2021, s. 67).

innstendig hadde bedt meg om ikke å oppsøke denne slekten som hadde avvist min mor og meg tidligere. 'De vil komme krypende', sa Nils. 'Men da skal du ikke kjenne dem'.»

«Jeg husker en kommentar jeg fikk fra den gamle lensmannen», sa Ole. «Ja, hva kommenterte han, da?» spurte Jon. «Han sa at du og din egen far var akkurat like sta», svarte Ole. «Kanskje det, ja, kanskje det, ja», sa Jon med et lite smil. «Svik til side. Lykken i livet kan være så enkelt som en rykende varm dyptallerken gul ertesuppe med vill timian. Spesielt hvis du ikke har spist på en stund. Jeg vet ikke, men uansett opphav så har den største verdien for meg vært dere mine barn, og det å kunne våkne til et lønnet og verdsatt praktisk arbeid. Gleden over å oppsummere et godt utført håndverk kan ikke måles eller sidestilles», sa Jon. «Det er denne verdien jeg har forsøkt å videreføre. Det handler om å gjøre», avsluttet Jon.

Referanser

- Andersen, R. (1954). *Lærebok i kjøkken*. Joh. Nordals Trykkeri. Oslo.
- Bibelen, Jobs Bok. (1976). Det Norske Bibelselskap. Oslo.
- Bibelen. Luk 2,7 (1930). Det Norske Bibelselskap. Oslo.
- Bjørneboe, J. (1968). *Semmelweis*. Gyldendal. Oslo.
- Bjørneboe, J. (1988). *Jonas*. Pax forlag. Oslo.
- Booth, W. (1890). In *Darkest England and the Way Out*. Funk & Wagnalls. London.
- Carlzon, J. (2008). *Riv Pyramiderna*. Volante forlag. Stockholm.
- Carlzon, J. (1985). *Riv Pyramiderna*. Gyldendal. Oslo.
- Eikeland, T. (2015). Hva var det Knut Hamsun sa som gjorde Hitler så opprørt? *Fædrelandsvennen*. Kristiansand S.
- Engh., A. (1935). *Kjøkken-ordbok*. Norsk gastronomisk forening. Oslo.
- Eriksen, T., Evertsen, R. og Lødøen, B. (2017). *Boken om Velferden – Historien om Statens Velferdskontor for Handelsflåten*. Bjørgu Forlag. Oslo.
- Fanebust, F. (2014). *Dypt urettferdig. Nordsjødykkerne og sannheten*. Pax Forlag. Oslo.
- Fanebust, F. og Smith-Solbakken, M. (2020). *Nordsjødykkerne* (sist oppdatert 12. februar 2020). *Store norske leksikon*.
<https://snl.no/nordsj%C3%B8dykkerne?msclid=136f09a4d15011ecb984ae1338a7ad56>
- Gjedda, O. og Tiller, T. (2017). *Gjort – Lært – Lurt*. Universitetsforlaget. Oslo
- Hamsun, K. (1892). *Mysterier*. P.G. Philipsens Forlag. København.
- Hamsun, K. (1894). *Pan*. P.G. Philipsens Forlag. København.
- Hamsun, K. (1898). *Victoria*. ALB. Cammermeyers Forlag. Kristiania.
- Hamsun, K. (1945). *Leserinnlegg av 7. mai*. Aftenposten. Oslo.
- Hamsun, K. (1954). *Sult*. Gyldendal Norsk Forlag. Oslo.⁶⁵
- Hermansen, M. (2014). Motivasjon og den gode læring. I T. Tiller og M.B. Postholm (red.), *Profesjonsrettet pedagogikk* (s. 42–63). Cappelen Damm. Oslo.
- Ibsen, H. (1899). *Samlede Værker*. Fjerde Bind. Gyldendalske Boghandels Forlag. (F. Hegel & Søn). København.
- Knausgård, K.O. (2009). *Min kamp 1*. Forlaget Oktober. Oslo.
- Lagerlöf, S.O.L. (1922). *Jerusalem*. Albert Bonniers Förlag. Stockholm.
- Lahlum, H.O. og Tronstad, Ø. (2021). *Historien om Vinter-OL*. Cappelen Damm. Oslo.
- Lave, J. og Wegner, E. (2004). «Situert Læring». Hans Reitzels Forlag. København.

⁶⁵ Første gang publisert i 1889 anonymt i tidsskriftet Ny Jord.

- Luther King Jr., M. (1964). *Hvorfor kan vi ikke vente*. 2. opplag. Norsk litteraturselskap AS. Oslo. (Statens velferdskontor for handelsflåten).
- Lyngsnes, K. og Rismark, M. (1999). *Didaktisk arbeid*. Gyldendal Norsk Forlag. Oslo.
- Malinowski, B. (1989). *A Diary in the Strict Sense of the Term*. Stanford University Press.
- Michelet, J. (1977). *Orions Belte*. Forlaget Oktober AS. Oslo.
- Nergård, J.-I. (2005). *Det skjulte Nord-Norge*. Ad Notam Gyldendal. Oslo.
- Paasilinna, A. (2006). *Den ulende mølleren*. Aschehoug. Oslo.
- Paasilinna, A. (2009). *Den senile landmåleren*. Aschehoug. Oslo.
- Raundalen, M. og Schultz, J.H. (2006). *Krisepedagogikk*. Universitetsforlaget. Oslo.
- Rudhe, E. (1996). *Ur nød i lust*. Liber Distribution. Stockholm.
- Sosialtjenesteloven (2009). Lov om sosiale tjenester i arbeids- og velferdsforvaltningen. Lovdata. <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2009-12-18-131>
- Steen, R. (1988). *Inez – og det elskede landet*. Tiden Norsk Forlag. Oslo.
- Thunberg, C. (1947). *Alene mot hele Norge*. Ekko Forlag. Oslo.
- Tiller, T. og Tiller, R. (2002). *Den andre dagen – rom for læring*. Cappelen Damm. Oslo.
- Tveit, O.K. (2017). *Salongen i Jerusalem. Tro, krig og spionasje*. Kagge Forlag. Oslo.